

K.T.
Unîversîteyê Artuklû yê Mardînî
Enstîtuyê Ziwananê Ganîyan yê ke Tirkîya de Cîwiyenê
Şaxê Mayzanîstê Ziwan û Kulturê Kurdan

Tezê Lîsansê Berzî

MEWLIDÊ MELA EHMEDÊ XASÎ:
“MEWLIDU'N-NEBIYYI'L-QUREYŞIYYÎ”
(METN-WEKENITIŞ)

Mehmet YERGİN

12711011

Şêwirmend

Doç. Het. Dr. Hayrullah ACAR

Mardîn 2015

Ez na xebate îthafê dayika xo Helîma kena,
ke timî ma dir zazakî qisey kerd,
o semed ra ma ziwane xo, xo vîr a nêkerd.
Û îthafê pîyê xo Zaza Elî kena,
ke bi leqebê ey ma daîm zana ke ma kurdê zazayê.

KABUL VE ONAY

Mehmet YERGİN tarafından hazırlanan **Mela Ehmedê Xasî'nin Mevlidi: Mewlidu'n-Nebiyi'L-Qureysiyyi (Metin ve İnceleme)** adındaki çalışma, 28.09.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Türkiyede Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Doç. Dr. Abdurrahman ADAK (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Hayrullah ACAR

Yrd. Doç. Dr. Nurettin BELTEKİN

KILMIYE

MEWLIDÊ MELA EHMEDÊ XASÎ: MEWLIDU^ºN-NEBIYYI^ºL-QUREYŞIYYÎ (METN Û WEKENITIŞ)

Mehmet Yergin

Mela Ehmedê Xasî, bêntareyê nêmeyo diyin yê seserra 19ine û nêmeyo verên yê seserra 20ine de cuyayo. Miyanê Edebiyatê Kurdkî yê Klasîk de, goreyê zanayîşanê ma yê ewroyînan, eserê kurdkiya zazakî yê nuşteki zî nê serran de ameyê dayene. Mela Ehmedê Xasî no dem de Edebiyatê Kurdkî yê Klasîk de bi hawayêko serkewte rîpelêko newe û zazakî akerdo û helqaya verêne yê Edebiyatê Kurdkiya Zazakî yê Klasîk viraşta.

Na xebata ma ya ke nameyê ci Mewlidê Mela Ehmedê Xasî: Mewlidu^ºn-Nebiyi^ºl-Qureyşiyî (Metn û Wekenitiş) yo de yew destpêk û hîrê beşî estê. Beşê destpêki de mewlid û tarîxçeyê mewlidî ser o ameyo vindertene. Beşo yewin de cuya Mela Ehmedê Xasî ser o ameyo vindertene û eserê ci daşinasniyayê. Beş diyin de Mewlidê Mela Ehmedê Xasî, hetê şeklî ra wekeniyayo. Beşo hîrêyin û peyên de zî hîrê nusxeyê mewlidî ke ma peyda kerdî pêveroniyayê û ca diyayo metnê mewlidî yê bitenqîdî.

Mewlidê Mela Ehmedê Xasî ke yew mesnewî yo, waziyayo ke bi no hawa biresniyo metnêko pêt û sexlem. Mewlidî de weznê erûzî bi hawayêko serkewte tatbik biyo û seke zafê mewlidan de gureniyayo Mewlidê Mela Ehmedê Xasî de zî behrê remeli ra qaliba “Fa^ºilatun / fa^ºilatun / fa^ºilun” gureniyaya. Heto bîn ra hunerê edebîyan ra zafê ci biwestayî gureniyayê.

Metnê mewlidî de ziwaneko herikbar û zelal gureniyayo. Seba ke mewlid eserêko dînî yo, bi hawayêko tabî zaf ca diyayo çekuyanê ke kokê xo fariskî û erebkî yê. Çekuyê ke tirkî yê, seke çin bê zaf tayn ê.

Çekuyê Kilfîdî: Mela Ehmedê Xasî, Edebîyato Kurdkî yo Klasîk, Mewlid, Mewlidê Zazakî

ÖZET

MELA EHMEDÊ XASÎ'NİN MEVLİDİ: MEWLIDU'N-NEBIYYİ'L-QUREYŞİYYÎ (METİN VE İNCELEME)

Mehmet Yergin

Mela Ehmedê Xasî, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk yarısı arasında yaşamıştır. Bugünkü bilgilerimize göre, Klasik Kürt Edebiyatı içinde ilk zazaca yazılı eserler de bu yıllarda verilmiştir. Bu dönemde Mela Ehmedê Xasî, Klasik Kürt Edebiyatında, başarılı bir şekilde yeni ve Zazaca bir sayfa açmış ve Klasik Zaza Edebiyatının ilk halkasını oluşturmuştur.

Mela Ehmedê Xasî'nin Mevlidî: Mewlidu'n-Nebiiyi'l-Qureyşiiyî (Metin ve İnceleme) adlı bu çalışmamızda bir giriş ve üç bölüm bulunmaktadır. Giriş bölümünde mevlid ve mevlidin tarihçesi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Mela Ehmedê Xasî'nin hayatı üzerinde durulmuş ve esleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde Mela Ehmedê Xasî'nin mevlidî şekil yönünden incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise elde ettiğimiz üç farklı nüsha karşılaştırılmış ve mevlidin tenkitli metnine yer verilmiştir.

Mevlid metninin transkripsiyonunda, Kürt alfabesinde karşılığı olmayan Arap harfleri için, klasik metinlerin neşrinde kullanılagelen uluslararası transkripsiyon harfleri kullanılmıştır. Yine her ne kadar nüshalar arasında çok büyük farklar olmasa da, güçlü bir metin için nüshalar arasındaki fonetik farklar, ortak bir forma kavuşturulmuştur.

Bir mesnevi olan Mela Ehmedê Xasî'nin Mevlidî, böylece sağlam bir metne kavuşturulmaya çalışılmıştır. Mevlid'de aruz vezni başarılı bir şekilde tatbik edilmiş ve mevlidlerin büyük çoğunluğunda olduğu gibi remel bahrinin “Fa°ilatun / fa°ilatun / fa°ilun” kalıbı kullanılmıştır. Ayrıca edebi sanatların birçoğu ustaca kullanılmıştır.

Mevlid metninde, akıcı ve açık bir dil kullanılmıştır. Mevlid, dini bir eser olduğu için tabii olarak Arapça ve Farsça kökenli kelimelere çok yer verilmiştir. Türkçe kelimeler ise yok denecek kadar azdır.

Anahtar Sözcükler: Mela Ehmedê Xasî, Klasik Kürt Edebiyatı, Mevlid, Zazaca Mevlidler

ABSTACT

MULLAH AHMAD AL-KHÂSÎ'N WAS MAWLID: MEWLIDU'N-NEBIYYI'L-QUIREYŞIYYÎ (TEXT AND REVIEW)

Mehmet Yergin

Mullah Ahmad al-Khâsî lived between the second half of the XIX. century and the first half of the XX. century. During these period, Mullah Ahmad al-Khâsî has opened a new zaza page successfully in Kurdish literature and this is the first link of the Classic Zaza literature.

Mullah Ahmad al-Khâsî's Mawlid: In our study called Mewlidu'n-Nebiyi'l-Qureyşiyî (text and reviev), we have an entrance (introduction) and three chapters. At entrance chapter there is focus on mevlid and the history of mawlid. At first chapter there is focus on Mullah Ahmad al- Khâsî's life and his works have been introduced. At the second chapter Mullah Ahmad al- Khâsî's mawlid has been viewed in terms of it's shape. At the third also last chapter the three different obtained copies of mawlid have been compared and has been given a place for it's criticized text.

In the transcription of mawlid, international letters which is used in classic text have been used instead of the Arabic letters which haven't any equivalent in Kurdish alphabet. However Al Though there isn't a big difference between the copies, the phonetic differences of them are made common from for a powerful text.

A Mesnevi type Mullah Ahmad al-Khâsî has been presented strongly in all aspects. Prosody measure has been applied successfully and Reme Bahri'sl 'Fa'ilatun / Fa'ilatun /Fa'ilun' measure has been used as in majority of the Mawlid. Also many of the literary arts has been used skillfully.

In the text of Mawlid a fluent and clear language has been used. Mawlid is a religious work as a matter of course for a lot of Arabic and Persian origin words have been given. The Turkish words is almost negligible.

Keywords: Mollah Ahmad al-Khâsî, Classic Kurdish Literature, Mawlid, Mawlid in Zaza Language

TEDEYÎ

MEWLIDÊ MELA EHMEDE XASÎ: MEWLIDU'N-NEBIYYI'L-QUIREYŞIYYÎ (METN Û WEKENITIŞ)

	<u>Rîpel</u>
KILMIYE.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTACT	VI
TEDEYÎ	VII
VATEYO VERÊN	XIV
LÎSTEYÊ TABLO, GRAFÎK Û ÎLAWEYAN.....	XVI
KILMNUŞTEYÎ	XVII
HERFÊ TRANSKRÎPSİYONÎ	XIX
DESTPÊK.....	1
1. Manaya Çekuya Mewlidî ya Ferhengî û Istilahî	1
2. Tarîxçeyê Nuştiş û Edetê Mewlidî	2
3. Babetê ke Mewlidan de Viyarenê	4
3.1 Nurê Muhemmedî	4
3.2 Biyîşê Pêxemberî û Hedîseyê ke Biyîşê ey dir Eleqedarî	6
3.3 Heyatê Pêxemberî	8
3.4 Exlaq û Şemaîlê Pêxemberî	9
3.5 Mesajo Îlahîyo ke Pêxemberî Ardo.....	9
3.6 Sînayîşê Pêxemberî	9
3.7 Pesndayîşê/Wesfdayîşê Pêxemberî	10
3.8 Fezîletê Wendiş û Dawendişê Mewlidî	11
3.9 Munacat.....	11
3.10 Dua	12

4. Teberê Mewlidan de Metnê Nezmî ke Derheqê Pêxemberî de Nusiyayê	13
4.1 Ne'et	13
4.2 Bedî'iyat	14
4.3 Mersiye	14
4.4 Îtîzariyat	14
4.5 Medhiye	14
4.6 Sîyer	15
4.7 Mî'racname	15
5. Bi Hawayêko Pêroyî Mewlid	16
5.1 Mewlidî û Çimeyê Înan	18
5.2 Edebiyat de Cayê Mewlidan û Şeklê Înan	19
5.3 Sebebê Nusiyayîşê Mewlidan	19
5.4 Tarîxçeyê Mewlidî û Şaranê Bînan de Mewlid	20
5.5 Edebiyatê Kurdî de Mewlid û Mewlidnuştişye	21
5.5.1 Mewlidê Kirdaskî/Kurmanckî	22
5.5.2 Mewlidê Soranî	23
5.5.3 Mewlidê Zazakî	23
5.6 Tarîxçeyê Eseran ê ke Derheqê Mewlidanê Kurdkiyan de Nusiyayî	24
6. Mewlidê Zazakî, Tarîxê Înan û Tay Nimûneyî	27
6.1 Mewlidê Ehmedê Xasî, Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureşiyî	27
6.2 Mewlidê Usman Esad Efendiyê Babijî, Biyîşê Pêxemberî (Mewlûda Nebî)	27
6.3 Mela Mehemed Elî Hûnî, Mewlidî Peyxemberî	28
6.4 Mela Kamilê Puexî, Mewlidî Nebî	29
6.5 Mela Mehemedê Muradan, Mewlidî Zazakî	30
6.6 Bîlal-Feqî Çolîg, Mewlidê Peximbêr (Qey Tutonê Zazon)	31
6.7 Abdulkadir Mûşekî (Arslan), Mewlidî Nebî	31
BEŞO YEWIN	33

HEYAT Û ESERÊ MELA EHMEDÊ XASÎ.....	33
1. HEYATÊ MELA EHMEDÊ XASÎ	33
1.1 Biyîşê Mela Ehmedê Xasî û Qiciya Ey (1866/1867–1951).....	33
1.2 Perwerdeyê Ey	35
1.3 Karmendiya Ey.....	35
1.4 Nefyê Girawa Rodosî.....	36
1.5 Dekewtişê Eyê Cemiyetê Azm-î Qawî yê Kurdîstanî (Kürdistan'ın Azm-i Kavi Cemiyeti).....	38
1.6 Şexsiyet û Xusûsiyetê Ey ê Fîzîkî.....	39
1.7 Heyatê Ey o Xusûsî/Şexsî	47
1.8 Heyatê Ey o Edebî.....	48
1.9 Wefatê Mela Ehmedê Xasî.....	48
2. ESERÊ MELA EHMEDÊ XASÎ	49
2.1 Eserê Ey ê Nesrî.....	49
2.2 Eserê Ey ê Menzumî	50
2.2.1 Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureşiyî (Selewatullahî °Eleyhî Fî'l-Bukretî We'l-°Eşiyî)	50
2.2.2 Menzûmetun Qed Ceme'e Fîha Esmailahî'l-Ḥusna.....	51
2.2.3 Reddiyyetun ala Îsmâil el-Îs'îrdî (Reddiyyetun Lil-Xasî)	52
2.2.4 Kitabu Buşra'l-°Îbadi Fî °Îlmi'l-Î'tiqadi	52
2.2.5 Şîrê Ey.....	52
2.2.5.1 Xezela Ey a Tirkî.....	53
2.2.5.2 Şîrê Ey ê Erebkî.....	55
2.2.5.3 Şîra Ey a Zazakî	56
2.2.5.4 Şîra Ey a Kurmanckî.....	57
2.2.5.5 Mulemmaya Melayê Xasî.....	58
3. Mewlidê Mela Ehmedê Xasî.....	61
3.1 Sebebê Nuştişê Mewlidî.....	61
3.2 Ziwanê Mewlidî	61

3.3 Wezn, Qismê Mewlidî û Hûmara Beytan	63
3.4 Namekerdiş û Tarîxê Nuştişê Mewlidî	64
BEŞO DIYIN	66
MEWLIDÊ MELA EHMEDÊ XASÎ: MEWLIDU ³ N-NEBIYYI ³ L-QUIREŞIYYÎ (Salewatullahî ³ Eleyhî Fî ³ l-Bukretî We ³ l- ³ Eşiyî)	66
1. HETÊ ŞEKL Ê MUHTEWA RA WEKENITIŞÊ MEWLIDÊ XASÎ.....	66
1.1 HETÊ ŞEKLÎ RA WEKENITIŞÊ METNÊ MEWLIDÎ.....	66
1.1.1 Wezn û Şemaya Qafiyeyê Mewlidî.....	66
1.1.2 Term û Qaîdeyê Erûzî	67
1.1.2.1 Heceyo Kilm (Heceyo Akerde).....	67
1.1.2.2 Heceyo Derg (Heceyo Girewte).....	67
1.1.2.3 Heceyo Yew û Nêm (Heceyo Pêrabeste).....	67
1.1.2.4 Wesl	67
1.1.2.5 Îmale (Antiş).....	68
1.1.2.5.1 Îmaleyo Kilm (Meqsûr).....	68
1.1.2.5.2 Îmaleyo Derg (Memdûd).....	68
1.1.2.6 Med	69
1.1.2.7 Zîhaf (Kilmkerdiş)	70
1.1.2.8 Qesr (Kilmbirnayîş).....	70
1.2. Qafiyeyê Mewlidî.....	71
1.2.1 Qafiyeyo Mucerred	73
1.2.2 Qafiyeyo Murekkeb	74
1.2.2.1 Qafiyeyo Mureddef	74
1.2.2.2 Qafiyeyo Muesses	74
1.2.2.3 Qafiyeyo Muqeyyed	75
1.2.6 Redîf.....	75
1.3 Ziwan, Eruz û Uslubê Mewlidê Melayê Xasî	76
1.3.1 Unsûrê Erebkî.....	76
1.3.2 Ayet û Hedîsan ra Îqtîbas	76
1.3.3 Unsûrê Erebkiyê Bînî.....	80

1.3.4 Unsûrê Fariskî	81
1.3.5 Unsûrê Kurmanckî	81
1.3.6 Unsûrê Tirkî	81
1.4 Bînayê Çekuyan	82
1.4.1 Çekuyê Sadeyî (Besîti).....	82
1.4.2 Çekuyê Pêrabesteyî	83
1.4.3 Çekuyê Viraşteyî.....	83
1.5 Îzafeyê ke Gurenîyayê.....	84
1.5.1 Îzafeyê Nameyî	88
1.5.2 Îzafeyê Sifetî	90
1.6 Îdyomê Metnî.....	90
1.7 Hûmar û Tekrarê Çekuyanê Metnî.....	91
1.8 Bînayê Cumleyan	95
1.8.1 Goreyê Kardaranê xo Cumleyî.....	95
1.8.1.1 Cumleyê Nameyî	95
1.8.1.2 Cumleyê Karî	96
1.8.2 Goreyê Rêzkerdişê Azayanê Xo Cumleyî.....	96
1.8.2.1 Cumleyê Qaydeyinî (Duz).....	96
1.8.2.2 Cumleyê Bêqaydeyî (Verapey)	97
1.8.2.3 Cumleyê Kemî	97
1.8.2.4 Cumleyê Miyanînî (Parantez).....	98
1.8.3 Goreyê Bînayê xo Cumleyî.....	98
1.8.3.1 Cumleyê Sadeyî.....	98
1.8.3.2 Cumleyê Pêrabesteyî	99
1.8.3.3 Cumleyê Rêzkî	99
1.8.4 Goreyê Manayanê xo Cumleyî.....	100
1.8.4.1 Cumleyê Musbetî (Pozîtîf).....	100
1.8.4.2 Cumleyê Menfî (Negatîf).....	100
1.8.4.3 Cumleyê Persî.....	101
1.9 Hunerê Edebî.....	101

1.9.1 Hunerê Mecazan.....	101
1.9.1.1 Teşbîh (Şibênayîş)	101
1.9.1.2 Îstîfare	102
1.9.1.3 Teşxîs.....	103
1.9.1.4 Întaq (Dayîşqiseykerdiş).....	103
1.9.1.5 Mecazê Mursel.....	105
1.9.1.6 Kînaye.....	105
1.9.1.7 Tarîz.....	106
1.9.2 Hunerê Manayan	106
1.9.2.1 Tenasub.....	106
1.9.2.2 Tecahulê Arîf	107
1.9.2.3 Husnu Talîl (Sebebêko weş ra girêdayîş).....	107
1.9.2.4 Sîhrê Helal	107
1.9.2.5 Mubalexe	107
1.9.2.6 Tezad	108
1.9.2.7 Tekrîr	108
1.9.2.8 Nîda	109
1.9.2.9 Îstîfham (Hunerê Persî)	109
1.9.2.10 Îltîfat.....	110
1.9.2.11 Telmîh	110
1.9.2.12 Telmîc	111
1.9.2.13 Îqtîbas.....	111
1.9.2.14 Leff û Neşr (Arêkerdiş û Neşirkerdiş)	112
1.9.2.15 Rucûc (Ageyrayîş)	112
1.9.2.16 Terdîd	113
1.9.2.17 Qatîc (Birnayîş)	113
1.9.3 Hunerê Qiseyan.....	114
1.9.3.1 Îştîqaq.....	114
1.9.3.2 Cînas.....	114
1.9.3.3 Alîterasyon	115
1.9.3.4 Asonans.....	116
1.9.3.5 Qelb.....	116
1.9.3.6 Tarsiç.....	116

1.9.3.7 Reddu'l-Acuz Ale's-Sadr	117
2. HETÊ MUHTEWA RA WEKENITIŞÊ METNÎ	118
BEŞO HÎRÊYIN	119
METNÊ MEWLIDÎ YO BITENQÎD.....	119
1. DAŞINASNAYÎŞ Û NUSXEYÊ MEWLIDÎ.....	119
1.1 Mewlidu'n-Nebiyi'l-Qureyşiyî (Selewatullahî °Eleyhî Fî'l-Bukretî We'l- °Eşiyî)	119
1.2 Nusxeyê Mewlidî	119
1.2.1 Nusxeyo Orjînal	120
1.2.2 Nusxeyo ke Kitabxaneyê Eseranê Destxetan yê Diyarbekir de yo	121
1.2.3 Nusxeyê Zeynelabîdîn Amedî.....	122
2. SAZKERDIŞ Û HEDERNAYÎŞÊ METNÎ	123
2.1 Tesbît, Tedqîq, Tenqîd, Tamîr, Teşkil û Weşanayîşê Metnî.....	123
2.1.1 Tesbîtê Metnî	123
2.1.2 Tedqîqê Metnî	123
2.1.3 Tenqîdê Metnî (Critical Edition).....	124
2.1.4 Tamîrê Metnî.....	125
2.1.5 Teşkilê Metnî	125
2.1.6 Weşanayîşê Metnî	126
2.2 Nusxeyo ke Ser o Ameyo Xebitiyayene	126
3. METODOLOJÎ	127
4. METNO PÊVERONAYE/BITENQÎD YÊ MEWLIDÎ.....	132
NETÎCE.....	175
ÇIMEYÎ	177
ÇIMEYÊ ÎNTERNETÎ.....	182
ÎLAWEYÎ.....	184

VATEYO VERÊN

Edebiyato kurdkî yo klasîk, serdemê Îslamiyetî de dest pêkerdo û eserê tewr kehenî bi kurdkî ya lorîkî ameyê dayene. Miyanê lehçeyanê kurdkîyan de lehçeyo ke tewr erey pê eserê edebî yê nuşteki ameyê dayene, kurdkîya zazakî ya. Kurdkîya zazakî de zî esero nuştekiyo tewr verên, mewlidê Mela Ehmedê Xasî yo.

Seba ke heta nê serranê peyênan Tirkiya de kurdkî qedexa bi, unîversîte û enstutuyan de edebiyato kurdkî yo klasîk ser o xebatê akademik û zanistî nêameyê kerdene. Herçend nê serranê peyênan de bineyke serbestî reyde tay xebatî biviraziye zî hewceyo ke nê xebatî hîna bizêdiyê.

No rid ra ma waşt ke wareyê edebiyatê kurdkî yê klasik de mewlidê Mela Ehmedê Xasî ke bi kurdkîya zazakî nusiyayo û heta ewro ser o wekenitişêko ser û ver, akademik û zanistî nêameyo kerdene, ma xo rê sey babete weçîna. No eserê Mela Ehmedê Xasî yo ke peyniya seserra 19in de nusiyayo, edebiyatê kurdkîya zazakî de esero tewr verên û destpêkê edebiyatê zazakî hesibiyêno.

Xebata ma destpêk û hîrê beşan ra ameya meyda. Destpêk de ma çekuya mewlidî û tarîxçeyê mewlidî ser o vindertî û ma edebiyatê kurdkî de mewlid û mewlidnuştişî ra behs kerd. Dima ma mewlid û çimeyê înan ra, edebiyat de cayê mewlidan ra, sebebê nusiyayîşê mewlidan ra, edebiyatê kurdkî de cayê mewlidan ra behs kerd û mewlidê ke bi kurdkîya zazakî nusiyayê bi kilmî dayê şinasnayene. Beşo yewin de ma bi zaf hetan, heyatê Mela Ehmedê Xasî ser o vindertî û eserê ey dayê şinasnayene. Beşo diyin de metnê Mewlidê Melayê Xasî, hetê şeklî ra bi metodê zanistî wekeniyayo. Weznê mewlidî, qafiyeyê mewlidî û hunerê ke mewlidî de gureniyayê bi nimûneyan nawniyayê. Hetê muhtewa ra wekenitişê mewlidî seba ke xebatêko bîn û hîra îcab keno ma ser o nêvindertî, tena ma hetê şeklî ra metn wekenit. Beşo hîrêyin û peyên de zî hîrê nusxeyê mewlidî ke ma peyda kerdî pêveroniyayê û metno pêveronaye yanî metno bitenqîd vejîyayo orte.

Na xebata xo de ma metno orjînal ke 1899 Diyarbekir de çap biyo xo rê esas girewt. No nusxe verê cû hetê Malmîsanîjî ra transkrîbe biyo, dima çend kesane bînan zî transkrîbe kerd. Tewr peynî de zî Roşan Lezgînî 2013 de newe ra transkrîbe kerd û weşanxaneyê Nûbiharî de weşaniyayo. Nusxeyo orjînal ra teber di nusxeyê bîn zî ma finayê xo dest. Nînan ra yew Kitabxaneyê Eseranê Destxetan yê Diyarbekir de yo û W. K. Merdîmîni transkrîbe kerd û 2008 de hetê weşanxaneyê Hîvda ra weşaniyayo. O bîn zî nusxeyê destxetê Mela Zeynelabîdîn Amedî yo. Zeynelabîdîn Amedî no nusxe

destxetê Mela Zahîdî ra îstînsax kerdo û tay eseranê Melayê Xasî reyde 1986 de çap kerdo.

Na xebate de ma waşt ke metnêko ortax vejîyo meydan. Her çend ma nusxeyo orjînal xo rê esas girewtbo zî ferqê ke bêntareyê nusxeyan de estê ma tesbît kerdê û cêrenotan de nawnayê. Dima ma metnê mewlidî ser o xebitîyayê û seba ke metnêko pêt û sexlem vejîyo orte ma tesbîtê metnî, tedqîqê metnî, tenqîdê metnî, tamîr û teşkîlê metnî viraşt. Ma metnê mewlidî de gurenayîşê çekuyan, cumleyan û îzafeyan nawnayê û şemaya qafîye û weznê erûzî zî tesbît kerd. Reyna hunerê edebîyê ke mewlidî de gurenîyayê ma bi nimûneyan nawnayê.

Ma nuştîşê nê tezî de hetkarîya gelek kesan dî. Verê verkan teşekuro tewr zêde wa mamoste û şewîrmendê min o erjaye Doç. Het. Dr. Hayrullah Acar rê bo. Vernî ra heta peynî hetkariya mi kerd û mi rê rayberî kerd. Dima ez mamoste Doç. Dr. Abdurrahman Adak rê minetdara ke ey na xebate pêşniyazê mi kerd û tay çimeyî zî ey mi rê peyda kerdî. Doç. Het. Dr. Nurettin Beltekin zî teşekuro pîl heq keno, çunke ey tezê ma sere ra heta peynî wend û hetê raştnuştîşî de xeletiyê ma nawnayê û pêşniyazê xo ma rê nuştî. Keda Roşan Lezgînî ke mi ser o ya, qetîyen ez xo vîr a nêkena û ci rê zaf teşekur kena, ma transkirîpsiyonê ey xo rê esas girewt û zaf nuşte û meqaleyanê ey ra zî îstîfade kerd.

Peyniye de ez ayîleyê xo û heme embazê min ê ke na xebate de hetkariya mi kerda rê zaf teşekur kena.

Mehmet YERGİN

Mardîn 2015

LÎSTEYÊ TABLO, GRAFÎK Û ÎLAWEYAN

TABLO

Tablo 1: Tabloyê Herfanê Transkrîpsiyonî, r. XXII

Tablo 2: Tabloyê Tadayîşê Tarîxî, r. 63

Tablo 3: Goreyê qîsmanê mewlidî hûmarê beytan û bê sernameyan hûmarê çekuyan, r. 90

Tablo 4: Hûmarê çekuyan ê serekeyan ke zazakî de zaf yenê gurenayene û metnê mewlidî de viyarenê, r. 91–92

ÎLAWE

Îlawe 1: Rismê Mela Ehmedê XASÎ (1867–1951), r. 182

Îlawe 2: Rismê Mezelê Mela Ehmedê Xasî, r. 183

Îlawe 3: Rîpelo tewr verên ê nusxeyê orjînal yê Mewlidê Melayê Xasî, r. 184

Îlawe 4: Rîpelo peyên ê nusxeyê orjînal yê Mewlidê Melayê Xasî, r. 185

Îlawe 5: Rîpelo verên yê Nusxeyo ke Kitabxaneyê Destxetan yê Diyarbekirî de yo û hetê W. K. Merdimînî ra transkrîbe biyo, r. 186

Îlawe 6: Rîpelo peyên yê Nusxeyo ke Kitabxaneyê Destxetan yê Diyarbekirî de yo û hetê W. K. Merdimînî ra transkrîbe biyo, r. 187

Îlawe 7: Rîpelo verên ê nusxeyê Zeynelabidîn Amedî, r. 188

Îlawe 8: Rîpelo 27in ê nusxeyê Zeynelabidîn Amedî, r. 189

Îlawe 9: Eserê Melayê Xasî “*Kitabu’-t-Tesdid bi Şerhî Muxteseri’t-Tewhîd*” ra rîpelêk

Îlawe 10: Mulemmaya Melayê Xasî ra rîpelêk

Îlawe 11: Kitabxaneyê Destxetan yê Diyarbekirî. Nusxeyê Mewlidê Melayê Xasî yo ke W.K. Merdimînî transkrîbe kerdo no kitabxane de yo.

Îlawe 12: Rîpelo yewin yê îcazeyê (diploma) Mela Ehmedê Xasî

Îlawe 13: Rîpelo diyin yê îcazeyê (diploma) Mela Ehmedê Xasî

Îlawe 14: Belgeyê muftiyî ra îstîfakerdîşê Melayê Xasî

Îlawe 15: Desturnameyê çapkerdişî yê Mewlidê Melayê Xasî

KILMNUŞTEYÎ

a.w.	amadekarê weşanî (yayına hazırlayan)
amd.	amadekar (hazırlayan)
b.	biewnî (bakınız)
c.	cîld (cilt)
ç.	çape (basım)
ç.c.	çimeyo corên (yukarıda adı geçen kaynak)
çar.	çarnayox (çeviren)
e.e.	eynî eser (aynı eser)
e.r.	eynî rîpel (aynı sayfa)
ed.	edîtor (editör)
env.	esero ke nameyê ci vêreno (adı geçen eser)
er.	erebkî (arapça)
far.	fariskî (farsça)
H.	Hicrî (hicri)
h.	hûmar (sayı)
het.	hetkar (yardımcı)
Hz.	Hezretê (hazreti)
krd.	kirdkî (zazaca)
kur.	Kurmanckî (kurmanca)
M.	Mîladî
m.c	mergê ci (ölümü)
m.r.	mîyanê rîpelan (sayfalar arası)
mnv.	meqaleya ke nameyê ci vêreno (adı geçen makale)
rnv.	roportajo ke nameyê ci vêreno (adı geçen roportaj)
nql.	neqilker (aktaran)
p.e.b.	pêroyê eserî ra biewnî (eserin tümüne bakınız)
pv.	pêveronê (karşılaştırınız)
r.	rîpel (sayfa)
R.	Rûmî
rop.	roportaj, roportajkerdox (roportaj, roportaj eden)
s.	selat û selamê Homayî ser o bo (Allah'ın selat ve selamı üzerine olsun)
tad.	tadayox (çeviren)

tr.	tirkî (türkçe)
trkb.	tiranskirîpsiyon (transkripsiyon)
ûêb.	û ê bînî (ve diğeri)
ûsn.	û sey nînan (ve bunlar gibi)
weş.	weşanxane (yayinevi)

KILMNUŞTIŞÊ NUSXEYAN

NO	Nusxeyo Orjînal
NM	Nusxeyo ke Kitابخaneyê Eseranê Destxetan yê Diyarbekir de yo û W. K. Merdimînî Transkrîbe Kerdo (Diyarbakır Elyazma Eserler Kütüphanesinde bulunan ve W. K. Merdimîn'in Transkripsiyonunu Yaptığı Nüsha)
NZA	Nusxeyo Destxet yê Zeynelabidîn Amedî (Zeynelabidin Amedi'nin Elyazma Nüshası)

HERFÊ TRANSKRÎPSIYONÎ

عربي	Kurdkî	Herfê Hurdî	Herfê Girdî
ا, آ	elif	°	°
ث	sê	ṣ	Ṣ
ح	hê	ḥ	Ḥ
ز	zal	ẓ	Ẓ
ص	sad	ṣ	Ṣ
ض	dad	ḏ ḏ̣	Ḑ Ḑ̣
ط	tê	ṭ	Ṭ
ظ	zê	ẓ	Ẓ
ع	°eyn	°	°
غ	xeyn	ḡ	Ḡ

Tablo 1: Tabloyê Herfanê Transkrîpsiyonî

Seba ke alfabeya kurdkî ya latînkî de herfa (ق) bi Q/q û herfa (خ) bi X/x temsil benê, tabloyê transkrîpsiyonî de nê herfî nêawneyayê.

DESTPÊK

1. Manaya Çekuya Mewlidî ya Ferhengî û Istilahî

Manaya Ferhengî: Çekuya mewlidî (مَوْلِد) çekuyêka erebkî ya û kokê w-l-d (وَلَد) ra peyda biya. Zafhûmariya na çekuye zî mewalid (مَوَالِد) o. Na çekuye, ziwanê erebkî de bi manaya pêroyî de sey nameyê yew wextî (ismu'z-zeman): “wextê biyayişê kesêk”, sey nameyê yew cayî (ismu'l-mekân): “cayê biyayişê kesêk”; û yena manaya biyayiş, xelasiyayiş, cayê biyayişî û wextê biyayişî. Na çekuye yena manaya serrgêra rojbiyayişî zî.¹

Manaya Istilahî: Manaya mewlidî ya istilahî zî; edebiyatê Îslamî de ê eserê menzûmî ke mewzûyê înan o sereke biyayişê pêxemberê musulmanan Hz. Muhammedî (s) yo; la hetê nêy de xeleqnayişê nurê ey, hedîseyê ke biyayişê ey ra ver ameyê meydan, mûcîzeyê ke bi biyayişê ey ameyê meydan, hedîseyê ke pêxemberiya ey ra ver û pêxemberiya ey ra pey ameyê meydan, hedîseyê mîracî, wefatê ey ûsn. hedîseyan ser o nusiyayî yê.²

Merasîmê vîrardişan ê ke bi semedê rojbiyayişê kesêk, xusûsen semedê rojbiyayişê Hz. Muhammedî (s) viraziyenî zî demêk ra pey bi çekuya mewlidî name biyê. Lîteratur de seba wextê biyayişê Hz. Muhammedî (s) termê “mewlid”î, seba wextê biyayişê Hz. Îsayî zî termê “mîlad”î yeno şuxulnayene. Nê her di çekuyî zî eynî kok ra yenî.³

Manaya “mewlid”î de ha miyanê şarî de ha zî miyanê mewlidnuştoxan û xebatê ke mewlidan ser o viraziyayê de çekuyê sey “mewlûd”, “mewlîd”, “mewlud”, “molid”, “mevlît” ûsn. çekuyî zî ameyê gurenayene la zaf çimeyan de ma dî ke çekuya “mewlid” û “mewlûd”î ra teber gurenayişê çekuyanê bînan xelet o.⁴ No semed ra ma zî na xebata xo de çekuya “mewlid”î tercîh kerd.

¹ M. Edip Çağmar, *Edebi Açıdan Arapça Mevlitler*, İlahiyat, Ankara, 2004, r. 13; M. Tayyib Okıç, “Çeşitli Dillerde Mevlit ve Süleyman Çelebi Mevlitlerinin Tercemeleri” <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/ilahiyat/article/view/4732/4550> , 20.12.2013

² Mehmet Tıraşçı, “Cizre ve Çevresinde Kürtçe Mevlitler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları”, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre* ed. M. Nesim Doru, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, r. 501

³ M. Fatih Köksal, *Mevlid-Name*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, r. 20

⁴ Köksal, e.e., r. 21

2. Tarîxçeyê Nuştiş û Edetê Mewlidî

Seke zaniyeno pîrozkerdişê rojbiyayişê Hz. Muhammedî (s) heme şaranê musulmanan de edetêko pêroyî yo. No edet, hem hawayêko resmî hem zî hawayêko xeyrê resmî viraziyeno. Labelê tesbîtkerdişê tarîxê destpêkê nê edetî zaf çetin o. Xusûsen merasîmê ke miyanê şarî de tertîb biyê, tesbîtê înan hîna zehmet o. Her çend tay rîwayetan de esto ke biyişê Hz. Muhammedî (s) ra hewt roj dima bawkalê Hz. Muhammedî (s) Abdulmuttalibî (m.c. M. 579) Mekke de yew ziyafeto gird dayo Qureyşyan; la ma nêşkenî merasîmanê mewlidî bi nê hedîseyî ra girêdê. Çünke pîrozkerdişê rojbiyayişê Hz. Muhammedî (s), mergê ey ra pey yew çend esran ra dima veciyayo orte. Tay rîwayetan de rîwayet beno ke tewr verê cû wextê Fatimiyân de bi munasebetê pîrozkerdişê rojbiyayişê Hz. Muhammedî (s) Kahîre de merasîmê mewlidî viraziyayî, labelê nê edetî miyanê musulmanan de zaf rexbet nêdiyo û vila nêbiyo. No semed ra merasîmo ke hetê vistoreyê (birayê cinîya ey) Selaheddînê Eyyubî, atabegê Erbîlî Melîk Muzafferuddîn Kökbörî (m.c. 630/1233) ra, destpêkê seserra VII. ya hîcrî de tertîb biyo, merasîmo tewr verên yeno qebl kerdene.⁵

Vilabiyayişê merasîmanê mewlidî, bi merasîmê ke Muzafferuddîn Kökbörî (m.c. 630/1233), serra 604/1207 de û tira pey her serre tertîb kerdê, biyo. Hawayo ke çimeyan de viyareno, menga safer de şehrîstanê Erbîl de qubbeyî xemeliyayêne, bi dawetê atabegê Erbîlî Melîk Muzafferuddîn Kökbörî memleketanê bînan ra pîlê dewletan, alimî û şar pêserbiyêne, bi raojan merasîmî viraziyayêne, karê xeyrinî viraziyayêne, kuçeyanê şarîstanî de bi hefteyan hewayê roşanî biyêne hakim, xelatî diyayêne dawetiyân û ziyafetî tertîb biyêne. Nê merasîman ra pey Alemê Îslamî de merasîmê mewlidan û derheqê biyayişê Hz. Muhammedî (s) de nuştişê eseran peyder pey zêdiyeno. Dima wextê Selçuqiyan, Eyyûbiyan, Memlûkiyan û Osmaniyân de nê faliyetî hîna aver şiyê, hetta wextê Osmaniyân de dewrê Muradê III. de nê merasîman, bi fermî teşrîfatê Împaratoriya Osmaniyân de ca girewto û nezerê şarî de ehemiyet qezenc kerdo.⁶

Bi no hawa nê edet û merasîmî resayî heta ewro. Ewro heme alemê Îslam de hema-hema heme şaranê musulmanan de edetê pîrozkerdişê mewlidî esto û zaf vilabiyo. Miyanê şarî de sunnetê tutan ra bigîre heta veyve û merg, bi zaf wesîleyan merasîmê mewlidî tertîb benî; nê merasîman de mewlidê ke ciya-ciya ziwanan de nusiyayê

⁵ Çağmar, e.e., r. 15-16; Ahmet Özel, "Mevlid", *İslam Ansiklopedisi*, c.29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, r. 475

⁶ Çağmar, e.e., r. 17

waniyenê û nê merasîman de ziyafet û îkramî pêşkeş benê. No hawa miyanê şarî de manaya mewlidî zî vuriyaya, çünke ewro wexto ke behsê mewlidî beno, nê merasîmî û mesnewiyê ke nê merasîman de waniyenî fehm benî.

Goreyê melumatanê ewroyînan nuştîş û edetê mewlidî, seke ma cor de zî vatibi, wefatê Hz. Muhammedî ra pey nêzdiyê pancsey serrî ra dima dest pêkerdo. Mewlido ke tewr verî ameyo nuştîş mewlido erebkî yo û no mewlid hetê Ebu'l-Ferec Êbnu'l-Cewzî ra nusiyayo. Ebu'l-Ferec Êbnu'l-Cewzî hîcrî serra 597 de wefat kerdo. Nê ra zî fehm beno ke mewlido tewr verên, hîcrî serra 597 de yan zî nê tarîxî ra hîna verî nusiyayo.⁷

Ewro hema-hema heme şaranê musulmanan de bi zaf ziwanan mewlidî nusiyayî. Hetta tay ziwanan de bi seyan mewlidî nusiyayî. Ma vajîme bi erebkî goreyo ke yeno zanayene nêzdiyê hezar heb mewlidî nusiyayî.⁸ Hewna bi tirkî se ra vîşêr⁹ û bi kurdî (kurmanckî, zazakî) zî nordorê hîrisî mewlid nusiyayî.

Kurdî de mewlido ke tewr verî nusiyayo mewlidê Mela Huseynê Bateyî yo. No mewlid seserra 18. de nusiyayo û miyanî şarî de bi nameyê “Mewlûda Kurmancî” meşhûr biyo. Mewlidnameyê Melayê Bateyî, tarîxê edebîyatê kurdî de esero yewin o ke no war de nusiyayo. Nuştîşê nê mewlidî ra ver, miyanê kurdan de mewlidê erebkî waniyayêne. La mewlidê Melayê Bateyî ra pey hinî mewlidê kurmanckiyî cayê mewlidê erebkî girewto.¹⁰ Zaf şairê kurdî, hetê mewlidî ra, ke edebîyato klasîk de bêjêk o, bin tesîrê Melayê Bateyî û mewlidê ey de mendî. Coka Melayê Bateyî ra pey Kurdistan de zaf kesan bi tesîrê Melayê Bateyî mewlidê kurmanckî û zazakî nuştê.

Bi kurdkiya zazakî zî mewlido verên mewlidê Mela Ehmedê Xasî, “Mewlidu'n-Nebiyî-l-Qureyşiyî” yo. No mewlid, 1899 de Diyarbekir de çapxaneyê Lîtografya de çap biyo û weşaniyayo.¹¹

---

⁷ Çağmar, e.e., r. 19

⁸ Ç.c. r. 17–18

⁹ Köksal, e.e., r. 73

¹⁰ Abdurrahman Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*, Nûbihar, İstanbul, 2013, r. 249–250

¹¹ Ehmedê Xasî, *Mewlidê Kirdî*, amd. Roşan Lezgîn, Weşanxaneyê Nûbihar, İstanbul, 2013, r. 9

3. Babetê ke Mewlidan de Viyarenê

3.1 Nurê Muhemmedî

Kitabo pîroz yê musulmanan Qurano Kerîm de Sûreya Maîde, ayeta 15in de Homa wina vano: ¹² قَدْجَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ (Qed cêekum mina'l-lahi nûrun we kitabun mubîn) Yanî, bêşik hetê Homayî ra şima rê yew nur û ey reyde kitabêko eşkera erşawiya. Na ayete ra fehm beno ke nameyanê Hz. Muhemmedî ra yew zî Nur o. Goreyê zaf çimeyanê Îslamî, ruhê Hz Muhemmedî (s) heme ruhan ra ver xelegniyayo û ruhê vîjnaye yê bînî ruhê ey ra vejîyayê.

Behsê Nurê Muhemmedî, mewlidanê erebkî, tirkî û kurdkîyan de viyareno. Hedîsa meşhure ke “Ti nêbiyêne mi do no kaînat nêxeleqnayêne”¹³ esas ameya girewtene û goreyê na bawerîye heme çî qey xatirê “nur”ê Hz. Muhemmedî (s) xelegniyayo û çî yo ke tewr verî xelegniyayo nurê ey o. Mewlidan de nurê ey ra meqsed, ruhê ey o. Çünke nuro ke behsê ci beno, mewlidan de wina viyareno; wexto ke no nur çareyê Hz. Ademî de vîniyeno heme milaketî temaşeyê nê nurî kenî, Hz. Adem zî wazeno temaşeyê nê nurî bikero û dima no nur çareyê Hz. Ademî ra yeno giştê eşhede ya Hz. Ademî û tira pey zî bi neslanê pakan reseno heta piyê Hz. Muhemmedî (s) Abdullahî û wexto ke Hz Muhemmed (s) yeno dinya no nur roşniye dano dinya. Mewlidan ra fehm beno ke nê nurî ra meqsed ruhê Hz. Muhemmedî (s) yo. Labelê tay mewlidan de nurî ra meqsed tena ruhê Hz. Muhemmedî niyo, pê na çekuye dînê Îslamî zî qest beno.¹⁴

Fikrê Melayê Xasî yê dînî ontolojîkî, sey fikranê mutesawifanê mutedîlan û zafê felsefezananê Îslamî yo. Goreyê nê fikrî: Homayî verê verkan nurê xo ra nurê Hz. Muhemmedî xelegnayo, dima heme estbiyayê bîn ê ganî û bêganî no nur ra xelegnayê. Ê ke nê nurî ra xelegniyayê tena yê hewlî niyê, yê xirabî zî nê nurî ra xelegniyayî. Wexto ke no nur ame xelegnayene hima ne erd ne zî asmên estbi. Ellahî heme felekî qey xatirê nê nurî xelegnayî. “Nuro Muhemmedî” ke ontolojîko esil o ra pey hîrê çiyî ameyê xelegnayene. Nê bi dore Qeleme, ruh û eqlo verên o.¹⁵

No mewzû mewlidê Melayê Xasî de wina viyareno:

¹² Qurano Kerim, Sureya Maide, 5/15

¹³ Na hedîsa qudsî hetê tay kesan ra sey hedîse qebul nêba zî hetê mana ra zaf aliman raşt qebul kerda.

¹⁴ Çağmar, e.e., r. 24

¹⁵ Kadri Yıldırım, *Ehmedê Xanî'nin Fikir Dünyası*, Ağrı Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul, 2011, r. 235; Abdurrahîm Alkış, *Melayê Cizîrî'nin Dîvanında Tasavvufî Mazmunlar*, Weşanxaneyê Nûbiharî, İstanbul, 2014, r. 127

°Ewwulî darey yeqînî Rebbi ma
Kerde xelq û pa bî çar şaxî hema
(83/8)

Be°di cû yê padişahi sermedî
Henkî nûri xo girewt qey Eḥmedî
(84/8)

Va bibe Eḥmed hema şahê wedûd
Şekli teyra ṭawuse ame wucûd
(85/8)

Be°di cû na dare ser rebbu°l-umem
Zikri yê kerd bêḥisab nîno qelem
(86/8)

Be°di yê zikran hema Rebbi wera
Arde yew °eyney ḥeya na yê ver a
(87/8)

Weqtu nûri Eḥmedî, anya tera
Bêḥisab yê kerd ḥeya rebbi xo ra
(88/8)

Areḳike da hema, şeş çilki yê
Kewtî war çar bî tera çar yari yê
(89/8)

Yew te ra zî bî guli, boy tim yenê
Yîne ra zî yew birinc o ma wenê
(90/8)

Be°di cû nûri ḥebîbi Eḥmedî
Secde berd panc ray bi qeybê Sermedî
(91/8)

...

Ḥikmeti Xellaqi ra dî ame nûr
M'yani wechi yê de tavi bî zihûr
(152/13)

Ademî va Rebbî ez hêvî kena
Yê biya qarşî xo ri ez vîna
(153/13)

Kerd[i] emrikew leîf °ilmi xo de
Nûr bî nazil ame gişta eşhede
(154/13)

...
Hêzretê Hewwa nezer da Ademî
Va çi nûr o va yê Fexri °Alemî
(169/14)

3.2 Biyîşê Pêxemberî û Hedîseyê ke Biyîşê ey dir Eleqedarî

Mewlidan de behso tewr muhîm û esas biyîşê Hz. Muhammedî (s) yo. Nê qismê mewlidan de behsê biyayîşê pêxemberî û hedîseyê ke biyayîşê ey ra ver, biyayîşê ey ra pey û wextê biyayîşê ey ameyê meydan ra behs beno.

Nê hedîseyê ke behsê înan beno hedîseyê normal niyê; zafêr mûcîze yê. Nê qisman de hewnê ke maya Hz. Muhammedî (s) Hz. Amina biyîşê pêxemberî ra ver diyî, behsê ê hewnan beno, tay pêxemberî ke xebera ameyîşê pêxemberî danî behsê înan beno. Wextê biyayîşê pêxemberî de mizgîndayîşê yewbînan yê mehluqatê ke erd û asmên de yê, şabiyayîşê milaketan, ameyîşê Hz. Hawwa, Hz. Asiye, Hz. Sara û Hz. Meryeme, wextê biyayîşê de tu eziyet nêdiyayîşê Hz. Amina ra behs beno. Wexto pêxember yeno dinya xeyrê înanî merheba kerdişê heme eşyan ra, hewnaşiyayîşê adirê mecûsîyan ra, erdroginayîşê pûtanê muşrîkan ra û şikiyayîşê xaçê xiristiyanan ra behs beno. Biyayîşê Hz. Muhammedî (s) ra pey zî behsê tay alimanê xiristiyan û yahûdiyan ke nînan mizgîn daya ke Hz. Muhammed do bibo pêxember. Seba nimûneyî ma cêr de çend beytanê mewlidê Melayê Xasî bidî.

Amina va weqtu min zana kû nûr
Ame û meymaniyey min bêfutûr
(222/17)

Yew şewike ez di hewnikew şirîn
Min dî ame merdumikew enwerîn
(223/18)

Merheba fike Muhammed va hema
Name min persa u va ez Adem a
(224/18)

Hem receb bî ay şewa kû Ademî
Merheba va qeybi fexri ʿalemî
(225/18)

...

Amina va weqtu bî duyyes şewî
Ez tenê menda di xelwe bê yewî
(247/19)

Ay şewî hem bî duşenbe bêfutûr
Min dî çar cînî mi rê amey huđûr
(248/19)

Meryema yew yew zî Sara Asiya
Yew zî ay Hewwa kû bî umme'l-wera
(249/19)

Xidmeti min kerdî yîne bêquşûr
Qeṭ mi nêdî ezyetike bî zuhûr
(250/19)

...

Ĝeyri însanî çîqa eşya bî va
Merheba ya seyyide'l-kewneyni va
(255/20)

Adirî ri kerdî ʿibadet mudam
Qasi yew henzar serre bêşek tamam
(269/21)

Adiri yîne çiray nêbî çinî
La şewey mewlûdi de yo bî çinî
(270/21)

...

Ame vatiş va kû ʿEbdullahi ri
Yew weled emşo biyo yê şahi ri
(276/21)

277 Yo cihûd tavil wurişt şî qeybi yê
Va mi ri b'yari teber ez bani yê
(277/21)

Weqtu dî yê va bi Tewrato Mubîn
Go biko baţil eno dîno verîn
(278/21)

Xatemi peyğemberan o bi'l-yeqîn
Îsmi yê Eħmed Muħemmed hem Emîn
(279/21)

3.3 Heyatê Pêxemberî

Mewlidan de bi teferuat nêbo zî behsê heyatê pêxemberî viyareno. Hîna zaf wexto ke Hz. Muhemmed (s) maya xo ya şitî Helîma het de yo, hedîseyê ke o wext ameyê meydan, xortiya ey, seba tîcaretî şiyayîşê eyê Şamî û behsê sey nînan yenê gurenayene. Tay mewlidan de behsê zewacê pêxemberî û yê piyê ey zî beno. Seba nimûneyî mewlidê Xasî ra çend beytî:

Amina va hewni min de bî beyan
Go bido yê şit Helîmay Seʿdiyan
(281/22)

Çende rocî beʿdi cû yew kariwan
Ame Mekke name vati Seʿdiyan
(282/22)

Yîne dir bî hem Helîmay Seʿdiyan
Şî xo rê berd seyyidi însan û can
(283/22)

3.4 Exlaq û Şemaîlê Pêxemberî

Babetê ke mewlidan de viyarenî ra yew zî exlaq û şemaîlê (şeklo fizîkî) Hz. Muhemmedî (s) yo. Mewzûyê şemaîlî tay mewlidan de bi teferuat ameyo gurenayene tay mewlidan de bi kilmî tayînan de zî hîç nêvêreno.¹⁶

Mewzûyê exlaqê pêxemberî zî mewlidan de viyareno. Labelê no mewzû mewlidan de hawayêko kilmî viyareno. Tay mewlidan de zî hîç nêviyareno.¹⁷ Ma vajîme mewlidê Ehmedê Xasî de ma raştê nê di mewzûyan nêameyî.

3.5 Mesajo Îlahîyo ke Pêxemberî Ardo

Mewzûyê mesajo îlahîyo ke pêxemberî ardo, hema-hema heme mewlidan de viyareno. Her çend mewlidan de xayeyo esasî biyayîşê pêxemberî bo zî hetê nê de derheqê mesajo ke pêxemberî ardo de melumatî zî ameyê dayene. No semed ra zaf hedîs û ayetî zî ameyê gurenayene.

3.6 Sînayîşê Pêxemberî

Baweriya Îslamî de pêxemberan rê îmanardiş, şeş ruknê îmanî ra ruknêko. No semed ra heskerdişê pêxemberî, heskerdişê Homayî ra dima yeno. Zîra Ellah (c.c) yew ayeta Quranî de wina ferman keno: “(Ey Hebîbê mi!) Vaje ke: Eke şîma Ellahî ra hes kenî tabiyê mi bibî ke wa Ellah zî şîma ra hes bikero û guneyanê şîma efû bikero. Ellah xayet bexşkerdox û efûkerdox o.”¹⁸

Hewna Hz. Muhemmed (s) yew hedîsa xo de, ke Buxarî û Muslîm, Enes bîn Malîk (r.a) ra rîwayet kenê, wina ferman keno: “Heta ke ez şîma ra yewî rê nefse ey ra, maya ey ra, piyê ey ra, tutanê ey ra û heme merdiman ra hîna sînaye nêba, o tam îman kerde nêhesibiyeno.”¹⁹

Seke na ayete û hedîse ra zî fehîm beno, semedê bawermendanê musulmanan, sînayîş û heskerdişê Hz. Muhemmedî (s) zaf muhîm o. Xora nuştîşê hende mewlidan zî na bawerî ra û nê sînayîşê pêxemberî ra yeno. Tena mewlidan de ney, zaf eseranê musulmanan de, ha nesr ha menzûm, pesn û sînayîşê Hz. Muhemmedî (s) cayêko muhîm gîno. Na cumle ra Bedîuzzeman Seîdê Kurdî, kitabê xo Mektubat de yew pers ke Kelîmeyê Şehadet ser o tira yeno perskerdiş, cewaben wina vano: “Di kelamê Kelîmeyê Şehadetî cêra ciya nêbenê; yewbînan ispat kenê; yewbînan miyanê xo de hewînenê; yew bê yê bînî nêbeno. Madem pêxember ‘eylehîselatu wesselam Xetemê

¹⁶ Çağmar, e.e., r. 25

¹⁷ Ç.c., r. 26

¹⁸ Sûreya Alê Îmran: 3/31

¹⁹ Buxarî, Îman: 8; Muslîm, Îman: 69, 70

Enbiya (Peyênê Pêxemberan) yo, warisê heme pêxemberan o. Elbet heme rayîrê ke resenê pê, sereye înan o. Nêbeno ke caddeyê eyo pîl ra teber rayîrê heqîqet û xelasî bibo. Heme îmamê ehlê merîfet û tehqîqî, sey Se‘dî Şîrazî vanê:

مَحَالَسَتْ سَعْدِي بَرَاهِ نَجَاتٍ * ظَفَرٌ بُرْدَنْ جُرْدَرِي مُصْطَفَى

Yanî; Ey Se‘dî! Bê tabîbiyayîşê Hz. Muhammed Mustefayî (s), çew nêşkeno rayîrê xelasî bivîno.

Hem înan vato:

كُلُّ التُّطْرِقِ مَسْدُودٌ إِلَّا الْمُنْهَاجَ الْمُحَمَّدِيَّ

Yanî; Heme rayîrî girewte yê; ancax rayîrê Hezretê Muhammedî (s) akerde yo.”²⁰

Mewlidan de sînayîşê Pêxemberî (s) sînayîşêko rêze ra niyo; sey sînayîşê aşiqan o. Mewlidê Melayê Bateyî de no eşq qîsmê munacatî de wina îfade beno:

Hem tu rûh û hem rewanê can û dil

Pêşi bejna te siha te bû xecil

Can fîdayê bejn û balayê te bim

Mest û sergerdanê sîmayê te bim²¹

3.7 Pesndayîşê/Wesfdayîşê Pêxemberî

Mewlidan de nîşanê sînayîşê Hz. Muhemmedî (s), medh û pesndayîşê ey de xo nawneno. Tay mewlidan de pesndayîşê pêxemberî zaf ca gêno. Mewlidan de pesndayîş û medhê Hz. Muhemmedî (s), hem huneranê edebîyan de hem zî babetanê înan de xo nawneno. Huneranê sey teşbîh, îstîare, mubalexe ûsn. ke mewlidan de gurenîyenî, seba medh û pesndayîşê Hz. Muhemmedî (s) yê. Çünke nê huneran de Hz. Muhemmed (s) şîbênîyeno aşme, tîje û estareyan. Heto bîn ra mewlidan de pêxemberî rê selat û selam ardiş zî pesndayîşêk o.²²

Babetê ke mewlidan de viyarenî, înan de zî methê Pêxemberî (s) yeno kerdene. Ma vajîme; qey xatirê ey xeleyayîşê kaînati, wesfê eyê ke pêxemberanê bînan ra ser o yê, gama biyayîşê ey de hezirbiyayîşê milaketan, dîno ke ey ardo roşkerdişê heme însaniyetî, heme umetan ra xeyrinbiyayîşê umetê ey û babetê sey nînan zî seba pesndayîşê Hz. Muhemmedî (s) yê. Melayê Bateyî mewlidê xo de wina pesnê Hz. Muhemmedî (s) dano:

²⁰ Bedîuzzeman Se‘îdê Kurdî, *Mektubat*, Weşanxaneyê Zehra, İstanbul, 2004, r. 379

²¹ Melayê Bateyî, “Mewlûd”, amd. Huseyn Şemrexî, Weşanxaneyê Nûbiharî, İstanbul, 2011, r. 65

²² Çağmar, e.e, r. 30

Min hebin sêsed hezar ezman û dev
Yek demê xafil nemînim roj û şev

Wesfi husna te [bi]bêjin subh û şam
Sed qiyamet dê biçin hêj na tamam²³

Mewlidê Mela Ehmedê Xasî de zî wina medhê Hz. Muhemmedî (s) beno:

Belkî zano qedri yê Rebbi Kerîm
Medhi yê loma di Quranu °ezîm
(64/6)

Kerdo vatu ya Muhemmed ya Emîn
Ente minnî rehetun lî-l °alemîn
(65/6)

3.8 Fezîletê Wendiş û Dawendişê Mewlidî

Na babete zî zaf mewlidan de ca gîna. Nê qismî de fazîletê wendiş û goştarîkerdişê mewlidî û sewabê dawendişê mewlidî aniyeno ziwan. Tay mewlidan de no qism çin o; tayînan de bi kilmî ca girewto, tayînan de zî dergo dila ca girewto. Ma vajîme mewlidê Melayê Xasî de no qism 45 beytî yo.

3.9 Munacat

Munacat, bi mana xoya çekuyî yena manaya lebiyayîş, laveyî û waştîşî. Sey termî edebiyatî zî şîrê ke bi meqsedê lebiyayîşê Ellahî û bi meqsedê Ellahî ra waştîşî nusiyayî ra yeno vatene. Munacatî, zafêr gîrîzgehê mewlidan de Tewhîd ra dima ca gînê. Tay mewlidan de zî qismê munacatî qismêko xo sero yo. Mewlidê Melayê Bateyî de no qism, qismêko xo sero yo û qismê dua ra ver nusiyayo. Mewlidê Melayê Xasî de zî destpêkê mewlidî de viyareno.

---

²³ Melayê Bateyî, “Mewlûd”, amd. Huseyn Şemrexî, Nûbihar, İstanbul, 2011, r. 66
Transkirîbeyê na beyte de xeletî estibî, ma raştê aye nuşte. Na beyte çimeyo ke ma de yo de wina ya:

Wesfê husna te bêjin subh û şam
Sed qiyamet **di** biçin hêj na tamam

Nimûne:

Wazeni ma luṭfi to hergo hewe

Tim bi zariy yû fiġan roc û ṣewe

(11/3)

3.10 Dua

Qismê dua zî mewlidan de qismêko sereke yo. Nê qismî de heme pêxemberan rê, embazanê Hz. Muhemmedî (s) rê û heme mumînan rê dua yenê kerdene. Zafêr peynîya nê qismî de nuṣtoxê mewlidî, xo rê zî dua keno û dua wazeno.

Nimûne:

Ehli îmani çîqa estê tamam

Ademi ra şo ila yewmi^l-qiyam

(363/27)

Rebbi feġfir ma lehum yewme^l-ḥisab

La tuweddi^çhum kelîlen bi^l-^çiqab

(364/27)

Rebbena lew lem yekun luṭfun ^çemîm

Eyne Xaşî fi^çş-şirati^l-musteqîm

(365/27)

Werzuqi^lllahumme ḥusne^l-xatime

Li cemî^çil-muslimîn el-fatiḥe

(366/27)

4. Teberê Mewlidan de Metnê Nezmî ke Derheqê Pêxemberî de Nusiyayê

4.1 Ne'et

Ne'et, zîwanê erebkî de yeno manaya wesfdayîş û pesndayîşê çiyêk. Sey termê edebiyatê klasîkî, ê menzûmeyê ke derheqê wesfdayîş û pesndayîşê Hz. Muhammedî (s) de nusiyayê, înan ra ne'et vajiyeno. Eserê nesrê îlmî senî ke sereyê eserî de “besmele” û “hemdele” ra pey “selwele” ca gîno, eseranê menzûman de zî “tewhîd û “münacat” ra pey ne'et ca gîno. Senî ke edebiyatê rojhelat ê klasik de zaf ne'tî nusiyayê, edebiyato kurdî yo klasik de zî zaf ne'tî nusiyayê. Cayê ne'tan destpêkê dîwan û mesnewiyan o. Zafêr destpêkê dîwanan de bi şeklê qesîde û destpêkê mesnewiyan de zî bi terzê mesnewî nusiyenê. Labelê ne'tê ke bi şeklanê bîn yê nezmî zî nusiyayê zî estê.²⁴

Edebiyatê kurdî yê klasik de kurmanckî de Melayê Cizîrî, Melayê Bateyî, Ehmedê Xanî, Harisê Bedlîsî û Selîmê Silêman; Soranî de Nalî, Mehîwî û zazakî de zî Mela Ehmedê Xasî, Usman Esad Efendiyo Babij, Mela Mehemed Elî Hûnî edîbê kurdan ê ke ne'et nuştô ra yê. Cêr de ne'tê Melayê Bateyî ra qismêk ameyo dayene.

Ey ne'tê tu ez  erşê heta ferşê şehîra
Ez pertewê nura te cîhan gişt(i) munîra
Ey seyyidê  alem bike perwayê esîra
Ey tacê serê şah û selatîn û emîra
Qed kane leke l-fedlu leke l-cûda kesîra
Ursîlte île l-xelqî beşîren we nezîra²⁵

Mela Ehmedê Xasî zî destpêkê mewlidê xo de “besmele” û “hemdele” ra pey qismê “selwele” de wina vano:

Key şîma dî nameyê şahê şîma
Ame vatiş sunnet o vacê şîma

(19/3)

Eş-şelatû we ş-şelamû ya hebîb
Daima to ro bivarê ya tebîb

(20/3)

²⁴ Abdurrahman Adak, *Di Edebiyata Kurdî ya Klasik de Tema û Cureyên Edebî*, Esero nêweşaniyaye, Mêrdîn, 2015, r. 18–20

²⁵ Ç.c., r. 254

4.2 Bedî'iyat

Bedî'iyat çekuyêka erebkî ya û zafhûmariya çekuya bedî' a. Manaya ferhengî yê na çekuye; belaxet, estetîgê vateyî yo.

Edebiyat de qesîdeyê ke beytanê pesndayîşê Hz. Muhammedî (s) ra ameyî meydan, înan ra bedî'iyat yeno vatene. Labelê her qesîdeya ke tede pesnê Hz. Muhammedî (s) beno, bedî'iyat nêhesibîna. Seba ke bedî'iyat bihesibîya tay şertî lazimê. Mesela ganî her beyta aye de tewr kemî yew hunerê bedî'i (tezat, leff û neşr, tecahulê arîf, telmîh, cînas, secî, îştîqaq ûsn.) bibo; peyniya beyte bi herfê mîmî biqediya û tewr kêman pancas bêytan ra bêra meydan.²⁶

4.3 Mersiye

Eserê menzûmê ke xemgîniya mergê yewî ser o nusiyayî ra mersiye vajiyeno. Mersiye yî zafêr bi şeklê nezmî yê mesnewî û terkîbê bendî de nusiyayî. Bi weznê erûzî nusiyenê. Edebiyatê klasîk de senî ke Hz. Muhammedî ser o mersiye yî nusiyayî, ehlê beytî ser o, pîlanê dewlete ser o û serekanê terîqetan ser o zî mersiye yî nusiyayî.

Nê eseran de vera zalim û neheqî hêrsêk esto; vera mezlûm û heqdarî zî sempatî û sînayîşêk esto. Mersiye yî na nuqta de vîrkirîştîşêk ê. Nîşandayîşê vîranêkerdişê merdimanê hewlan û lanetkerdişê xirab û zaliman o.

4.4 Îtîzariyat

Îtîzariyat, ferheng de hawayê ûzrwaştîş, lehê xo de delîlardişê merdimî û xirabebiyayîşê keyeyan mana biyo. Çekuya îtîzarî sey termî zî, hawayêk îtîrafkerdişê kêmayyanê xo û xetayêk ra pakbiyayîşê kesêk yena terîf kerdene.

Edebiyatê erebkî de çarçewaya îtîzarî de zaf şîrî estî. Nê şîran ra îtîzariyat vajîno. Tay çimeyê ke îtîzar ra behs kenî vanî ke; qesîdeya Ka'b bîn Zuhayrî "Banet Su'adu" nimûneyêka îtîzarî ya ke Hz. Muhammedî (s) ser o nusiyayî.²⁷

4.5 Medhiye

Çekuya medhiye, ferhengan de manaya pesn û pesndayîşî de gureniyena. Edebiyat de şîre û nuştayê ke semedê pesnkerdişê kesêk nusiyayî ra medhiye vajîno. Medhiye yî, zafêr semedê Hz. Muhammedî (s) nusiyayê. Labelê semedê sehabiyan û ê kesê ke hetê ilm û dîn ra meşhûr biyî semedê înan zî nusiyayê.²⁸

²⁶ Çağmar, e.e., r. 33-34

²⁷ Ç.c., r. 36

²⁸ Çağmar, e.e., r. 38

4.6 Sîyer

Eserê ke derheqê heyatê Hz. Muhammedî (s) de bi şeklê nesrî nusiyayê ra sîret vajiyeno. Sîyer zî zafhûmarê sîretî yo. Edebiyatê klasik de zî eserê menzûmê ke derheqê cenabê pêxemberî de nusiyayê, ê zî bi siyer name benê. No war de eserê verênî bi erbkî nusiyayê. Edebiyatê kurdkî de Şêx Tahirê Şûşî, Mela Nûrullahê Kodişkî, Mela Zahid Pasûrî, Mela Îbrahîmê Xelîlî, Mela Mihemed Şah el-Metmûrî û Mela Cumayê Babijî şeklê menzûmî de siyer nuştî. Sîyerê Mela Cumayê Babijî bi kurdkiya zazakî nusiyayo.²⁹

4.7 Mîracname

Mîracname yan bi nameyêkê xo yê bîn mîraciye, şîrê ke zafêr bi şeklê nezmî yê mesnewî yan zî qesîdeyan nusiyayê û mûcîzeyê mîracî yê Hz. Muhammedî ra behs kenê, înan ra mîraciye vajiyeno.³⁰

Mîracnameyî, senî ke eseranê menzûman ra miyanê dîwan, mewlid, siyer, mûcîzatname û hilyeyan de sey yew qismî nusiyayê, eynî wext de mîracnameyê ke xoser/musteqîl nusiyayê zî estê.

Mewlidê Melayê Xasî de beyta 317in ra heta beyta 352in behsê mûcîzeyê mîracê Hz. Muhammedî (s) yo. Ma eşkenê nê qismî sey mîracnameyî qebl bikerê.

Edebiyatê Îslamî de mîracnameyî zî sey mewlidan bi zaf ziwanan nusiyayê. Senî ke bi ziwananê erebkî, fariskî, tirkî mîracnameyî nusiyayê, bi ziwananê sey kurdkî, hîndkî, malaykî ûsn. ziwanan zî mîracnameyî nusiyayê.

---

²⁹ Adak, *Di Edebiyata Kurdî ya Klasik de...*, r. 36–37

³⁰ Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'rac-nameler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, r. 4

5. Bi Hawayêko Pêroyî Mewlid

Seke ma cor de zî îzeh kerdibi, çekuya mewlidî (مَوْلِدٌ) çekuyêka erebkî ya û çekuya wiladet (وِلَادَتٌ) ra peyda biya. Zafhûmariya na çekuye zî mewlid (مَوْلِدٌ) o. Na çekuye, ziwanê erebkî de bi manaya pêroyî sey nameyê yew wextî: “wextê biyayîşê kesêk”, sey nameyê yew cayî: “cayê biyayîşê kesêk”; û yena manaya biyayîş, xelasiyayîş, cayê biyayîşî û wextê biyayîşî. Na çekuye yena manaya serrgêra rojbiyayîşî zî.

Manaya mewlidî ya istilahî zî; edebiyatê Îslam de, ê eserê menzûmê ke mewzûyê înan o sereke biyayîşê pêxemberê musulmanan Hz. Muhammedî (s) yo; la hetê nêy de xelegnayîşê nurê ey, hedîseyê ke biyayîşê ey ra ver ameyê meydan, mûcîzeyê ke bi biyayîşê ey ameyê meydan, hedîseyê ke pêxemberiya ey ra ver û pêxemberiya ey ra pey ameyê meydan, hedîseyê mîracî, wefatê ey ûsn. hedîseyan ser o nusiyayî yê.³¹

Merasîmê vîrardişan ê ke bi semedê rojbiyayîşê kesêk, xusûsen semedê rojbiyayîşê Hz. Muhammedî (s) viraziyenî zî demêk ra pey bi çekuya mewlidî name biyê. Eserê ke bi mewlid name biyê labelê biyayîşê Hz. Muhammedî (s) ra teber, hedîseyê biyayîşê sewbîna kesan de nusiyayî zî estê. Ma vajîme eserê ke derheqê biyayîşê Hz. Elî, Hz. Fatima, Hz. Hesen, Hz. Huseyn, hetta sewbîna pîlanê dînî de nusiyayî û bi nameyê mewlidî name biyî zî estê. Labelê lazimo merdim nê eserê ke biyayîşê Hz. Muhammedî (s) ra teber, derheqê biyayîşê sewbîna kesan nusiyayî, bêjanê edebiyatî ra sey bêjê “ne’at” bihesibno.³²

Mewlidî, zafêr bi terzê mesnewî de û bi peymeyê (weznê) erûzî nusiyayî. Hewna nê eseran de zafêr qalibanê erûzî yê behra remelî ra qaliba “Fa’ilatun/fa’ilatun/fa’ilun” gurenayaya.³³ Nê eseran de hema-hema heme hunerê edebî emeyê gurenayene.

Ewro hema-hema heme şaranê musulmanan de bi zaf ziwanan mewlidî nusiyayê. Hetta tay ziwanan de bi seyan mewlidî nusiyayê. Ma vajîme bi erebkî goreyo ke yeno zanayene nêzdiyê hezarî mewlidî nusiyayê.³⁴ Hewna bi tirkî se ra vîşêr³⁵ û bi

---

³¹ Tıraşçı, e.e., r. 501

³² Köksal, e.e., r. 33-34

³³ Ç.c., r. 31

³⁴ Çağmar, e.e., r. 17-18

³⁵ Köksal, e.e., r. 73

kurdkî (kurmanckî, zazakî) zî nordorê hîris heb mewlidî nusiyayî. Edebiyatê fariskî de no bejê edebiyatî her çend zaf aver nêşibo zî yew çend mewlidî nusiyayê.³⁶

Goreyê melumatanê ewroyînan nuştîş û edetê mewlidî, seke ma cor de zî vatibi, wefatê Hz. Muhammedî ra pey nêzdiyê pancsey serrî ra dima dest pêkerdo. Mewlido ke tewr verî ameyo nuştîş mewlido erebkî yo û no mewlid hetê Ebu'l-Ferec el-Cewzî ra nusiyayo. Ebu'l-Ferec el-Cewzî hîcrî serra 597 de wefat kerdo. Nê ra zî fehîm beno ke mewlido tewr verên, hîcrî serra 597 de yan zî nê tarîxî ra hîna verî nusiyayo.³⁷

Kurdî de mewlido ke tewr verî nusiyayo mewlidê Mela Huseynê Bateyî yo. No mewlid seserra 18in de nusiyayo û miyanî şarî de bi nameyê “Mewlûda Kurmancî” meşhûr biyo. Mewlidnameyê Melayê Bateyî, tarîxê edebîyatê kurdî de esero yewin o ke no war de nusiyayo. Nuştîşê nê mewlidî ra ver, miyanê kurdan de mewlidê erebkî waniyayêne. La mewlidê Melayê Bateyî ra pey hinî mewlidê kurmanckî, cayê mewlidê erebkî girewto.³⁸ Zaf şairê kurdî, hetê mewlidî ra, ke edebîyatê klasîkî de bêjêk o, bin tesîrê Melayê Bateyî û mewlidê ey de mendî. Coka Melayê Bateyî ra pey Kurdistan de zaf kesan bi tesîrê Melayê Bateyî mewlidê kurmanckî û zazakî nuştê.

Bi kurdkiya zazakî zî mewlido verên mewlidê Mela Ehmedê Xasî, Mewlidu'n-Nebiyî-l Qureşiyî yo. No mewlid, 1899 de Diyarbekir de çapxaneyê Lîtoğrafya de 400 nusxa çap biyo.³⁹

Lîteratur de seba wextê biyayîşê Hz. Muhammedî (s) termê “mewlid”î, seba wextê biyayîşê Hz. Îsayî zî termê “mîlad”î yeno şuxulnayene. Nê her di çekuyî zî eynî kok ra yenê.⁴⁰

Manaya “mewlid”î de ha miyanê şarî de ha zî miyanê mewlidnuştöxan û xebatê ke mewlidan ser o viraziyayê de çekuyê sey “mewlûd”, “mewlîd”, “mewlud”, “molid”, “mevlît” ûsn. çekuyî zî ameyê gurenayene la zaf çimeyan de ma dî ke çekuya “mewlid” û “mewlûd”î ra teber gurenayîşê çekuyanê bînan xelet o.⁴¹

Goreyê tay cigêrayoxan merasîmê mewlidan, wextê Hz. Umerî de dest pêkerdo û Emewîyan zî nê edetî ser o dewam kerdo. Labelê nê melumat û diyayîşî zaf meqbul nêbiyê. Coka alimê ke mewlidî sey bîd'etî vînenî, seba ke merasîmê winayîni hetê sehabîyan ra tertîb nêbiyê, nê xo rê kenî delîl. Goreyê çimeyê ke merdim pê bawerî keno zî nê merasîmê mewlidan tewr verî Misir de wextê Fatimîyan de viraziyayê. La nê

³⁶ Köksal, e.e., r. 23

³⁷ Çağmar, e.e., r. 19

³⁸ Adak, e.e., r. 249-250

³⁹ Xasî, e.e., r. 9

⁴⁰ Köksal, e.e., r. 20

⁴¹ Ç.c., r. 21

merasîmî zî hîna zaf miyanê seray de şarî ra dûrî, hawayêko resmî û biney zî bi meqsedanê siyasiyan viraziyayêne. Merasîmê mewlidî ke manenî merasîmanê mewlidê nikayînan, reya ewile wextê Selçûqîyan de Erbîl (Hewlêr) de hetê Muzafferuddîn Kökbörî (m.c. 1232) ra viraziyayê. Nê merasîmê mewlidî şarî rê serbest û zaf bi şaşa tertîb biyê. Nê merasîman ra pey dawendişê tradîsyonê mewlidî û lebata nuştîşê mewlidan Alemê Îslamî de rojhelat ra heta rojawan, heme welatan de vila beno.⁴²

Miyanî musulmanan de û hetê aliman ra edet û wendişê mewlidî ser o zaf munaqaşayî vejîyayê. Seke ma cor de zî va, seba ke wextê pêxemberî de û wefatê pêxemberî ra pey zî hetê sehabîyan ra edetêko wina çin biyo, tay aliman vato no edet bidet o. Aliman ra qismêk zî şîrê ke wextê saxiya pêxemberî de ci rê nusiyayî û ê şîran de pesnê ci ameyo dayene, înan xo rê delîl nawnenî û nê edetî caîz, faydeyin û rind vînenî.

Bediuzzaman Seîdê Kurdî (Nursî) kitabê xo yê Mektubatî de Mektubo Vist û Çarin, zeyla diyine, nukteyo pancin de derheqê wendiş û edetê mewlidî de wina vano:

“Wendişê mîraciye û mewlidê nebewî, edetêko xayet feydeyin û rind o û edetêko Îslamî yo weş o. Belkî, sebebê suhbetêk xayet letîf, bereqiyaye û şêrîn yê heyatê içtîmaiye yê Îslamî yo. Belkî, seba vîrardişê heqîqetanê îmanîyeyî dersêko şêrîn û weş o. Belkî, wasitayêko tesîrin û muheyyîc (heyecan dayox) ke nuranê îmanî, muhebbetullahî û eşqê Nebewîyî tehrîk keno û nawneno yo. Cenabê Heq nê edetî heta ebed bidomno. Ê Cenabê Heq înanê ke sey Suleyman Efendiyî mewlid nuşt o rê rehmet bikero, cayê înan bikero Cennetê Firdews. Amîn.”⁴³

5.1 Mewlidî û Çimeyê Înan

Çimeyo sereke yê heme mewlidan heskerdiş û sînayîşê Hz. Muhemmedî (s) yo. Şîrê ke Hz. Muhemmedî (s) medh kenê û pesnê wesfanê eyê berzan danê wextê saxiya ey de zî estê. Mesela, Hesên Ibnê Sabit (m.c. 674) ke bi şairê pêxemberî (“Şaîru’r-Resûl”, “Şaîru’n-Nebîyy”) name biyo, zaf şîranê xo de pesnê wesfanê Hz. Muhemmedî (s) dano. Hetta yew mersiye ya eya zerrîzîze ke wefatê Hz. Muhemmedî (s) sero ya, zaf meşhur a.

Hewna şairêko bîn Ka’b ibnê Zuhayr (m.c. 645) o. No şair lacê Zuhayr ibnê Ebî Sulma’ yo. Zuhayr ibnê Ebî Sulma’ zî hewt şîrê (El-Mu’ellegatu’s-Seba) ke Îslamiyetî ra ver dêsê Kabeyî de aliqniyaybî, şairê ê şîran ra yew o. Ka’b ibnê Zuhayrî qaybê

⁴² Mehmet Yanmış, “Diyarbakır’da Mevlit Geleneği ve Bazı İller İle Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, C.21., h. 1, 2012, r.117-118

⁴³ Bediuzzaman Said Nursi, *Mektubat*, Weşanxaneyê Zehra, İstanbul, 2004, r. 349–350

şerefê Hz. Muhammedî (s) qesîdeyêke vata û na qesîda sero Hezretê Pêxemberî xirqayê xo diyariya nê şairî kerdo. No semad ra na qesîda ra qesîdeya xirqa (Qesîdetu'l-Burda) vaciyayo.

Yewna şairê Hz. Muhammedî (s) zî °Ebdullah Ibnê Rewaha (m.c. 627) yo. Ey zî qandê pêxemberî zaf şîrî nuştî.

Helbet şairê ke bi şîranê xo pesnê Hz. Muhammedî (s) dayo, tena nê hîrê şairî niyê. Ha wextê saxiya ey de ha zî wefatê ey ra pey zaf sehabiyen bi şîranê xo pesnê Hz. Muhammedî (s) dayo û seba şerefê ey şîrî wendî. Hetta muftiyê Mostar (Hersekî) û Profesore Daru'l-Funûn yê Îstanbulî, Fakulteyê Edebiyatî, Qismê Edebiyat û Ziwanê Erebî, Alî Fehmî Cabîç (m.c. 1918) şîranê sehabiyenê şairan pêser keno û sey kitabî weşaneno. Nameyê nê kitabî “Husnu's-Şîhaba fi Şarhî Aş'ari's-Şahaba” yo û serra mîladî 1906 de Îstanbul de weşaniyayo.

Nê heme şîr û medhiyeyî seba nuştîşê mewlidan biyî yew çimeyê îlhamî. Labelê mewlidî hetê mewzûyî ra, çimeyê xo yê esliyî, Sîreyan (Sîretu Resûlîllah) Şemaçilan û Mexaziyan ra gîne.⁴⁴

5.2 Edebiyat de Cayê Mewlidan û Şeklê Înan

Mewlidî, Edebiyato Klasîk de dekewenî bêjê mesnewiyan. Tay îstîsnayî nêhesebiyê hema-hema heme mewlidî terzê mesnewî de nusiyayê. Nê eserê menzûmî bi veznê erûzî û bi qafiye nusiyayî. Qaliba înan zafêr behrê remelî ra “Façilatun / Façilatun / Façilun” o. Nê eserî beytan ra pêkyenî û hûmara beytanê înan gelek zaf î. 100–150 beytan ra bigîre heta 3 hezar beytan zî mewlidî estê.

Edebiyatê Kurdî de xususen Edebiyatê Kurdkiya Zazakî de cayêko zaf muhîm yê mewlidî esto. Çunke Edebiyatê Zazakî de eserê nuşteki yê tewr verênî, ke hetê kurdan ra nusiyayê, mewlid ê. Nînan ra mewlido verên mewlidê Mela Ehmedê Xasî, “Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureyşiyî” yo. No mewlid peyniya seserra 19. de 1899 de çap biyo. Mewlido diyin zî mewlidê Usman Efendiyê Babijî, “Mewlûda Peyxemberî” yo. No mewlid zî verniya seserra 20in de nusiyayo û 1933 de hetê Celadet Alî Bedirxanî ra çap biyo û weşaniyayo.

5.3 Sebebê Nusiyayîşê Mewlidan

Sebebê nusiyayîşê mewlidan her yew mewlidî de ciya-ciya bibî zî goreyê qenaetê ma sebebo tewr muhîm reyna sîniyîşê Hz. Muhammedî (s) yo. Seba

---

⁴⁴ Okiç, e.e, r. 19–22

îfadekerdişê nê eşq û sînayîşî, mewlidî nusiyayî. Sîneyoxanê Hz. Muhemmedî (s), waştö ke bi nuştişê mewlidan ey bidî şinasnayene, exlaq û fezîletê ey îlan bikerî. La nînan ra teber sewbîna sebebî zî estê. Ma eşkenî vacî nînan ra yew zî, nuştöxan waştö ke pê behskerdişê Hz. Muhemmedî (s) eser û vateyanê xo bixemilnê û bibê wayirê sewabî. Na beyta erebkî ya cêrîne nê îdiayê ma rê delîlêk a. No îbare eserê Bediuzzeman Seidê Kurdî Sozler (Vateyî) de, Vateyo Newêsin, ke derheqê rîsaletê pêxemberî de yo, de viyareno. Îbare wina yo:

وَمَامَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَالَتِي We ma medehtu Muħemmeden bi meqaletî

وَلَاكِنْ مَدَحْتُ مَقَالَتِي بِمُحَمَّدٍ We lakin medehtu meqaletî bi Muħemmed

Yanî:

Mi bi qiseyanê xo nêda pesnê Muhemmedî

La qiseyê mi biyî weş bi behskerdişê Muhemmedî

Melayê Xasî zî mewlid ra pey na mana de beytêk de, ke sernameyê aye “Eyzen Lî Muellîfihî” yo, wina vano:

Ma medeħe¹-Xasî Resûle²-şeqeleyn

Bel mudiħe¹-Xasî bi ceddî¹-Ĥeseneyn⁴⁵

Yanî: Xasî Resûlê îns û cinan medh nêkerd, bîleqîs bi behskerdişê bawkalê Ĥesen û Huseynî vateyê ey medh bi.

Hetêk ra zî ma eşkenî mewlidan Îlmê Îslamî ra sey Siyerê Nebî bihesibnê. Çünke wexto ma muhtewayê mewlidan ra ewniyenê, ma vînenê ke mewzûyê sereke yê nê eseran, heyatê Hz. Muhemmedî (s) ra tay hedîse yê. Labelê no nîno a mana ke heme siyerî mewlid î. Çünke hetê mewzûyî ra miyanê mewlid û siyerî de tay ferqî estê. Mavajî siyerî hîna hîra yê; heme heyatê pêxemerî ra behs kenê. La mewlidî wina niyê, hîna zaf biyayîşê pêxemberî û hedîseyê ke biyayîşê pêxemberî dir eleqederê, behsê ê hedîseyan kenê. No semed ra kê şenî heme mewlidan siyer qebul bikerî la kê nêşenî heme siyeran mewlid qebul bikerî.⁴⁶

5.4 Tarîxçeyê Mewlidî û Şaranê Bînan de Mewlid

Mewlido ke tewr verî ameyo nuştiş mewlido erebkî yo û no mewlid hetê Ebu¹-Ferec İbnu¹-Cewzî ra nusiyayo. Goreyê melumatanê cigêrayoxan, Ebuml-Ferec İbnu¹-Cewzî hîcrî serra 597 (M.1200/1201) de wefat kerdo. Ney ra zî fehm beno ke mewlido

⁴⁵ Xasî, *Mewlidê Kirdî*, amd. Roşan Lezgîn, qismo orjînal, r.29

⁴⁶ Köksal, e.e., r. 27; Soner Akdağ, “Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum, 2008, r. 88

tewr verên, mîladî serra 1200/1201 de yan zî nê tarîxî ra tikêna verî nusiyayo. No zî yeno a mana ke mewlido tewr verên, wefatê Hz. Muhammedî (s) ra pey, nêzdiyê 500 serrî dima nusiyayo. Nê mewlidî ra pey erebkî û ziwane bîn yê şaranê musulmanan de zaf mewlidî ameyê nuştiş.

Tirkî de her çend mewlido meşhûr yê Suleyman Çelebî Wesîletu'n-necat, mewlido verên zaniyeno la goreyê melumatanê cigêrayoxan, mewlido tewr verên, mewlido ke nê mewlidî ra di serrî ver (H. 810) nusiyayo, mewlidê Ahmedî yo. Mewlidê Ahmedî, edebiyatê tirkan de mewlido tewr verên hesabiyêno.⁴⁷ Labelê miyanê tirkan de mewlido ke tewr zaf meşhûr biyo û vila biyo mewlidê Suleyman Çelebî, Wesîletu'n-necat o.

Alemê Îslamî de çi hend ziwane û lehçeyî estê, hema-hema pêruna de mewlidî nusiyayî. Nînan ra yê ke tay çimeyan de behsê înan viyareno: mewlidê erebkî, tirkî, kurdkî (kurmanckî, zazakî), fariskî, boşnakkî, arnawutkî, çerkezki, rumkî, tatarkî ûsn. Hetta tay mewlidî, mazajî sey mewlidê Suleyman Çelebî, tadiyahî ziwane ewropî ra yê sey ziwane Îngîlîzkî û Elmankî zî.⁴⁸

5.5 Edebiyatê Kurdkî de Mewlid û Mewlidnuştişiyê

Edebiyatê kurdkî de mewlido ke tewr verî nusiyayo, mewlidê Mela Huseynê Bateyî yo, ke no mewlid miyanê şarî de bi nameyê “Mewlûda Kurmancî” meşhûr biyo. Mewlidnameyê Melayê Bateyî, tarîxê edebiyatê kurdkî de esero tewr verên o ke warê dînî-edebî de nusiyayo. Nuştişê nê mewlidî ra ver, miyanê kurdan de mewlidê erebkî waniyayêne. La mewlidê Melayê Bateyî ra pey hinî mewlidê kurmanckî cayê mewlidê erebkî girewto û miyanê kurdan de mewlido kurmanckî waniyayo. Zaf şairê kurdî hetê mewlidî ra, ke edebiyatê klasîk de bêjêk o, bin tesîrê Melayê Bateyî û mewlidê ey de mendî. Bi nê tesîrî, zaf mewlidê kurmanckî û zazakî nusiyayê.⁴⁹ Mewlido ke tewr verî bi kurdkiya zazakî nusiyayo zî mewlidê Mela Ehmedê Xasî, Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureyşiyî yo. No mewlid zî peyniya seserra newêsine de nusiyayo û 1899 de çap biyo û weşaniyayo. Nê mewlidanê kurdkîyan ra yê ke ma eşkayê xo biresnê ci, ma do cêr de bineyke behsê înan bikerî.

---

⁴⁷ Köksal, e.e, r.31

⁴⁸ Okiç, mnv. r.27

⁴⁹ Adak, e.e, r. 249–250

5.5.1 Mewlidê Kirdaskî/Kurmanckî

Edebiyatê kurdkî yê klasîk de Mewlidê Bateyî ra dima zaf mewlidê kurmanckî nusiyayî. Nînan ra êyê ke ma nameyê înan û nameyê nuştoyanê înan tesbît kerdo cêr de rêz biyê. La ez bawer kena mewlidê ke ma nêşkayî tesbît bikerî zî estê. Çünke hima zî mewlidnuştişîye dewam keno. La seba ke no mewzû teberê xebata ma de yo, ma tena bi dayîşê nameyê mewlidan û nuştoyanê înan bese kenî. Nê mewlidî zî nê yê:

- 1- Mela Huseynê Bateyî, Mevlidî'n- Nebî Aleyhi's-Selâtu we's-Selâm
- 2- Şêx Muhemmed Emîn el- Hayderî, Mewlida Nebî
- 3- Mela Zahîd Kardeşlik, Mevlûd-i Şerif Herdû Bâtî
- 4- Mela Bedreddin, Mewlûda Kurdî Bi Zimanê Gundî
- 5- Mela Ali bin es-Seyyid Abdurrahman, Haza Kitab Ava Heyat
- 6- Mewlûda Şerîf, Mela Muhammed Ali Fudeylî
- 7- Mela Aliyê Êzdarî, Mewlida Şerîf Ji Ewwel Heta Axir Rehber-i Xelasî Hz. Muhammed (SAV)
- 8- Molla Muhemmed el-Ğursî (Ekinci), Nezma Şêrîn Der Mewlid û Sîreta Resûlê Emîn
- 9- Mela Silêman Kurşun, Mewlida Pêxember
- 10- M. Burhan el-Hedbî, Mewlida Kurdî Bi Şêwaza Hedbî
- 11- Şêx Muhemmed Sîracuddîn, Durra Birincî Mewlûda Kurmancî
- 12- Mela Ehmed Nas, Fêkiyê Narîncî Mewlûda Kurmancî
- 13- Feyzullah Erzen (Seyyid Feyzullah Fındikî), Hate Sefadi Mewlidî Mustafa
- 14- Feyzullah Erzen (Seyyid Feyzullah Fındikî), Gulê Narîncî Mewlidê Kurmancî
- 15- Muhammed Şerif el-Batirgizî, Risâletu'l-Usûl fî Mevlidî'r-Rusûl
- 16- Mele Şewqî, Mevlidî'n-Nebî Aleyhi's-Salâti ve's-Selâm
- 17- Mele Ahmed, Mevlidî'n-Nebî Aleyhi's-Salâti ve's-Selâm
- 18- Feyzullah Haznevî, Rasûli bî Hember
- 19- Mela Abdurrahman Becirmenî, Mevlid-i Muhammed Mustafa
- 20- Mele Hasan, Mevlidu'n-Nebî
- 21- Şeyh Muhammed Mehdî, Mevludê Kurmancî
- 22- Mele Abdurrahman Harhûrî, Mevlûdê Siyer

Her çend zaf mewlidê kurmanckî nusiyayî zî, miyanê nê mewlidan de mewlido ke miyanê şarî de tewr zêde rexbet diyo û miyanê kurdan de nam dayo mewlidê Mela Huseynê Bateyî, "Mewlûda Kurmancî" yo.

5.5.2 Mewlidê Soranî

Bi kurdkiya soranî nêzdiyê 200 serre ra ver (seserre: XIX) mewlido verên nusiyayo. No mewlid, “Mewlidname”yê Şêx Huseynê Qazî (1790–1869) yo û serra 1935 de çap biyo. Mewlidnameyê Şêx Huseynê Qazî, menzum niyo, nesr o.⁵⁰

5.5.3 Mewlidê Zazakî

Zazakî de zî henda kurmanckî nêbo zî, goreyo ke edebiyatê nuşteki yê zazakî erey dest pêkerdo, mewlidî ke nusiyayî tayn niyê. Nînan ra êyê ke çap biyî yan zî tay kovare û keyepelan de weşaniyayî cêr de rêz biyî. La seke cor de qismê mewlidê kurmanckî de ma vatibi, zazakî de zî mewlidnuştişiyê hima zî dewam kena. Coka mewlidê ke hima çap nêbiyê û nêweşaniyayî zî estê. La seba ke teberê mewzûyê ma de yo, ma do înan ser o nêvinderî. Mewlidê ke heta ewro weşaniyayî nê yî:

- 1- Mela Ehmedê Xasî, Mewlidu'n- Nebiyî'l-Qureyşiyî (Mewlidê Kirdî)
- 2- Osman Efendiyo Babij, Biyîşê Pêxemberî (Mewlûda Nebî)
- 3- Mela Mehmed Elî Hunij, Mewlidî Peyxemberî
- 4- Mela Mehemedê Muradan, Mewlidî Zazakî
- 5- Mela Kamilê Puexî, Mewlidî Nebî
- 6- Bîlal-Feqî Çolige, Mewlidê Peyximbêr Qey Tutanê Zazon
- 7- Abdulkadir Muşekî (Arslan), Mevlid-i Nebî

Nê mewlidan ra oyo ke hîna zaf nam û veng dayo û miyanî şarî de merasîmê mewlidan de waniyeno, bêşik mewlidê Mela Ehmedê Xasî, “Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureyşiyî” yo.⁵¹

---

⁵⁰ Adak, Di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de ..., r. 29; Zîver Îlhan, *Mewlida Mela Huseynê Bateyî (Metn Lêkolîn)*, Tezê Lîsansê Berzî yo çapnêbiye, Mêrdîn, 2013, r. 4

⁵¹ Mehmet Yergin, “Mewlidê Melayê Xasî de Tesîrê Mewlidê Mela Huseynê Bateyî”, *Internasyonal Jurnal of Kurdish Studies*, No. 1/1 (January 2015) http://ijoks.com/issue1/yergin_98-109.pdf, 30 çile 2015, r. 98-109

5.6 Tarîxçeyê Eseran ê ke Derheqê Mewlidanê Kurdkiyan de Nusiyayî

Her çend tesbîtkerdişê tarîxê nuştişê mewlidê tewr verênî zor bibo zî goreyê melumatanê ke cigêrayoxî danî; mewlidnuştişîye, destpêkê seserra VII. ya hîcrî de merasîmo ke vistoreyê Selaheddînê Eyyubî atabegê Erbilî, Melîk Muzafferuddin Gökborî (m.c. 630/1233) tertîb kerdo ra pey hawayêko hîra destpêkeno. Mewlidê ke nusiyayî, hîna zaf nê hedîseyî ra pey nusiyayî; la nê hedîseyî ra ver zî mewlidê ke nusiyayî estê.⁵²

Edebiyatê erebkî û tirkî de mewlidî û eserê ke derheqê mewlidan de nusiyayî gelek zaf ê; la seba ke nê teberê xebata ma de yê ma înan ser o nêvindenî. Labelê seba ke xebata ma derheqê mewlidê Mela Ehmedê Xasî de ya, ke no mewlid edebiyatê kurdkî yê klasîk de cayêko zaf muhîm gîno; lazimo bi hawayêko pêroyî edebiyatê kurdkî yê klasîk de eserê ke derheqê mewlidî de nusiyayî, ma bineyke behsê înan bikerê. Çarçewaya edebiyatê kurdkî de xebate, nuşte û eserê ke derheqê mewlidanê kurdkiyên de heta ewro ameyê dayene ra, êyê ke ma tesbît kerdê, cêr de hawayêko kronolojîk rêz biyê.

1. Celadet Alî Bedirxan, “Zarê Dumilî û Mewlûda ‘Usman Efendî’”, Hawar, h. 23, Şam, 16 tîrmeh 1933
2. Zeynelabidîn Amedî, Behçetu’l-Enam bi Şerhî Mewlidî’n-Nebiyî Eleyhisselatu Wesselam, 1971
3. Zeynelabidîn Amedî, Sefwetu’ d-Dîraye fi Şerhi’l-Mewlidî bi’r-Rîwaye, Camî’ê Mu’cizat û Ayetan Şerha Mewlidê bi Rîwayetan
4. Celadet Alî Bedirxan, “Zarê Dumilî û Mewlûda ‘Usman Efendî’”, Hêvî, Kovara Çandîya Giştî, h. 2, Parîs, Gulane 1984
5. Malmîsanij, “Nimûney Edebiyatê Dimilkîyê Klasîk û Dînî”, Hêvî, j. 4, Îlon, 1985
6. Ehmedê Xasî, Mewlidu’n-Nebiyî’l-Qureyşiyî, Destxetê Zeynelabidîn Amedî, Diyarbekir, hîcrî 1406 (mîladî 1986)
7. Mihanî, “Ehmedê Xasî, Mewlûdê Nebî”, Firat, İstanbul, 1994
8. Tehsîn Î. Doskî, Melayê Bateyî Jiyan û Behrem, Spirêz, Hewlêr, 1996–2005
9. Mela Kamîlê Puexî, “Werrekîna Inî Melay Mumtazî Biûmênî Yew Ca”, Roportajkerdax: W. K. Merdimîn, Vate, h.18, Stockholm 2002
10. Mela Mehemedê Muradan, “Ez Ina ze yew Mûsîbetek Vinena”, Roportajkerdax:

---

⁵² Çağmar, e.e., r. 18

W.K Merdimin-N. Celalî, Vate, h. 21, İstanbul, 2003

11. Mela Mehmed Elî Hunî, Mewlid, Yusûf û Zelîxa, Qesîdeyê Kerbela, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2004

12. Celadet Alî Bedirxan, “Zarê Dumilî û Mewlûda Usman Efendî”, Vate, Kovara Kulturî, h. 29, İstanbul, Payîz 2007

13. Mela Ehmedê Xasî, Mewlîd, ed. Huseyn Sîyabend, Transkirîb W. K. Merdimîn, Weşanxaneyê Hîvda, İstanbul, 2008

14. Mela Ehmedê Xasî, “Mewlidê Kirdî”, amd. Roşan Lezgîn, <http://www.zazaki.net/haber/mewlid-kird-57.htm>, 05 tebaxe 2009

15. M. Xalid Sadinî, Mela Huseynî Bateyî Jiyan, Behrem û Helbestên Wî, Nûbihar, İstanbul, 2010

16. Murad Caşad, “Mewlidê Kirmanckî”, Zazakî Net, <http://www.zazaki.net/yazi/mewlid-kirmanck-136.htm>, 26 Sibat 2011

17. Adnan Oktay, “Klasik Edebiyat Teknikleri ile Bir Değerlendirme: Melaye Ehmedê Xasî'nin Kirmanca (Zazaca) Mevlidi”, Zaza Halkı; Tarih, Dil, Kültür ve Kimlik Sempozyumu Tebliğ Notu, Erivan, 2011 (Internasyonal Conferance on Zaza Studies: The Zaza People: History, Language, Culture, Identity, 28–30 October, 2011, Yerevan, Armenia)

18. Mela Huseynê Bateyî, Mewlûd, amd. Huseyn Şemrexî, Weşanxaneyê Nûbiharî, İstanbul, 2011

19. Mehmet Yergin, “Mela Mehmed Elîyê Hunî û Mewlidê Ey”, Şewçila, h. 2, İstanbul, 2011

20. Murat VAROL, “Zazalarda Mevlit ve Siyer Geleneği”, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (4–6 Mayıs 2012), ed. Murat Varol, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2012, s. 625–652.

21. Mehmet Tıraşçı, “Cizre ve Çevresinde Kürtçe Mevlitler ve Müzikal Olarak Günümüzde İcra Edilmiş Tarzları”, Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre, ed. M. Nesim Doru, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012; “Zazaca Mevlitler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları”, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (4–6 Mayıs 2012), ed. Murat Varol, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2012, s. 676–687.

22. Ahmet KIRKAN, “Mewlidê Zazakî û Mewlidê Mela Kamilê Puexî; Hetê

Edebiyatê Klasîkî Ra Qrîtîkê”, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kùltürü Sempozyumu (4–6 Mayıs 2012), ed. Murat Varol, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2012, s. 771–791.

23. M. Zahir Ertekin, “Seyyîd Feyzullahê Fındîkî û Herdu Mewlidên Wî Yên Kurdî”, Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre, ed. M. Nesim Doru, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012

24. Hayrettîn Kızıl, “Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlitlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi”, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, Sayı: VII, <http://e-sarkiyat.com/makaleler/7.sayi/6.pdf>, Nisan, 2012

25. Mehmet Yanmış, “Diyarbakır’da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c:21, h:1, 2012, r. 115–133

26. Celadet Alî Bedirxan, “Lehçeya Dimilkî û Mewlûdê Usman Efendî”, td. Roşan Lezgîn, Şewçîla Kovara Edebî Hunerî, İstanbul, 2012

27. Mehmed Yergin, “Kirdkî de Edebiyatê Dînî”, Nûbihar, Kovara Çandî Hunerî Edebî, h. 119, İstanbul, 2013

28. Ehmedê Xasî, Mewlidê Kirdî, amd. û tadayiş: Roşan Lezgîn, Weşanxaneyê Nûbihar, İstanbul, 2013

29. Burhan Yanmış, “Mevlid Geleneği ve Hüseyin Bateî’nin Kürtçe Mevlidi”, Yeni Ümit Dini İlimler ve Kùltür Dergisi, 101. Sayı Temmuz-Ağustos-Eylül 2013, <http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/mevlid-gelenegi-101>

30. Seîd Veroj, “Yew bêjê edebiyatê klasîk ê dînî û çimeyê sereke yê nûstîşê Dimilî (Zazakî): Mewlûd”, Kovara Bir, <http://www.kovarabir.com/seid-veroj-yew-beje-edebiyate-klasik-e-dini-u-cimeye-sereke-ye-nustise-dimilizazaki-mewlud/>, 25.01.2013

31. Mehmed Selîm Uzun, “Mewlid û Edebîyatî Kirdkî De Cayê Mewlidî”, Vate Kovara Kulturî, h. 40 payîz, 2013

32. Roşan Lezgîn, “Derheqê Xasî û Eseranê Ey De”, Şewçîla Kovara Edebî Hunerî, h. 12 Wisar, 2014

33. Mehmet Yergin, “Mewlidê Mela Ehmedê Xasî de Tesîrê Mewlidê Mela Huseynê Bateyî”, International Journal of Kurdish Studies, h.1, 2015

34. İbrahim Dağılma, “Ahmedê Xasî’nin Hayatı ve Mevlid Adlı Eserinde Tema”, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Sayı:1, Ocak 2015
Adar Jiyan, Mewlûd, Weşanxaneyê J&J, Ankara, gulane 2015

6. Mewlidê Zazakî, Tarîxê Înan û Tay Nimûneyî

Bi kurdkiya zazakî, mewlido ke tewr verî nusiyayo, seke ma cor de zî vatibi, mewlidê Mela Ehmedê Xasî, Mewliduⁿ-Nebiyî^l-Qureşiyî yo. Mewlido diyin zî mewlidê Muftiyê Sêwreke Mela Usman Esad Efendiyê Babijî, Biyîşê Pêxemberî (Mewlûda Nebî) yo. Nê her di mewlidan ra pey heta serranê 1970an bi kurdiya zazakî tu eserêko newe nêameyo dayene, eke ameyo zî heta ewro çewî tesbît nêkerdo. 1970 ra pey zî panc mewlidê binî nusiyayê. Mewlidê zazakî yê ke heta ewro nusiyayê û ma pê hayîdar biyî hewt hebî yê. Nînan ra şeş hebî weşaniyayê, yew hima nêweşaniyayo. Cêr de ma do nê mewlidan bi kilmî bidê şinasayene.

6.1 Mewlidê Ehmedê Xasî, Mewliduⁿ-Nebiyî^l-Qureşiyî

No mewlid, hetê Mela Ehmedê Xasî ra, bi alfabeya kurdkî ya erebkî nusiyayo û serra 1899 de çap biyo. Seba ke ma do cêr de qismê Mela Ehmedê Xasî, Heyat û Eserê Ey de behs bikerî, tiya de ma kilm birnenî.

6.2 Mewlidê Usman Esad Efendiyê Babijî, Biyîşê Pêxemberî (Mewlûda Nebî)

Mewlidê Usman Efendiyê Babijî, edebiyato zazakî yo klasîk de mewlid û esero diyin o. No mewlid, serra 1903 de, hetê Muftiyê Sêwrege yê ey wextî, Usman Esad Efendiyê Babijî ra nusiyayo. Usman Efendî no mewlid serra 1906 de erşawito Diyarbekir ke çap bibe. Labelê Diyarbekir de çew nêşkayo nê mewlidî biwano, no semed ra mewlid çap nêbiyo. Dima meşrûtiyet ra pey qaymeqamê Puturge Faîz Begê Bedirxanî, nê mewlidê xo dir beno Îstanbul ke wêra de çap bikero, la çiheyf ke Îstanbul de zî çew nêşkayo nê mewlidî biwano û naray zî çap nêbiyo.⁵³ Tira pey no mewlid bi hawayêk dekeweno destê Celadet Alî Bedirxanî û Celadet Alî Bedirxan nê mewlidî newe ra nuseno û 1933 de Şam de çap keno.⁵⁴

Mihemed Malmîsanijî, mewlidê Usman Efendiyê Babijî transkirîbe kerdo, yanî alfabeya kurdkî ya erebkî ra tadayo alfabeya kurdkî ya latînkî û 1985 de Kovara Hêvî de weşanayo.⁵⁵ Mewlidê Babijî, 2007 de zî hetê weşanxaneyê Enstîtuya Kurdî Ya Amedî ra sey kitabî çap biyo.

⁵³ Malmîsanij, “Nimûney Edebiyatê ... (Mewlûda Nebî)”, r. 98

⁵⁴ Celadet Alî Bedirxan, “Zarê Dumilî û Mewlûda ‘Usman Efendî’”, *Hawar*, h.23, Şam, tîrmeh 1933

⁵⁵ Malmîsanij, mnv, r. 98–110

6.3 Mela Mehemed Elî Hûnî, Mewlidî Peyxemberî

Mela Mehemed Eliyê Hûnijî, Mewlidê xo yo zazakî serra 1971 de nuşt. No mewlid, mewlidê ke bi kurdkiya zazakî ameyê nuştene û ginayê çap ro, mewlidê Ehmedê Xasî Mewlidê Kirdî û mewlidê Usman Efendîyê Babijî Bîyîşê Pêxamberî ra pey mewlido hîrêyin o. Mewlidê Melayê Hunî, 2004 de hetê Weşanxaneyê Vateyî ra sey kitabî ginayo çape ro. No kitab de yew meqala û roportajêk ra pey Mewlidî Peyxemberî, menzûmeyê Yûsuf û Zelîxa û hîrê qesîdeyê ke derheqê Kerbela de yî zî ca girewto.

Mewlidê Mela Mehemed Elî, panc qisman ra pêk ameyo. Qismo verên de behsê “Qiceya Pêxemberî” beno. No qisim 19 beyt ê. Qismo diyin “Mewlidê Pêxemberî” yo û tewrê beytanê “Selat û Selam”î ya heme 70 beyt ê. Qismo hîrêyine “Dua” ya. Na dua 15 beytan ra pêk ameya. Qismo çarin “Mîracî Pêxemberî” yo. No qism zî 93 beytî yo. Qismo pancine “Wefatî Nebî” yo û 69 beytî yo.

Panc qismê nê mewlidî pêro piya 266 beytî yê û 23 serran de peyderpey tamam biyê.

Mewlidê Melayê Hûnî, bi weznê eruzî nusiyayo. Labelê hewayê ekser mewlidan şeklê mesnewî de nênusiyayo; qafiyeyê nê mewlidî sey qafiyeyê xezel û qesîdeyan şeklê aa, ba, ca, ... de nusiyayo. Hûmarê heceyan û weznê eruzî yê nê mewlidî zî mewlidanê bînan ra ciya yo. Seke zaniyeno mewlidan de hûmarê heceyan zafêr 11 (yewendes) hece yî û weznê eruzî zî “fa°ilatun/fa°ilatun/fa°ilun” o. Labelê mewlidê Mela Hunijî, 16 (şiyês) heceyin o û nê mewlidî de di qalibê eruzî gureniyayê. Qismê “Qicey Peyxemberî” de qaliba eruzî yê behrê hezec ra “Mefâ°ilun/mefâ°ilun/mefâ°ilun/mefâ°ilun” û qismanê bînan de zî behrê recez ra “Mustef°ilun/mustef°ilun/mustef°ilun/mustef°ilun” gureniyayo. Labelê qusûrê eruzî gelek zafê. Cêr de her di qismê mewlidî ra çend beytî sey nimûneyî ameyê dayene.

Mefâ°ilun / mefâ°ilun / mefâ°ilun / mefâ°ilun

Hecez: . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

Vernî d' vac namey Homayî Muḥammed lac pî yû mayî

Gergûş bişan ayî ayî wi yewekê pî yû mayî

Muḥemmed peygembêr ma wo Muḥemmed lac Amîna wo

Gergûş bişan ayî ayî wi yewekê pî yû mayî

Mustefîilun / mustefîilun / mustefîilun / mustefîilun

Recez: - - . - / - - . - / - - . - / - - . -

Namey Homay vaj hêverî pey namey Homay ak berî

Xebêr mewlid weş xeberî biwan mewlid peygemberî

Peygembêr zaf aşiq resnaw yi qelbî aşiqan veşnaw

Mewlid peygemberî beşnaw biwan mewlid peygemberî

Peygembêr pîl peygemberew ha peygemberûn ra ver û

Şerêf yî zî hemîn serew biwan mewlid peygemberî

Wi yew sayey sêr tepsî yo beyîş peygember ebsî yo

Ameyîş yî peynesi yo biwan mewlid peygemberî

6.4 Mela Kamilê Puexî, Mewlidî Nebî

Mewlidê Mela Kamilê Puexîyî, 1999 de nusiyayo û 2003 de Kovara Vate de weşaniyayo.⁵⁶ Mewlidê Mela Kamilî, bi weznê hece û eruzî nusiyayo û 11 (yewendes) heceyin o. Qafiyeyê mewlidî aa, bb, cc, ..., yo. Weznê eruzî “fa°ilatun/fa°ilatun/fa°ilun” o. No mewlid, 6 (şeş) qism û bi beytanê wasita (selat û selam) wa 104 (se û çar) beytî yo. Her qism bi beyta wasita cê ra abiryayo. Cêr de ma çend beytanê nê mewlidî semedê nimûneyî danî.

Wezn: Fa°ilatun/fa°ilatun/fa°ilun

- . - - / - . - - / - . -

Pey Allay Mewlîd Nebî xwi r' wûneno

Allah wahar canûn û camîdûn o

Weqta g' Allay waştî g' mexluq yi vînû

Pey emrî kun °erd û ezmûn ard meydû

Allah zat û sifetûn xwi d' yo ten û

Bê yi cewnê Reb nêken nêvînenû

⁵⁶ Mela Kamilê Puexî, “Mewlidî Nebî”, trk. W.K. Merdimîn, *Vate*, Zimistan-Wisar 2003, h. 19, r.76–82

Ey Muḥemmed ey ti enwaru'l-huda
Hem sened û mesnedî kurey dinya

°Eşq û can ra ş'ma biyarîn salewat
Muhemmed ser al û eshabûn yi p'ya

6.5 Mela Mehemedê Muradan, Mewlidî Zazakî

Mela Mehemedê Muradan, 12 êlule 1980 ra pey hetê hukmatê eskerî ra surgun beno û o zî îmamiye ra îstîfa keno, şono qezaya Mardînî Qiziltepe (Qoser). Wêra de medreseyê Şêx Seleheddînî de ders dano. Mela Mehemed, ge-ge şîranê zazakî waneno û telebeyê medreseyî vengê melayî qeydê bant kenê. Dima wexto ke agêreno yeno Dara Hênî, “Mewlidî Zazakî” yî wêra de, wextêko zaf kilm de, qasê hewteyêk de nuseno. No mewlid 2002 de çap biyo û 2003 de zî hetê W. K. Merdimîn û Nureddîn Celalî ra transkrîbeyê herfanê latînkî biyo û Kovara Vate de weşaniyayo.⁵⁷

Mewlidî Zazakî, hewt qismî yo. Peynîya mewlidî de duaya erebkî zî esta. Her qism, sey mewlidê Mela Ehmedê Xasî, bi sernameyêk cê ra abiryayo. Mewlid bi 11 (yewendes) heceyan û bi weznê eruzî nusiyayo. Qafiyeyê ey, şeklê mesnewî de aa, bb, cc, ..., yo. Weznê eruzî yê nê mewlidî, “fa°ilatun/fa°ilatun/fa°ilun” o. Mewlidî Zazakî, bi beytanê wasita wa pêro piya 204 beytî yê. Cêr de çend beytê nê mewlidî ameyî dayene.

Wezn: Fa°ilatun/fa°ilatun/fa°ilun

- . - - / - . - - / - . -

Allah nûmê xaliqî mawo °elîm
Hem °ezîm û hem kerîm û hem rehîm

Ma pê yi dest kerdî mewlidî nebi
Ay ḥebîbî ay tebîbî ay ummî

Ḥemd û şukr û medḥ û fexrî tim dewam
Rebbî ma rî zu'l-celalî bî't-temam

⁵⁷ Mela Mehemedê Muradan, “Ez Ina Zê Yew Mûsîbetêk Vînena”, rop. û trk. W. K. Merdimîn & N. Celalî, *Vate*, İstanbul, Payîz 2003, h. 21 (1), r. 4–32

6.6 Bîlal-Feqî Çolîg, Mewlîdê Peximbêr (Qey Tutonê Zazon)

Mewlidê Mela Bîlalî, 2012 de sey kitabî hetê weşanxane û çapxaneyê Ravza ra çap biyo û weşaniyayo. Seke nameyê mewlidî ra zî fehm beno Mela Bîlalî no mewlid semedê tutanê zazayan nuştô ke hem wa no hawa tutê zazayan heyatê Hz. Muhemmedî (s) bimûsî û pêxemberê xo bişinasnî û hem zî wa ziwanê xo bimûsî.

No mewlid, kitab de hetê raştî ra bi herfanê erebkî û hetê çepî ra zî bi herfanê latînkî nusiyayo. Qismê erebkî de 100 (se) beytî estê û mewlidî ra pey di rîpelî zî duaya erebkî esta. Labelê qismê latînkî de mewlid 7 (hewt) qism û 101 (se û yew) beytî yo û mewlidî ra pey qismê dua esta, la no qism hem hetê hece ra hem zî hetê eruzî ra pênegîno, heceyê her beyte ciya-ciya yo. Qismê mewlidî bi beyta wasita pêra ciya biyî. Mewlid 11 (yewendes) heceyin o û bi weznê eruzî nusiyayo. Weznê eruzî yê nê mewlidî goreyê tesbîtê ma behrê serî' ra “mufte°ilun / mufte°ilun / fa°ilun” o.

Wezn: Mufte°ilun / mufte°ilun / fa°ilun

- . . - / - . . - / - . -

Ĥemd o sena ez qey zatê to kena

Şukr o sipas qey nî'metî ca ana

Laîlahe îllallah pê qelb vona

Şêrikî ra pak o munezzeh zona

Ya Homawo tiwê wahar Qur'unî

Ya îlahî tiwê mub°is Resûlî

6.7 Abdulkadir Mûşekî (Arslan), Mewlidî Nebî

No mewlid, hetê Abdulkadir Aslanî ra nusiyayo. Abdulkadir Aslan dewa Mûşek (Evciler) ra yo. Na dewe girêdayeyê merkezê Çewlig (Bingöl) a. Çewlig ra 20 km. durî ya. Abdulkadir Aslan melayê na dew o. Mewlidê Mela Abdulkadirî bi herfanê latînkî nusiyayo û hima çap nêbiyo. Mewlid, pancês qism û 278 beytî yo. Çend serrî ra ver Serekiya Karanê Diyanetî, TRT de yew programê mewlidê zazakî tertîb kerdibi. Mela Abdulkadirî no program de wezîfe girewtbi û mewlidê xo no program de îcra kerdibi.⁵⁸

⁵⁸ Mehmet Tıraşçı, “Zazaca Mevlitler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları”, *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, ed. Murat Varol, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 04–06 Mayıs 2012, r. 683

Seba ke no mewlid hima çap nêbiyo ma nêdîbi. Labelê ma pê hesiyayê ke M. Selîm Uzunî het de esto. Ma bi e-maîl tira waşt û ma rê qismo verên û qismo peyên erşawit. Cêr de ma do sey nimûneyî di beytanê verên û peyênan bidî.

No mewlid yewendes heceyin o û bi weznê erûzî nusiyayo. Goreyo ke ma tesbît kerdo weznê erûzî yê nê mewlidî “Fa^çilatun/fa^çilatun/fa^çilun” o.

Beytê Verênî:

Wezn: Fa^çilatun/fa^çilatun/fa^çilun

Remel - . - - / - . - - / - . -

Ez bi bîsmîllahî desti pey kena

Nûmo şîrîn ez qê yi baş lîkena

O Ellaho yi hîdayet dawi ma

Nîmetî wêş dînî Îslam dawî ma

Beytê Peyênî:

Dadî û babî ma ef bik qey nebî

Gunûn merdûn ma bidi xatir nebî

Qey Muhemmed selawat û wesselam

Şima biwonên fatîhe yîn ser tamam

BEŞO YEWIN

HEYAT Û ESERÊ MELA EHMEDE XASÎ

1. HEYATÊ MELA EHMEDE XASÎ

Mela Ehmedê Xasî, nêmeyo diyin yê seserra 19in de ameyo dinya û heta nêmeyê seserra 20in cuyayo. Goreyê zanayîşanê ma yê ewroyînan nuştoxto tewr verên yê kurdkiya zazakî yo. Eserê eyo tewr muhîm Mewlido Kirdî/Zazakî, “Mewlidu’n-Nebiyîl-Qureyşiyî” yo.

Seba ke merdîm yew şexsiyetî weş bişinasno û eser û hunerê ey ra hewl fehm bikero, xusûsen eke no merdîm şairêk yan nuştoxêk yan zî alimêk bo, ganî merdîm şertanê wextê cuyayîşê ci bi hawayêko bêhetî weş analiz bikero û wina bido şinasnayene. No semed ra ma do bi kilmî, serrê ke Melayê Xasî tede cuyayo ra bineyke behs bikerê.

Melayê Xasî cuya xo, hîrê serdeman de viyarnaya. Nê serdemî; Meşrûtiyeto Yewin ke 1876 de îlan biyo, Meşrûtiyeto Diyin (1908–1918) û serdemê Cumhûriyetî (29.10.1923 ra pey). Nê hîrê serdemê ke Melayê Xasî tede cuyayo, serdemê winayê ke kurdî û welatê kurdan per û perişan ê. Çi musîbet û belayê ke estê nê serdeman de ameyê sereye kurdan ser. Mavajî; peynî ameya dayene mîrekiya kurdan, serewedartişê Şêx Ubeydullahê Nehrî, Alayê Hemîdiye, Şerê Cîhanê yo Yewin, Serrê destpêkê yê Komara Tirkiya, Serewedartişê Koçgirî, Serewedartişê Şêx Seîdî, Serewedartişê Agiriyî, Qetlîamê Zîlanê, Qetlîamê Dêrsimî ûsn. zaf hedîseyê xirabî nê serrê ke Melayê Xasî tede cuyayo de ameyê sereye kurdan ser.

1.1 Biyîşê Mela Ehmedê Xasî û Qiciya Ey (1866/1867–1951)

Seke yeno zanayîş tarîxê biyayîşê zaf şexsiyetanê kurdan de melumatê sexlem û qetî çin ê. No weziyet seba tarîxê biyayîşê Melayê Xasî zî wina yo. Cigêrayîşê xo de ma dî ke tay çimeyê ke derheqê tarîxê biyayîşê Melayê Xasî de melumat danî de tay ferqê qicekî estê. Mesela M. Malmîsanij meqaleya xo de tarîxê biyayîşê Melayê Xasî 1863,⁵⁹ Doç. Dr. Abdurrahman Adak kitabê xo de 1862,⁶⁰ Şevket Beysanoğlu R. Nîsane 1282/M. Nîsane 1866,⁶¹ Mehmet Tıraşçı meqaleya xo de 1866,⁶² Hayrettin Kızıll

⁵⁹ Malmîsanij, “Nimûney Edebiyatê Dimilkîyê Klasîk û Dinî-Mewlidê Nebî”, r. 75

⁶⁰ Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*, r.319

⁶¹ Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, C. 2., ç. 2., San Matbaası, Ankara, 1997, r. 299

meqaleya xo de 1866–1867,⁶³ Ahmet Erkol, 29 nîsane 1864⁶⁴ û Roşan Lezgîn zî 1867⁶⁵ dano. Hewna goreyê qeydanê Mudiriya Nufûsî ya ewroyîne tarîxê biyayîşê Melayê Xasî 01.07.1867 viyareno. Goreyê melumatê ke mi memuranê nufûsî ra girewto, wexto ke tarîxê biyîşê kesêk de roj û aşme belî nêbo sîstemê nufûsî roj 01 û aşme zî 07 qeyd keno. Labelê kitabê Mewlidê Nebî ke Mihaniyî Mewlidê Ehmedê Xasî alfabeya erebkî ra tadayo alfabeya latînkî de nasnameyê Melayê Xasî zî ameyo dayene. Goreyê ey nasnameyî Mela Ehmedê Xasî, serra [1]283 de ameyo dinya. Eke no tarîx hîcrî bo, hîcrî 1283 wexto ke tadiyaheno serra mîladî, seba ke roj û minge bellî niyê, teqabulê tarîxê 1866/1867î keno. Eke rûmî bo 1867/1868 keno. O semed ra ma eşkenî vajî Mela Ehmedê Xasî mîladî nîsane 1867 de dewa Hezan (Savat)⁶⁶ de ameyo dinya.⁶⁷ Nameyê ey Ehmed o. Nameyê piyê ey Hesên, nameyê maya ey zî Medîna ya. Eslê xo eşîra Ziktî ra yê û hetê Çewlîg (Bingol) ra ameyê Hezan. Kalikê Melayê Xasî Mela Usman, dewa Şîn, ke girêdayeyê qezaya Dara Hênî (Genç) yê Çewlîg a, ra ameyo mezraya Xasan (Külçe) yê dewa Xosor (Yalımlı)⁶⁸ û wêra ra zî ameyo Hezan. Kalikê Melayê Xasî Hezan de melatî kerda û wêra de mendo. Hezan de mehlaya înan ra Mehlaya Xasan vajiyeno. Goreyê qenaetê ma seba ke keyeyê Ehmedê Xasî mezraya Xasan ra ameyo, mehlaya înan ra Mehlaya Xasan û Mela Ehmedî ra zî Ehmedê Xasî vajiyayo.

Resmîyet de goreyê qeydê nufûsî yê ewroyînî peynameyê Mela Ehmedê Xasî sey Han qeyd biyo. La eseranê ey de ma raştê nê peynameyî nêameyî. Miyanê şarî de bi nameyanê sey Mela Ehmedê Xasî, Ehmedê Xasî, Xoceyê Xasî, Seydayê Xasî, Melayê Xasî û Xasî namdar biyo.⁶⁹ Ey bi xo zî eseranî xo de çekuya Xasî sey mexlesî gurenaya û derheqê mexles û leqebê “Xasî” de eserê xoyê “Kitabu’t-Tesdîd bi Şerhî Muxteserî’t-

⁶² Mehmet Tıraşçı, “Zazaca Mevlitler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları”, *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, ed. Murat Varol, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 04–06 Mayıs 2012, r. 680

⁶³ Hayrettin Kızıl, “Seyday-yı Hasi ve Mevlidi”, *Dünden Bugüne Lice Sempozyumu*, Mardin Artuklu Yayınları, Mardin, 2012, r. 362

⁶⁴ Ahmet Erkol, “Seyda Ahmed El-Hasi ve Kikabu’t-Tesdid Bi Şerhi Muhteseri’t-Tevhid İsimli Eseri”, *Dünden Bugüne Lice Sempozyumu*, Mardin Artuklu Yayınları, Mardin, 2012, r. 346

⁶⁵ Lezgîn, *Mewlidê Kirdî*, r. 4

⁶⁶ Dewa Hezan (Savat), qezayanê Diyarbekirî ra girêdayeyê Licê ya. Hezan nika nahiye ya û nameyê aye bedeliyayo, biyo Kayacık. Na dewe Diyarbekir ra 76 km., Licê ra 24 km. dûrî de ya. Rayirê Diyarbekir-Bingol (Çewlîg)î ra 7 km. hetê rojhelatî de ya.

⁶⁷ Tadayîşê tarîxan de ma “Tarih Çevirme Klavuzu” (Kilawuzê Tadayîşê Tarîxî) ra îstîfade kerd. <http://193.255.138.2/takvim.asp>, 21.01.2014

⁶⁸ Xosor (Yalımlı), qazayêka Licê ya. Diyarbekir ra 114 km., Licê ra 27 km. dûrî de ya. Xasan (Külçe) zî mezraya Xosor a.

⁶⁹ Malmîsanîj, “Nimûney Edebiyatê ...”, r. 75; Mela Ehmedê Xasî, *Mewlidê Nebî*, tad. Mihani, Weşanên Fîrat, İstanbul, 1994, r. 50; Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid...*, r. 62; Xasî, *Mewlidê Kirdî*, amd. Roşan Lezgîn, r. 4

Tewhîd” de vano: “Verên a qabîleya ma ra vanê ‘xassan’, çünke nezerê înan de ê qulê xas yê Homayî biyê, naye ra ez zî sey ‘Xasî’ yena name kerdiş.⁷⁰

Di birayê Melayê Xasî estbiyê. Nameyê yewî Mistefa, yê bînî zî Mehmed Emîn biyo. Nînan ra Mistefayî hima qicekiya xo de wefat kerdo.⁷¹

1.2 Perwerdeyê Ey

Seydayê Xasî dewa xo Hezan de dest bi perdeyî keno. Verê cû Hezan de Mela Mistefa Xetîbî het de dest bi wendiş kerdo û dima şîyo dewa Licê Pêçar (Güldiken) wêra de perwerdeyê xo devam kerdo. Hewna Hezan de Şêx Eshedîn⁷² het de zi wendo. Perwerdeyê xoyê medreseyî Diyarbekir de Medreseyê Mesûdiye de tamam kerdo û îcazetê xo 8 temuze 1902 (H. 1 Rebî-ul axîr 1320)⁷³ de miftiyê Diyarbekir yê ey wextî muderîs Hacî Îbrahîm (Uluğ) (1869/1870–1926) Efendî ra girewto.⁷⁴ Seydayê Xasî perwerdeyê xoyê tesewifî zî şeyxanî neqşibendîyan ra Şêx Abdulqadirê Hezaniî ra girewto û ey ra xalîfeyî girewta. Labelê seba ke tim bi ilmî dir meşxul biyo şêxtî nêkerda û mirîdî zî peyda nêkerdî.⁷⁵

Eseranê Melayê Xasî ra fehm beno ke perwerdeyêko weş girewto. Zîra eseranê xo de ziwanê erebkî, fariskî, tirkî û kurdkî (kurmanckî, zazakî) zaf weş gurenayê û nê eseran de hunerê edebî zî bi westayî şixulnayê.

1.3 Karmendiya Ey

Melayê Xasî, girewtişê îcazetê xo ra pey heta serra 1330 ya rûmî (M.hezîrane/temuze 1914) tay cayan de karmendî kerda. Hezîrane/temuze 1914 de tayîne acemiyya muderîsiya merkeze ya Diyarbekirî beno. Demeyêk no wezîfe de mendîş ra pey, temuze 1331 (temuz/tebaxe 1915) de bi 100 kuriş meaş neqlê muderîsiya dewa xo Hezan beno. Dima bi teqwîmê rûmî 13 kanunê ewwel 1334 (13 teşrîne 1918) de tayîne muftiyya Licê beno û 3 adare 1924 de wedartîşê Xelifeyiye ra pey eynî serre de muftiyye ra îstîfa keno. M. Şefik Korkusuz kitabê xo Tezkire-i Meşayih-i Amid de vano Seyda wezîfeyê muftiyye de 2 serrî, 2 aşmî û yew çend roje mendo labelê belgeyo resmiyo ke Roşan Lezgînî meqaleya xoya ke Şewçîla de weşaniyaya de dano, goreyê ey

⁷⁰ Roşan Lezgîn, “Derheqê Xasî û Eseranê Ey De”, *Şewçîla*, h. 12, Wisar 2014, r. 30

⁷¹ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid...*, r. 63

⁷² Mem (Mela Mehemed), “Vanê Şaîrî Sey Ecacê Pêlê Behran a... Ê Mim Ez Anî Nîya”, Roportajkerdoxî: Roşan Lezgîn & Yekta Lezgîn, *Vate*, h. 16, Zimistan 2000, r. 46

⁷³ Tadayîşê tarîxan de ma “Tarih Çevirme Klavuzu” (Kilawuzê Tadayîşê Tarîxî) ra îstîfade kerd. <http://193.255.138.2/takvim.asp>, 21.01.2014

⁷⁴ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 62–63; Korkusuz, *Cumhuriyet Öncesi Diyarbakır'da Maârif*, r. 63; Lezgîn, “Derheqê Xasî û Eseranê Ey de”, r. 29–45

⁷⁵ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 63

belgeyî Melayê Xasî 13 teşrîne 1918 de dest bi wezîfeyê muftiyye kerdo û heta wedartişê Xelîfeyîye serra 1924î no wezîfe de mendo. Nê ra zî fehm beno ke melumato ke M. Şefîk Korkusuz dano xelet o. Çünke 1918 de dest pêkerdo û 1924 de îstîfa kerdo, no zî mojnenoma ma ke Melayê Xasî panc serran ra vîşer muftiyye kerda.⁷⁶

Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu zî kitabê xoyo ke nameyê ey “Millî Mücadelede Din Adamları II” de tarîxê muftiyye ra îstîfa kerdişê Melayê Xasî 21 adare 1922 dano. La no tarîx zî xelet o. Çünke hawayo ke vajîno û goreyê belgeyo resmiyo ke ma cor de behsê ey kerd, Melayê Xasî wedartişê Xalîfeyîye ra pey îstîfa kerdo ke wedartişê Xalîfeyîye zî 3 adare 1924 o.⁷⁷ Yanî 3 adare 1924 ra pey îstîfa kerdo.

Dewrê Osmaniyan de seba hizmetanê Nezaretîya Şêxulîslamî û Waqîfan biyaro ca bi nameyê Wekaletîya Şer’iye û Ewqaf (Şer’iye ve Evkaf Vekâleti) wezaretêk estbi. Heta ke 3 adare 1924 de Serekiya Karanê Diyanetî (Diyanet İşleri Başkanlığı) roniyaye, welat de karê dînî hetê nê wezaretî ra ameyên ca.⁷⁸ Melayê Xasî, seba ke xîlafet wedariyeno û meqamê fetwayî Teşkilatê Diyanetî wa girêdiyeno, wezîfeyê muftiyye ra îstîfa keno. Wexto ke tira persênî vanî: “Ti çira îstîfa kenî?” Seydayê Xasî wina cewab dano: “Meqamo ke ez heta nika tede biya hâkim Quran bi, nika ra pey Quran bi memur. Ez nêşkena ey ra teber bi çiyêko bîn hukum bikera.”⁷⁹

1.4 Nefyê Girawa Rodosî

Melayê Xasî, Îttihat Teraqîstan dir çirey pênerdêne û timî vera înan muxalefet kerdêne. Hîna zaf zî miyanê ey û Ziya Gökalpî de munaqeseyî/têvernayîşî vejîyayê. Melayê Xasî, semedê fikrê materyalîst yê Ziya Gökalpî ey dir pê nêkerdêne û zaf rey miyanê înan de têvernayîşî vejîyayêne. Hetta Melayê Xasî, vera fikranê Ziya Gökalpî kovaran de sey reddiyeyî zaf meqaleyî nuştî. Ziya Gökalpî, peyniya yew meqaleya xo ya ke kurdkî (kurmanckî) nušta de wina vato û reyna cewab nêdayo Melayê Xasî. Gökalp cumleya peyên de bi kurdkiya kurmanckî vato:

“Hîkmeta vê dunyayê

Li eqlê min û Xasî ra nayê.”⁸⁰

⁷⁶ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 63; Lezgîn, “Derheqê Xasî û Eseranê Ey de”, r. 33

⁷⁷ Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, r. 208

⁷⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Tarihi Gelişim, <http://www.diyamet.gov.tr/tr/kategori/kurulus-ve-tarihce/28>, 02 nîsane 2015

⁷⁹ Korkusuz, ç.c, r. 63

⁸⁰ Korkusuz, e.e, r. 66

Hewna rojêk Camiyo Gird yê Diyarbekir de terefteyanê Îttîhat Teraqîstan ra yew waîz, gama ke nimajê êneyî ra ver weazan dano, wexto ke weazê xo de ayeta “We‘tesîmû bîheblîllahî cemî‘en...”⁸¹ **وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا** tefsîr keno, Seydayê Xasî ewnêno ke na ayete texrîf keno û xelet mana dano ci. Xasî cade vano: “Ti Ellahê rê îftîra kenî, tefsîrê aye ayete wina niyo.” Nê îftîrazê ey ser o Îttîhat Tereqîstî werzenê pay û Melayê Xasî ser de şîni. A game de reîsê belediya yê verî Hacı Nîyazî (Çıkıntaş) efendî û tay begê bîni cade çekanê xo ancenê û nor-dorê Melayê Xasî gîne, qîrenê vanê: “Eke çew zerarêk bido muya Seydayî ro, cesedê ey keweno war!” O wext ê bîni vîndenê.⁸²

Semedê nê hedîseyî û tay hedîseyê bîni ke nê hedîseyê ra ver ameyê meydan, Ziya Gökalp ke serkêşîya Îttîhat Tereqîstan anceno û embazê xo, gerreyê înan bi İstanbul kenî. Hukmatê Îttîhat Tereqîstan cade pêrone surgunê Girawa Rodose keno. Wexto ke şîni surgun rayer de Hacı Nîyazî Efendî remeno û demeyêko derg qaçax cuyeno û heta ke surgun qediyeno nîno memleketê xo.⁸³ M. Şefîk Korkusuz kitabê xo de surgunê Melayî Xasî ra, ke Roşan Lezginî zî na mesela tadaya zazakî û Kovara Şewçîla de weşanaya, wina behs keno:

“Cuya Xasî ya surgunîye, di serrî û di aşmî û çend rojî dewam kena. Xasî no dem de hetê madî ra epey perîşan beno. O bi xo sedemê naye zî wina qal keno: 'Şewêk ez keye de bîya, mi dî berê mi gîna pîro. Mi ber kerd a, yew memur o. Va, efendîm, wilayet de ehlê ilmî derheqê yew mesela de kewto tengane. Seba helkerdişê mesela, walî efendî ti rîca kerdî. Mi zî va, de ez do şêrî û agêrî, hema mi çakête xo eşt serê kiftanê xo û cixaraya mi destê mi de, ez kewta rayîr. La şîyayîş o şîyayîş bi! A şewe derhal ma şîrawitî surgun.

Wina nişka ra tepişîyayîş ra bê ke tu pere bigîro xo het, ê şawenê surgun, coka perîşan beno. La seba ke zaf ehlê teqwa yo, şerman ra halê xo kesî ra zî qîsey nêkeno. Rojanê verênan de bi pereyê embazanê xo îdare keno la dima pêro piya zehmetî ancenê û naye ser o zaf dejenê. Rojêk qeleme û kaxid kewenê destê Xasî, padîşayî rê bi fariskî teqrîben wina nuseno: 'Eke seydvane seydek bikero, yan serebirneno yan weye keno yan zî azad keno. Eke hertim seyde xo bixapêno û ezîyet pê bikero, na yewe ro şanê seydvani nêkewena!'

⁸¹ Qurano Kerîm, Sureya Alê Îmrane: 103 Mealê na ayete: Şima pêro piya xo pêtapêt layê Ellahî (dîne Ey, kitabê Ey) ro bipîşê.

⁸² Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 65

⁸³ ç.c., r. 65

Embazê ey tersenê ke na mektube rewşa înan xirabêr bikero coka nêwazenê ke Xasî bişawo la ancî o şaweno. Padîşahê ê wextî sultan Reşad badê ke na mektube waneno, zano ke wayîrê nê vateyan merdimêko veng nîyo. Venga hemîne dano, ano bi Îstanbul. Seydayî benê huzurê padişayî, a esna de şêxulîslam û erkanê dewlete zî amade yê. Sultan Reşad perseno vano:

— Ti mela yî?

Xasî vano:

— Mi ra vanê 'seyda'.

Padîşah emir dano şêxulîslamî û pêsero persan dano persayîş. Seyda wina bi hawayêko kamil cewab dano her persa înan. Padîşah û erkanê xo wina heyran û sekran ci ra vanê:

— Ti çi wazenî?

Êdî serdan ra bîyo yan zî quretîya şêxulîslamî ra bîyo, nişka ra şêxulîslamî îşaret keno û vano:

— Ez saqoyê ney wazena.

Tavilî waştîşê ey anê ca û heta ke bireso Dîyarbekir heqê rayîrê ey zî danê, bi îzet û îkram ey ray kenê."

Derheqê nê surgunî de Şevket Beysanoğluyî zî wina nuşto:

"Goreyê qeydê hûmara Rojnameyê Peymanî⁸⁴ yê bi tarîxê 22 hezîrane 1325 (5 temmuze 1909) O6 temmuze 1325 (19 temmuze 1909) ra, kesê ke nê hedîseyê îrtîca ra eleqedar sewqê mehkema bîyê ra Seyfedîn Paşayo Hezroyij -hîna ke mehkemaya ey nêqedîyaya merdo-, Hecî Nîyazî [Çıkıntaş] firar kerdo, Ebdulezîz Xalis û Muharemzade Bekir begî her yew des serrî, qesab Mehemed û Xoce Abdurehman her yewî panc serrî, malim Reşîd, delal Mehemed, Xasî Ehmed, Şêx Nûrî, Salak Mecîd (Meco) û Fexrî zî her yewî hîrê serrî bîyê mehkûmê cezaya qelebendîye."⁸⁵

1.5 Dekewtişê Eyê Cemiyetê Azm-î Qawî yê Kurdîstanî (Kürdistan'ın Azm-i Kavi Cemiyeti)

No cemîyet serra 1900 de hetê tay eşrafanê Dîyarbekirîjan ra Îstanbul de roniyayo. Ronayoxê nê cemiyetî nê yî: Fîkrî Efendiyo Dîyarbekirîj, Kurdîzade Ehmed Ramîz, Mustafa Hacî Umer, Mela Ehmedê Xasî, Mela Saîdo Licêyij, Mela Yusuf Hoşînî û Xelîfe Selîmo Gonigij. Nê hewt kesan ra hîrê kesî kurdê zaza, çar kesî zî kurdê

⁸⁴ Rojnameyê Peymanî, ke rojnameyo xusûsiyo tewr verên yê Dîyarbakirî yo, 1 hezîrane 1909 de ruxsetê weşanî girewto û hûmara ey a yewine 29 hezîrane 1909 de weşaniyaya. Derheqê nê rojnameyî de seba melumatanê hîna hîrayan şima eşkenê meqaleya Murat Issî ra biewnî. Murat Issî, Peymân, "Diyarbakırın İlk Hususi Gazetesi", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: VII, Nisan 2012

⁸⁵ Lezgîn, "Derheqê Xasî û Eseranê Ey de", r. 37-38; Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 65-66

kurmanc ê. Kurdîzade Ehmed Ramîz, Mela Ehmedê Xasî û Xelîfe Selîmo Gonigij kurdê zaza û Fîkrî Efendiyo Diyarbekirij, Mustafa Hacî Umer, Mela Saîdo Licêyij û Mela Yusuf Hoşînî zî kurdê kurmanç biyê. Serekê nê cemiyetî zî Fîkrî Efendiyo Diyarbekirij o. Endamanê nê cemiyetî ra yew zî Bedûzzeman Seîdê Kurdî yo meşur o.⁸⁶

Mela Ehmedê Xasî û şexş embazê eyê bînî ke no cemiyet awan kerdo û endamê nê cemiyetî pêro ehlê medrese yê û şexsiyetê Îslamî yê. Nê aliman waşt ke bi wasitaya nê cemiyetî, bi xetêka Îslamî, welat û miletê xo rê xizmet bikerî. No zî ma nawneno ke hîsê neteweyî hîsêko tabîi û îslamî yo. Eke wina nêbiyêne nê alimanê erjayeyan no hawa hereket nêkerdêne. Xora pêxemberê musulmanan Hz. Muhemmed (s.) zî yew hedîsa xo de vano: “Hubbu’l-weten mîne’l-îman.”⁸⁷ Yanî, heskerdişê welatî îman ra yo.

Mela Ehmedê Xasî zî nê fealiyetan ra apey nêendo, seba welat û miletê xo, seba edebiyat û kultirê miletê xo xebitiyayo û xeyret kerdo.

1.6 Şexsiyet û Xusûsiyetê Ey ê Fîzîkî

M. Şefik Korkusuz, kitabê xo de vano: “Wexto ke mi Arşîvê Sîcîl yê Şer’iye de cigeyrayîş kerdêne, mi nêzdiyê di hezarî dosya wekenitê. Nê dosyayan de ê kesê ke derheqê înan de sey mutteqî û ehlê zuhd tira behs biyêne ra di yan hîrê kesan ra yew, Seyda bi”.⁸⁸

Melayê Xasî merdimêko zaf kultirin bi. Erebkî, fariskî, tirkî û lehçeyanê kurdkî ra kurmanckî û zazakî zanayêne û nê ziwanan de eserî dayê. Cêr de beşê behsê eseranê ey de ma do behsê nê eseran bikerê.

Melayê Xasî, merdimêko nuktedar, hezircewab û zaf zekî biyo. Mesela derheqê antişê cixara de tira persênê vanê:

—“ Cixara heram a yan helal a?

Melayê Xasî vano:

— Eke helal a ma şimenî, eke heram a ma veşnenî.”⁸⁹

“Rojêk ke mewsîmê wisarî hima newe destpêkerdo û vewre hima nêheliyaya de Melayê Xasî û çend embazê xo hêga de tije ver de kişik (satranç) kay kenî. A game de seba ke ezan waniyeno kayê xo cade verdanê û şinê bi nimaj. Agêrayîş de vînenê ke zafê kerrayê înan qelebiyayê û çend kerrayê înan zî cayê xo de niyê. Her kes hetêk ser

⁸⁶ Malmîsanij, *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir’de Kürt Ulusçuluğu (1900–1920)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2010, r. 15–21; İbrahim Sediyanî, “I. Dünya Savaşı Öncesi Kurulan Kürt Cemiyetleri”, *Kürt Tarihi Dergisi*, h. 7, 2013, r. 53

⁸⁷ Alcûnî, *Keşfu’l-Xefa*, 1/345, no:1102

⁸⁸ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 66

⁸⁹ ç.c, r. 63

şino, dest bi gêrayîşî kenê. Seyda, dirikê ke wet de yî hetê înan ro şino. Embazê ey persenê:

— Seyda! miyanê ê dirikan de çi karê to esto?

Cewab dano vano:

— Mi kerrayan ra yewe girewte û ziwane xo ra sawite, mi dî ke solin a. Mi tey vet ke, seba ke ma demeyêko derg tîje ver de kay kerdo, destê ma areqiyayê û areqê ma zî kerrayan ra sawiyayo. Bizê ke veradiyayê teber, ameyê tiya de dest pêkerdo kerrayî listî. Beno ke nînan ra tayê zî berdî çayiro tezeyo ke wet de miyanê dirikan de newe vejyayo. Coka ez ameya tiya. Ê tikê gêrayîş ra pey kerrayan vînenê. Vera nê mentiqê Seydayî de heme embazê ey heyret de manenê.”⁹⁰

Derheqê zekîbiyayîşê Melayê Xasî de Kovara Vateyî de roportajêk de Mela Mehemedê Mela Evdilxefurê Hezanî wina vano:

“Enarey bay min semedo ge Xoce (Xasî) yê nêdo vindarnayîşî, yan ga (ka) zerrê camî ra şêro yan kiştê camî ra şêro ge Xoce yê nêvîno. Rayîrê ê erdê ma zî binê camî ra, kiştê camî ra derbas bîne. Başqe ca çinî bi. Bay min nêşêro awdayîş tene nîno. Xoce zî mi ra vano “Ti bê min het roşe, boy min vecêna”. Enarey bay min, ez erşawitê, vatê: “Şo bianî Xoce hamew hewşê camî yan nê? Eg Xoce wica bo, ez xo binimnî şî. Wica nêbo ez zerrî camî ro derbas bona.”

Enarey, Xoce zehf zekî însanêk bi. Ez kewtê miyanê berê camî, vatê: “Bay xo ra vace, wa hendî verê dîwarê hewşê camî ra xo nêno rû û nêvêro, te ra vace, ez hendî yê nêvînenê! “Yanî hayî yê te ra bîne ge bay min ana xo te ra nimneno û şino awdayîşê erdî.”⁹¹

Abdurrahman Uçaman zî Kovara Bîr de yew meqala xo de bi kurmanckî behsê zekayê Melayê Xasî keno. Ma do tiya de tadayîşê eyê zazakî pêşkeş bikî. Abdurrahman Uçaman, vano: “Wexto ke mi Xoceyê Xasî dî, o dormareyê neway serrî bi. Ê derheqê zekiyaya ey wina vano: ‘Seydayê mi Mela Zahitî (Birayê seydayê mi Hecî FETEHE), vatêne: Hezan de ez rojêk şiya ‘Gola Fatê’ mi desmaj girewt, ez agêraya. Dima ke ez ameya dewe ez ewniyaya, kilîtê mi paştê mi de niyo. Ez şopa xo sero şiya gêraya, mi kilîtê xo nêdî, moralê mi xirab bi, ... O miyan de Xoceyê XASÎ hame, qey dî ke moralê mi hol niyo, mi ra persa va: ‘Xêr o?’ Mi tira va: ‘Kilîtê mi vîndî biyo, ez şopa xo sero şiya reyna zî mi nêdî’. Xoceyê XASÎ vano: ‘Kilîtê to kura bi?’ Mi va: ‘Verî paştê mi de bi’ Xoceyê XASÎ qet veng nêkerd û şî. Demeyêk (qesê saetêk) derbas bi, mi dî Xoce

⁹⁰ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 64

⁹¹ Mem (Mela Mehemed), “Vanê Şairî Sey Ecacê Pêlê Bhra a...r. 37

hame destê xo dergê mi kerd û va: ‘Ha to rê kilîtê to’. Mi tira va: ‘Xoce to kilît kura ra ard? Ez hende bide gêraya mi nêdî.’ Xoceyî va: ‘Ez şiya Gola Fatê (o cayo ke Mele Zahit tede desmaj girewto) mi va: ‘Eger ez Mele Zahit biba, ez do tiya de wina, wina, ... desmaj bigîra, nimaj bika û bikewa rayer bêra dewe. Ez hameya, bi rayer de mi va; ‘eger ez Mela Zahit biba, ez do na kerra sero boya xo bida û cixarayêk bianca. Kilîtê mi verê pašta mi de yo, gama ke ez ronîştê girêdayîşê paştî sist bi, kilît pašta mi ver ro kewt war û ez pê hayî nebiya. ... Bi no hawa mi kilîtê to verî filan zinarî de dî. De vaje, ti ey zinarî sero ronîştî? To cixara nêant? Va: ‘Belê Xoce rast o’.’⁹²

Musa Anter zî Kitabê xo de derheqê hezircewabî û nuktedariya Melayê Xasî de wina vano: “Malum o, Ziya Gokalp û Doktor Abdullah Cevdet Kurd ê û wextê xoyê namusin de kurdperwerbiyê. Her di zî tutê eynî mintiqa yê. Her di zî kurdî û ziwanê înanê dayike kurdkî yo. Yew Çermûgij, o bîn zî Erebgîrij o. Melayê Xasiyo ke tehsîlê medrese diyo, nuştoxê mewlidê zazaki yo û eynî wext de embazê her diyin o, rojêk înan dir yeno têhet. Abdullah Cevdet û Ziya Gokalp vanî ke: ‘Ti merdimêko wendeyî, na hîkayeya heşrî çî ya. Do heşr bibo, yew milakete do binê asmên de pîpîke biceno û bi ûltra mîlyonan ruhan ganî bikero û vucûdê înanê verînan pira bido û dima ê pêro bêrî huzûrê Ellah û sekreteranê ey de hesab bidî! Ti senî baweriya xo bi hedîseyêko wina tewşo mewşo anî?’ Melayê Xasî, Ziya Gokalpî ra ‘munecîm’, Doktor Ebdullah Cevdetî ra zî ‘tabîb’ vatêne. Bi kurdkî no cewabo zarîf dayo înan:

‘Tabib ile Müneccim bana dedi Haşir yok
Uzaklaşın buradan söylemeyin çok
Eğer dediğiniz gibi çıkarsa halimiz bir
Ama benim dediğim gibi çıkarsa yediğiniz bok’⁹³

Musa Enter kitabê xo de cewabo ke Melayê Xasî dayo Abdullah Cevdet û Ziya Gokalpî tirkî dano. La vano, Melayê Xasî bi kurdkî cewabê înan dayo. Labelê kurdiya kurmanci ya yan kurdiya zazaki ya ma nêzanî. Eke ma na şîre tadî kurdkiya zazakî wina bena:

Tabîb û Munecîmî va Heşir çin o mi ra
Zaf mevajê, dûr şîrê tiya ra

⁹² Abdurrahman Uçaman, “Xoceyê Xasî”, <http://www.kovarabir.com/abdurrahman-ucaman-xoceye-xasi/>, 25 nîsane 2014

⁹³ Musa Anter, *Hatıralarım*, Aram Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2011, r. 168

Eke sey şîma vejîyo, yew o halê ma
La eke sey mi vejîyo gî yo werê şîma

Melayê Xasî, însanêko nefsqîcek û tebîetperwer biyo. Mela Mehemed derheqê nefsqîcekî û tebîetperweriya ey de wina vano:

“Seydawo Xasî însanêkew zehf zanaye bi. Kalikê bay min şêx Eshedîn bîyo. Seydayê Xasî ey het wendo. Loma zî yê zehf qîmet deyne malbatê ma. Bay min melay dew bî. Xasî endê ge alimê kew pîl bî, hameyne camî de vindertêne, heta ge bianîyê ezan hamew wendişî camî ra kewtêne teber. Xocew Xasî şîne qederêke teber a vindertê ge bay min yê nêdo vernîya xo, pê îmantî nêkero. Şîne, zaneyne ge yîne nîyetê xo ardo, hema hameyne tabîê îmamî bîyne. însanêkew nefsqîcek bi.

Ez enaye zî vacî, Seydayê Xasî vatê “Ez xo rê şîna dorê dewarî”. Dorê xoyê dewaran de zî şarî kerdê nêkerdê vatê ‘Ez xo rê şîna dorê xo’. Wexta ge şîne ko zî derzê kolîyanê (îzîmanê) xo xo dir ardê. Çi rey zî kolîyo tern nêbirneyne. Ê qoc-mocê wişkî vetê, xo rê ardê. Qetû’et ê ternî nêvetê. Tim ê wişkî.”⁹⁴

Yewna xusûsiyetê Melayê Xasî zî merdimêko qenaetkar bi. Îhtîyaciya xo ra vîşêr çewî ra çiyêk nêgirewtêne. Derheqê qenaetkariya ey de Mela Mehemed wina vano:

“Wexto ge şarî zekat deyne yê zî zêdeyê qûtê xoyê serrêke, çengêk zêde qebul nêkerdê. Tim bi zîwanê xo memleket îdare kerdêne. Çi rey çik nêgirotê. Bay min behs kerdêne, vatê: “Rocêke ma şiyê Safya.” Sayfa dewêkê Bismîlî ya, ha verê Kerxê de; nêzana şîma zanê ya nê? Hecî Elîke bîyo. Hecî Elî meşhûr bîyo. Bay min vatê: “Yê Xocî di herê yê bî, yê min zî yew her. Herêke yê barê xo bar kerdê û yew zî o xo rê bîne sipar (espar, aspar). Extîyar bi, nêşkeyne peyatî bigeyro. Ma şî, risay dew. Hecî Elî hame vernîyey ma; anî zey ge cenazey yewî erd o bo, hame û berma. Xocê Xasî va “Ti qey bermenê Hecî Elî? Çi bîyo? Xêr o?” Hecî Elî va “Xocewke zê to Hezan ra zehmet biko bêro bireso tîya! Eger methî bîyê dayîşî, qarşî to de ez aşmê amnanî de bi selekêk simer nêkena. Ez nêbermî, go kam bibermo?” Badî va “Ma to rê şîyes welçekî genimo weçînayewo pak abirnewo. Ma go bidin to, ti bere, hendî ti qe meye. Hîrê-çar serrî to rê bes o, nêqedîyeno”. Xocê Xasî va “Nê Hecî Elî”. Ay merdimî dir Kurmancî xeberî deyne, va:

⁹⁴ Mem (Mela Mehemed), “Vanê Şaîrî Sey Ecacê Pêlê Behran a... r. 46–47

Kerê min yek sipî yek reş
Îhtîyacîya min ya pênc ya şeş

Yanî zêde nêbeno ha! Zêde nêbeno.

Bayî min va: “Yê zî şeş welçekî ra zêde nêgirot. Ma herî bar kerdî. Di welçekî na herêk ser û çar zî herê bînî ser. Xoce bi siparê ay ge di welçekî ser nayo û ma hamey.”⁹⁵

Hewna Melayê Xasî, merdimêko hezircewab bi. Mela Mehemed derheqê hezircewabiya ey ra wina behs keno:

“Ez mesela herê yê zî şima rê vacî:

Xocê Xasî namê herê xo Kemal nabi pa. Qestê ewkî ra yanî! Yew muxtarê ma bi, merdimê yîne zî hameyne. Aray yîne weş nêbî. Eno şino Licê de gerrê Xocê Xasî keno. Vano “Xocê namê herê xo Kemal nawo pa”. Sawcî cendirman şiraweno, Xocê benê. Xoce zano çike esto la nêzano çi yo, şino Licê. Qeymeqam zî sawcî het beno. Sawcî û qeymeqamê pêro hurmetkarî bîy, yanî zanaw memleket de însanêkew senîn o. Sawcî ca dano ci, vano:

—Xoce Efendî rûşe. Ti senî hamey?

Vano:

—Welle ez siparê herê xo bîya, hamîya.

Vano:

—Belkî enka namê herê to zî esto?

Xoce vano:

—Namê herî Kemal o.

Sawcî anêno qeymeqamî ra, vano “Welle rast o, merdimê ge gerrê yê kerdo rast vato”.

Xocê Xasî ra vano:

—Xoce, to qey eno namê herê xo wa naw?

Vano:

—Ziwanê ereban de ‘kernal’ o çî yo ge tam hamew risaw qiwetê xo. Herê mi zî tam risaw qiwetê xo, min eno semed ra eno name naw herî wa.

Sawcî vano:

-Welle to enka rast nêvatê tam ma rê bîne xîlafêk. To va, hendî ma zanê ge ti rast merdim ê. To înkâr bikerdê, ma ga vacin “Belkî rast a ge to nameyê Kemalî mexsus

---

⁹⁵ Mem (Mela Mehemed), “Vanê Şaîrî Sey Ecacê Pêlê Behran a..., r. 46–47

naw pa”. Yaxo nê, ma ti aciz kerdî. Ti qisûrê ma meanîyê. Yalnız o muxtarê şima, gere ma goê yê □ biancin. O hame ma ra ana va.”⁹⁶

Melayê Xasî însanêko merhemetin û şefqetin biyo. Mela Mehemed wina behs keno:

“Rocêke hame hucra camîyê ma de ronîşt. A gavî soba çinê bî. Ma kuçike de adir vistê ta (wekerdênê). Şima nêzanê kuçike çî ya. Anî erd o, tede adir kerdêne. Locine bî, dû şîne. Kunco (kujo) ge tarî bi, Xasî wica rûniştê, cixarey xo antê. Bay min zî heto roşn de bi, dersê tutan deyne. Feqî-meqî bî ay wextî. Hame ke bay min wica nîyo, nişt rû, va “Hela şima her yew biwanê”. Esta vîst tut. Va “Her yew rêzêke biwanê”. Ma wend. Mi ra va “Welle bay to nêwend, çike te ra nêvecîya la ti biwanê, go çike to ra vecîyo”. Va “Ti biwanê, go to ra çike vecîyo”.

Enarey min zî, badê ay, çiko zehf nêweş kerd. Badê ge anî yê medhê min kerd. Verê cû semedê berîya (berî, keyberî) niftey bî, mehtey bî. Nifte dayne piro û hebke zirbe dayne ver ro, hendî berîya nêbîne a. Dar ra viraştay bî, Çangellî bi. Çangel kewtê mîyanê ay niftan û hendî nêbîne a. Aw esna de ez kewta teber, min xo vîr a kerd ge Seyda haw zerre de. Min va “Ez bi yarî (henekî) serê tutanê dewican de, serê feqîyan de berîya biqefelnî”. Min nifte te ra ant û ê zerre de mendî. Enarey desmacê yêwo şenik (destawa ey) leze hameyne. Wexta wiştê we (weriştênê) hema bi serê ewkê xo girotê (dest erzeno navranê şelwaranê xo, sey Seydayê Xasî keno) û bi vazdayiş xo resneyne cay destawe. A rocî senî ge vazdano, anêno berîya girote wa. Va ‘To dî ay herî ma ser o berîya girot!’ Rehmê Homay ro ci bo, vengê □ yê □ hame mi la tersan ra ez nêşkawa şî ber akerî. Ez şîya dîyar (cor), pê camî ro ageyrawa, min nifta locine ro eşt war; yîne ber kerd a, Seyda şî desmacê xo teze kerd.

Ez misêwa mabeynê ey û babê xo de şîne-hameyne. Yê nêwaştê min xo ra dûr bido. Tim hetê min wa hameyne, ez te ra remayne. Eger pê camî de rûniştêbayne, ez nêşîne. Rocêke vînenê ez ha kîye ra vecêna, ez go şêrî. We dûrî ra min vînenê, xo dano hetê rîy zerrî. Ez seyîn (senî) derbas bîya, va ‘hêw!’ Xo da vernî min, va ‘Vindere!’ Ez vinderta. Ez qefelnawa, va ‘Çira to a rocî ana kerd?’ Min cewab nêda. Va ‘Şeytanî to ra va?’ Min va ‘e’. Va ‘Ti hendî xebera şeytanî nêkerê!’ Dima ra va ‘De bê ma werê bêrin’. Destê min girot û şa tê (têşana), şa tê; va ‘Ma werê hamey?’ Min va ‘e’. Va ‘Hendî xo min ra mede kişt, ana şo û bê’.”⁹⁷

⁹⁶ Ç.c, r. 47–48

⁹⁷ Mem (Mela Mehemed), rnv, r. 48–49

Yew heto balkêş yê Melayê Xasî zî cesaretê ey o. Derheqê cesaretê ey de Musa Enter kitabê xo yê “Hatıralarım” de Şêx Şefik Arwasî ra neqil keno. Ma tadayîşê eyê zazakî cêr de dane. Musa Enter vano:

“Mi Melayê Xasî nêdî. Labelê Şêx Şefik Arwasîyo rehmetî mi rê ey ra zaf behs kerdibe. Hedîseyê ke tira behs kerdibi ra yew zî no bi: ‘Melayê Xasî û Seyîd Ebdulqadir dostê yewbînî yê. Seyîd Ebdulqadir ke serekê Meclîsê Ayan û Cemiyetê Kurd Tealî yo, zaf nêzdiyê Sultan Ebdulhemîdî yo. Meger Xasî de fitiqêko zaf xidar esto. O wext emeliyatê akerdeyî ancax Nêweşxaneyê Cerrahpaşa de viraziyayêne. Êyê ke tiya de emeliyat benî zî ganî padîşahî ra destûr bigirewtêne. Melayê Xasî, seba emeliyatî Seyîd Ebdulqadirî rê mektub nuseno. Seyîd Ebdulqadir Ebdulhemîd ra destûr gîno. Xasî, masayê emeliyatê sero yeno derg kerdene. Gama ke telaşeyê doktoran vînenno, perseno vano: ‘Şima se kenî?’ Doktorî vanî: ‘Ma do to bixereqnî.’ Bi şiddet red keno. Vano ke: ‘Doktoro! Beno ke ez destê şima de bêşuûr bimira. O wext seba ke ez nêşkena tewbe û îstîxfar bikera ez do bêîman bimira. Şima emeliyatê xo bikî, hewce niyo ke şima mi bixereqnî. Eke ez vaca ‘ix’ heqê şima esto’. Doktorî mecbur manenî, bêxereqnayîşê ey, a rêşa xidar akenî. Mudaxeleyo ke îcab keno ra dima, a rêşe pê derzînê ke sey derzînanê liheyfî yê tepiya derzenê. Xoce qet çimê xo zî nêşikneno. Seyîd Ebdulqadiro rehmetî (hedîseyê Şêx Seîdî de îdam biyo) ke sereyê ey ser de ronîştibi, nê hedîseyî Ebdulhemîdî rê eynen neqil keno. Sultan Ebdulhemîd, wazeno ke weşbiyayîşê Xaceyî ra pey ey bivîno. Xoce beno weş, Seyîd Ebdulqadir ey gîno beno bi Seraya Yildize. Ê wextan de Seraya Yildize de di sermabeynwan, yanî şefê protokolî yê Sultan Hemîdî estbiyê. Nînan ra yew lajê Bedirxan Paşayê Kurdî Osman Paşayo semt, o bîn zî Hûrşîd Paşayo Laz bi. Hûrşîd Paşa gama ke vînenno Osman Paşa Xoceyî rê zaf îltîfat keno, bi henekêk serdinî yê Lazan Xocayî ra vano ke: ‘Xoce, to dî herî ra kurd vajiyayo, herî yew hewte cew nêwerdo.’ Xasî bi hawayêko xayet cidî cewabê ci dayo, vato: ‘Lajê mi, her heqdar o. Îftîra ro ey biyo. Seba ke Laziya ey ro giran ameyo yew hewte cew nêwerdo.’ Goreyo ke Şeyx Şefik behs keno no yarîkerdiş zî şono goşê Ebdulhemîdî û Sultan Ebdulhemîdî sînayîşê xoyê vera Xasîyî, bi dayîşê diyariyanê girdan nawnayo.”⁹⁸

Hetê Mela Mehemedê Mela Ebdilxefurê Hezanî, ke dewijê Melayê Xasî yo, û hetê Mela Mehemed Eliyê Hunî ra û hewna nasnameyê eyo ke Cumhuriyet ra ver diyayo ci û Mihanî kitabê “Mewlûdê Nebî” de sûretêk ey weşanayo de derheqê fizîk û şemaîlê Melayê Xasî de tay melumatî ameyî dayene.

---

⁹⁸ Anter, *Hatıralarım*, r. 168–169

Mela Meheme derheqê şemaîlê ey de wina vano:

“Merdimêkew heybetin bi. Zehf xişn nêbi la merdimî nêşkey banîyo te ra. Anî çimê yê tûjî bî, yanî çimê aliman bî. Wexta ge merdim banîyey çimanê yê ra, heybet kiçî rê virazîyey. Ez nêşkey zehf het rûşî, çîyan pers kerî.”⁹⁹

Mela Mehmed Eliyê Hunî zî Melayê Xasî wina tarîf keno:

“Yow ruej ez pê hesîyawa, va ‘mela Ehmedê Xasî estû, merdimêko serrek (pîr) o; mewlido zazakî nuştû. Mi va ‘Ez senî xwi rî yow mewlîd tera bîrî (bigîrî)?’ Ez şîya het. Şekil yi ina biney kirrek bi, yanî kilm bi, lakîn dekerde bi. Yew xirxowo (hirka) pemeyin piradaye bi. Milî yi terefî Ellayî ra ina deverdeyi bi. Ez şîya mi zîyaret kerd.”¹⁰⁰

Nasnameyo ke Malmîsanijî herfanê erebkî ra tadayo herfanê latînkî û Mihanî “Mewlûdê Nebî” de weşanayo de zî melumatê ke derheqê fizîk û şemaîlê Melayê Xasî de ameyê dayene wina yê:

Eşkal

Boy: Orta

Göz: Ela

Sima: Buğday

Alamet-i farika-i sabite: Tam¹⁰¹

Yanî;

Eşqal

Qam: Orte

Çim: lîl

Sîma: Rengo Xeleyî

Elametê farîqayê sabîte: Tam

---

⁹⁹ Mem (Mela Mehemed), rnv, r. 48

¹⁰⁰ Mela Mehemed Elî Hûnî, *Kirdkî (Zazakî) MEWLID Yûsûf û Zelîxa&Qesîdeyê Kerbela*, roportajkerdoxî: W. K Merdimîn&N. Celalî, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2004, r. 19

¹⁰¹ Mela Ehmedê Xasî, *Mewlûdê Nebî (Bi zîwanê Kurdî (Zazakî))*, Tadox (Werger) Tîpanê Erebi ra: Mihanî, Weşanxaneyê Firatî, İstanbul, 1994, r. 51

Gama ke ma nê melumatan konsolîde bikî, ma eşkenê vajê Melayê Xasî merdimêko heybetin biyo la ne zaf kilm ne zî zaf derg biyo, hetê qame ra qamêka orta de biyo. Çimê ey tûjî û rengê înan lîl, yanî lîlikê çimanê ey qeweyî/şalên, dormareyê înan zî kuhe/kesk bîyê. Riyê ey regê xeleyî de yanî tam kej nê la nêzdiyê kejî biyo. Milê ey zî tikê deverdeye biyo.

1.7 Heyatê Ey o Xusûsî/Şexsî

Nasnameyê melayê Xasî yo ke Cumhuriyet ra ver diyayo ci de derheqê zewac û zafzewciya ey de wina nusiyayo:

“Mütehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı: Bir zevcesi olduğu.”¹⁰²

Yanî;

Zewac û zafciniyî yo yan nê: Yew ciniya ey esta.

Labelê M. Şefik Korkusuz kitabê xo de vano: “Seydayî hîrê zewacî kerdî. Nê zewacan ra encax xanima eya hîrêyin ra ci rê yew keyna biya. Na keynaya xo zî Molla Arif Efendiyo ke îmamê Camiyê Kebîr yê Diyarbekir yê qismê Şafiyan biyo û eynî wext de birarzayê ey o reyde zewecnaya.”¹⁰³

Mela Mehemedê Hezanî zî derheqê zewac û aileyê ey de wina vano:

“Lacê yê qe çinê bî. Keynê yê hebêke bî. A ewilî da dedezay (datîzayê) xo. Ê zî marî ca pede, rehmet kerd. Dima ra da lacê biray xo. A gavî lacê biray hema şenik bi, qic bi. Wexto ge ena keyna xo da dedezay xo, ew zî hema şenik (qij) bi. Mela Arif bi, zemanêk melay Êlî Camî (Ulu Cami) bi, badî da yê. Ez texmîn kena ê ra panc lacî, di keyna yê. Tîya Diyarbekir de yê. Keynay yê rehmet kerda la torinê yê estê.”¹⁰⁴

Hewna goreyê qeydanê Muduriya Nufûsî ya ewroyine zî Melayê Xasî nêzewicnaye, yanî ezeb aseno.

Nê melumatan ra fehm beno ke her çend nasnameyê eyo ke Cumhuriyet ra ver (29 Adare 1921) diyayo ci de yew rey zeweciyaye û goreyê qeydê nufûsî yê ewroyî zî nêzeweciyaye yanî bêkar biasiyo zî, melumatê ke M. Şefik Korkusuz û Mela Mehemedê Hezanî danê, goreyê qenaetê ma hîna raştê. Çunke Mela Mehemed dewijê Melayê Xasî yo û saxiya ey de o diyo. O semed ra melumatê ke derheqê Melayê Xasî de dano hîna

¹⁰² Xasî, ç.c, r. 51

¹⁰³ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 66

¹⁰⁴ Mem (Mela Mehemed), rnv., r. 48

raşt ê. Xora Kurdistan de seba ke verî ra mehro dînî mûteber o, çewî goş nêdayo resmiyet. Beno ke o semed ra Cumhuriyet ra ver resmiyet de nasnameyê ey de tena yew ciniya ey nusiyaya. Hetta nika zî tay merdimê ke yew ra vîşêr zewac kerdo û ciniyê înan yew ra zaf ê, resmiyet de tena yew ciniya înan qeydkerde ya, qeydê yê bînan resmiyet de çin o. Xora goreyê Qanûnê Medenî Yê Tirkan, ke 17 sibate 1926 de ameyo qebl kerdene, yew ra vîşêr zewac qebl nêbeno la ancîna zî êyê ke yew ra vîşêr zewac kenî, yew ciniya xo bi mehro resmî nawnenê yê bînan bi mehrê dînî mehr kenê.

Her çend nasnameyê Melayê Xasî 29 adare 1921 de ameyo dayene, ke o wext Qanûnê Medenî Yê Tirkan hima qebl nêbibî, labelê belkî sewbîna sebebî estbî ke Melayê Xasî resmiyet de ciniyê xoyê bînî nênuştê.

1.8 Heyatê Ey o Edebî

Melayê Xasî, goreyê zanayîşanê mayê ewroyînan, metnê ke hetê Peter Lerchî ra serranê 1850an de fekê çend zazayan ra arêdiyayî ra dima, nuştoto tewr verên yê edebiyatê kurdkiya zazakî yê nuşteki yo.

Eserê eyo tewr muhîm, mewlido kirdki yo, ke peyniya seserra XIXin de nusiyayo û 1899 de Diyarbekir de çap biyo. Mewlidî ra teber sewbîna eserê Melayê Xasî zî estê. Nînan ra tayî menzum, tayî zî nesr ê. Eserê xo tena bi kirdkî (zazakî) nênuştê. Eserê eyê ke bi kurdkiya kurmanckî, erebkî, fariskî û tirkî nuştê zî estê. Wina bi panc ziwanan de eser dayîşê ey zî xurtbiyayîşê edîbiya ey nawneno. Hewna eseranê ey de bi westayî gurenayîşê huneranê edebiyan ra zî fehm beno ke edîboke pîl o.

1.9 Wefatê Mela Ehmedê Xasî

Melayê Xasî, emrêko derg û bereketin ra pey, 84 serrîya xo de 18 sibete 1951 de dewa xo Hezan de wefat kerdo. Mezelê ey Hezan de yo. Homa mekanê ci cenet bikero. 11 nîsane 2014 de ma şiyî dewa Melayê Xasî Hezane û ma mezelê ci ziyaret kerd.

2. ESERÊ MELA EHMEDÊ XASÎ

Seke cor de zî ma vatibi Melayê Xasî, hem eserê nesrî û hem zî eserê nezmî dayê. La çi heyf ke nê eseranê ey ra tayî heta ewro nêkewtê destê ma. Goreyo ke M. Şefik Korkusuz neqil keno, tay eserê ey diyayî Kemal Badillî û tay kitabê ey zî wextê Muhtirayê 12 Adare 1971 de hetê tornê ey ra veşniyayê.¹⁰⁵ Roşan Lezgîn zî neqil keno ke Melayê Xasî gelêk eserê xo dayê Kemal Badillî û qismêk eserê ey zî hetanî serra 1971 keyeyê zama û birarzayê ey Mela Arifi de biyê la demeyê cuntaya 12 adare 1971 de tersê dewleta tirkan ver ra veşnayê.¹⁰⁶ Hewna şairo netewî yê Kurdan yew şîira xo de behsê eserêk Melayê Xasî keno ke nameyê ey “Cengnameyê Kurdan û Armeniyan” o.¹⁰⁷

Nê melumatan ra fehm beno ke eserê Xasiyê ke heta ewro kewtê ma dest ra teber zî eserê ey estbiyê la çi heyf ke bi hawayêk vindî biyê. Nika eserê eyê ke heta ewro kewtê ma dest, ma do bineyke nê eseran sero vinderê. Çi eserê eyê nesrî û çi eserê eyê nezmî estê, înan ra behs bikerê.

2.1 Eserê Ey ê Nesrî

Heta ewro tena yew kitabê Melayê Xasî yo ke bi nesr nusiyayo resayo ma. No zî eserêko bi erebkî nusiyayo yo. Nameyê nê kitabî “Kitabu’t-Tesdîd Bi Şerhî Muxteşarî’t-Tewhîd” o. No kitab 43 rîpelî yo û 1351 (m. 1933) de nusiyayo. No eser, şerhê rîsaleyê “Kitabu Buşra’l-’Îbadi Fî ‘Ilmi’l-’I’tîqadi” yo.¹⁰⁸ No kitabê Melayê Xasî zî hetê Mela Zeynelabidîn Amedî ra îstînsax biyo. Ma fotokopiyêk ci Mela Zeynelabidîn Amedî ra girewt, nika ma het de yo. Bi destxetêko zaf weş nusiyayo.

Seydayê Xasî, metnê aqaîdê ke heta o wext nusiyayê ra hawayêko ciya dekeweno babetanê eqaîdî û fikranê xo ano ziwan, eynî wext de fikrê ke duştê fikrê eyê ke raşt zano yê rê rediyeyan ano meydan. Vera fikr û vînayîşê ke teberê fikrê Ehlê Sunnetî yê de zaf sert o.

No kitab, derheqê felsefeyê bawerî de yo. Babetê ke tede estê nê yê:

- 1- Îman; ferhengê manaya termanê îmanî, tesdîq û heqîqetê îmanî, îman de zêdebiyayîş û kêmbiyayîş, têkiliya îman û emelî, guneyê pîlî
- 2- Estbiyayîş, Zat û Sifetê Homayî; sifetê zatî, sifetê subûtî

¹⁰⁵ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 64

¹⁰⁶ Lezgîn, “Derheqê Xasî û Eseranê Ey de”, r. 37

¹⁰⁷ Mehmet Selîm Uzun, “Ehmedê Xasî û Mewlidê Nebî”, *Vate*, h. 43, zimistan 2015, r. 46

¹⁰⁸ Lezgîn, ç.c, r. 33; Ahmet Erkol, “Dünden Bugüne Lice Sempozyomu”, *Seyda Ahmed El-Hassi ve Kitabu’t-Tesdid Bi Şerhi Muhteseri’t-Tevhid İsimli Eseri*, Mardin Artuklu Üniv. Yayınları, Mardin, 2012, r. 345–356

3- Însan û kerdênê însanî; kerdênê însanan û wesifkerdişê înan, îradeyê însanî û qeder

4- Kelamullah

5- Ru'yetullah

6- Ezabê qebre û cuya ke mergî ra pey a

7- Mîrac¹⁰⁹

2.2 Eserê Ey ê Menzumî

Ma eşkenî panc binbeşan de, bi kilmî, behsê eseranê eyê menzuman bikerê.

2.2.1 Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureşiyî (Selewatullahî 'Eleyhî Fî'l-Bukretî We'l-'Eşiyî)

Eserê Melayê Xasî yo tewr muhîm Mewlid o. Nameyê nê mewlidî "Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureşiyî" yo. Demê Dewleta Osmaniyan de bi destûrê wezaretê perwerdeyî yê ey wextî, 1899 de Diyarbekir de çap biyo. No mewlid 29 rîpelî yo. Bi zazakiyêka weşe û zelale nusiyayo. No eser, seba ke esero zazakiyo tewr verên o ke hetê yew zazayî ra nusiyayo, destpêkê edebiyatê zazakî hesabeno.

Derheqê hûmaranê misrayan yê mewlidê Melayê Xasî de zaf çimeyan de xeletî estê. Mesela M. Şefik Korkusuzî kitabe xo de derheqê hûmarê beyte û misrayanê mewlidê Xasî de vato, 756 misra,¹¹⁰ Roşan Lezgînî meqaleya xo de vato, 756 misra,¹¹¹ Abdurrahman Adakî zî kitabê xo de vato, 756 beyt.¹¹² M. Şefik Korkusuzî, panc beytê erbkîyê ke derheqê tarîxê nuştîşê mewlidî de yê, yew beyta erebkîya ke sernameyê aye "Eyzen Lî Muellîfîhî" yo, yew beyta zazkiya ke sernameyê aye "Eyzen Lî Muellîfîhî" yo û reyna panc beytê erbkîyê ke sernameyê înan "Haza't-Teqrîzu Lî'l-'Ellametî's-Su'erdî'l-'Umerîyyi Fethîllah Hêsbî" yo, nê diwês beytî yanî 24 misrayî zî mewlidî ra hesibnayê, coka 756 misra vato. Labelê ma cigêrayîşê xo de dî ke Mewlidê Melayê Xasî, 16 qism,¹¹³ 366 beyte û 732 misrayan ra pêk ameyo. 24 misrayê ke peyniya mewlidî de nusiyayê ma nêşkenê înan mewlidî ra bihesibnê. Xora Melayê Xasî zî beyta 366 ra pey vano; "Temam bi viraştîşê mewlidi kurdî..." Coka naye ra zî fehm beno ke mewlid heta tiyayo. Beytê ke mewlidî ra dima nusiyayê merdim eşkeno înan sey îlaweyê mewlidî bihesibno.

¹⁰⁹ Erkol, "Dünden Bugüne Lice Sempozyomu", r. 345–356

¹¹⁰ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 64

¹¹¹ Lezgîn, "Derheqê Xasî û Eseranê Ey de", r. 35

¹¹² Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*, r. 320

¹¹³ Esasen mewlid 14 qismî yo. Labelê qismo ke sernameyê ey "Eno Mebhesê tertîbê Mewlûdî û Fedley Wendişî" û qismo ke sernameyê ey "Eno Mebhesê Nuzûlê Wehy o û Mîracî Wo", nê di qismî her yew xo miyan de di qismî yê. O samed ra pêsero benê 16 qismî.

2.2.2 Menzûmetun Qed Ceme'e Fîha Esmailahi'l-Ĥusna

Seke nameyê ey ra zî fehm beno eserêko menzum o û erebkî nusiyayo. 33 beytan ra pêk ameyo. Destxetê Mela Zeynelabîdîn Amedî de qismo yewin de rîpelanê 13, 14 û 15. de viyareno.¹¹⁴

Melayê Xasî nê eserê xo de 99 nameyê Homayî ke lîteraturê Îslamî de sey Esmâ-ul Husna (nameyê tewr weşî) name benî, bi dore hawayêko menzum îzeh kerdî.

Çend beytê verênî:

E°ûzubillahi mimma ðarreze°l-kebeda

Elĥemdulillahi ĥemden daimen ebeda

Şumme°ş-şalatu me°e°t-teslimi daîmeten

°Ele°n-nebiyyî we°l eşĥabi we ehli°l huda

We be°deha enzîmu lillehi menzûmeten

Fî °eddi esmaihi°l ĥusna tuzillu°l °eda

Ela huwe^{llahu} la ilahe illa huwel

Er-**Reĥmanu** fina er-**Reĥîmu** yewme°ş-şeda

El-**Meliku** lissiwe el-**Quddûsu** e ðahirun

°En kulli °eybin meda keze°s-**Selamu** ġeda

Çend beytê peyênî:

Ela huwe°n-**Nûru** we°l-**Hadiye**°l-**Bedî**°u lena

El-**Baqî** we°l-**Warîsu** fe° selhu neĥwe°l ġeda

Ente°r-**Raşîdu** fe hezel °ebdu musterşidun

Ente°ş-**Şebûru** fefriĥu °ela Eĥmeda

---

¹¹⁴ Xasî, Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureyşiyî, Destxetê Zeynelabîdîn Amedî, Qismo Verên, r. 13–15

2.2.3 Reddiyyetun ala Îsmâil el-Îs'irdî (Reddiyyetun Lil-Xasî)

No eser zî bi erebkî nusiyayo. Vernî de qasê di rîpelan nesr o, dima sey menzumî dewam keno. Qismê menzumî, di qismî yê. Qismo verên 15 beytî, qismo diyin zî 53 beytî yê. Sernameyê qismê diyinî, “Cewabu Sanil Be'di Meqalati Isma'îl el-Is'irdî” yo. Eser, pêsero 58 beytî yo.

2.2.4 Kitabu Buşra'l-Îbadi Fî 'Îlmi'l-Î'tiqadi

No eser zî menzum o û bi erebkî nusiyayo. Eser 12 rîpelî yo û 144 beytan ra pêk ameyo. Kitabê destxetê Zeynelabidîn Amedî de viyareno. Melayê Xasî no eserê xo bi tarîxê hîcrî 1324 (m. 1906–1907) de nuşto. No esero menzum, derheqê îtîqadê mezhebanê îtîqadiyan ra Mezhebê Eş'ariyan de nusiyayo.

Beytê verênî:

°Ebduhu'l-Xasî yeqûlu we yezer
Kullema kane xetaen we xeter

Ebşirû bi'l-cenneti ya ixwetî
Be'de tesdîqin we iqrari'l-xeber

Beytê peyênî:

°Ebduke'l-lahumme yercûen yekûn
Xalisan lillahi hezel muxteser

Yeğfiru'llahu li men haza hefiz
Muxlisen bel muslihen be'de'n-nezer

2.2.5 Şîrê Ey

Qaso ke ma eşkayê tesbît bikerî, eserê ke ma cor de dayî ra teber new şîrê bîn yê Melayê Xasî estê. Nînan ra yew xezela tirkî, çar şîrê erebkî, yew şîra kurmanckî, yew şîra zazakî û yew zî mulemma ya. Cêr de ma do bi dore nê şîiran bidî.

2.2.5.1 Xezela Ey a Tirkî

Na xezele, kitabo ke Zeynelabîdîn Amedî hedernayo û 1986 (H. 1406) de weşanayo, no kitab de qismo diyin de viyarena. Zeynelabîdîn Amedî bi alfabeya kurdkî ya erebkî nušta. Roşan Lezgînî zî herfanê erebkî ra tadaya herfanê latînkî û keyepelê zazakî.net de weşanaya.¹¹⁵

Na xezele bi ziwane tirkî nusiyaya û 38 beytî ya. Bi weznê erûzî û qaliba behrê remel ra “Mustefîlun/Feûlun” nusiyaya. Her çend edebiyato klasik yê tirkî û fariskî de hûmarê beytanê xezelan bêntareyê 5–15 de bo zî edebiyato kurdî yo klasik de panc beytan ra heta nordorê 30 beytan zî beno. Seke zaniyeno xezelan de şemaya qafiyeyî “aa, xa, xa, xa, ...” ya.¹¹⁶ Yanî, her di misrayê beyta verene (beyta metla) miyanê xo de qafiyeyin ê la beytanê binan de hetê qafiye ra misraya yewine serbes, misraya diyine zî misraya diyine ya beyta yewine dir qafiyeyin a. Xezala Xasî de beyta yewine, yanî beyta “metla” de qafiye “aa” niyo, sey beytanê bînan “xa” yo.

Tiya de ma transkirîbeyê Roşan Lezgînî esas girewt. No transkirîb de yew beyte kemî bî ma tamam kerde û tay xeletiyê qicî ke estbî ma raşt kerdî û ma goreyê standardê herfanê transkrîbsiyon yê miyannetewî newe ra nuşte.

Remel: Mustefîlun/Feûlun

-- . - / . - -

Bir qewm kitabsız olse/ dîlsız teware benzer

Dînsız heyat-î fanî / yazsız buhare benzer

Cehaletın libasî / kîrlî xumare benzer

Libas-î dîni şoyan / ûyuz himare benzer

Adıl olan mübarek / ebru-î yare benzer

Žalım olan kimsene / çehre-i mare benzer

Neqli ilim misilde / müsmir eşcare benzer

¹¹⁵ Ehmedê Xasî, Bê Name, destxetê Zeynelabîdîn Amedî, Qismo Diyin, Diyarbekir, 1402 [1982] r. 7–10; Roşan Lezgîn, <http://www.zazaki.net/haber/ehmed-xasden-turkce-gazel-234.htm>, 10 nîsane 2014

¹¹⁶ Adak, “Destpêka Edebiyata Kurdî...”, r. 371

°Eqli °ilim netice / îçsüz enare benzer
Rüşwetle heqqi kömmek / dîrî mezare benzer
De°wa defilsiz olse / atsız eyare benzer
Wefasız wendi wahî / Şûsüz pınare benzer
Esrar-ı dehri cuymek / awsız şikare benzer
Bir söz meqamsız olse / yazdekî qare benzer
Tensız olan kimsene / °ezab-ı nare benzer
Teşeddüq-i lisanî / ücretsiz kare benzer
Hewa-î nefse melhuf / öksüz şığare benzer
Qarîlerin zebunî / tîkensüz xare benzer
Çocıqlere mu°ellim / fiskul suware benzer
°İlim °emelsız olse / balsız kuware benzer
°Emel °ilimsız olse / tatsız şımare benzer
Emir ehlinde olse / mah-i eyare benzer
Eger naehle gîçse / şedîd e°şare benzer
Kazıb olan gedebbar / xaxut dîware benzer
Şadıq olan şerefdar / fülk-i bıhare benzer
Sexî olan keremkar / ebr-î buhare benzer
Bexîl olan teme°kar / yolsız minare benzer
Beşâsetle tekellüm / şada-î yare benzer
Teş°ir-i xed île terhîb / şewt-i himare benzer

Dünyanın i‘tibarî / le‘b-i qumare benzer
Setwet libasî giymek / şewb-î mu‘are benzer
Tefekkür zat-ı Heq de / qazlan pınare benzer
Qıyas-î nefse uyan / İblis-i jare benzer
Qe‘da-î heqqe ra‘î / Xelîl-i Nare benzer¹¹⁷
Axır zemande dînî / Eşhab-ı Ğare benzer
‘Alım olan münewwer / bütun enware benzer
Cahıl olan zewalî / mumsız fenare benzer
Kelam-î hîkmet-amîz / Misk-î Tetare benzer
Xaşî meqal-î şadiq / şems-î nehare benzer

2.2.5.2 Şîrê Ey ê Erebkî

Nê şîranê erebkiyan ra yewe kitabê M. Şefik Korkusuzî de viyarena. Na şîre hewt beytî ya.¹¹⁸ Malmisanijî beyta verêne ya na şîre, Kovara Hêvî de Behrî Koçkayayî ra neqil kerda û bi herfanê latînkî nušta. Malmisanij vano, na şîre derheqê M. Kemalî de ya.¹¹⁹ Terzê xezele de û bi weznê erûzî nusiyaya. Qaliba weznê erûzî “Fa‘ilatun/fa‘ilatun/fa‘ilatun/fa‘ilun” o. Şamaya qafiyeyê ci zi “aa, xa, xa, xa, ...” ya. Hewt beyte û 14 misrayan ra pêk ameya.

Kitabê M. Şefik Korkusuzî de hewt beytê na şîre estê û bi herfanê erebkî nusiyayê. Beyta yewine de misraya verên û beyta hîrêyine de misraya verên de tay cayan de nuqtayî roniyayî. Êdî ma nêzanî gelo M. Şefik Korkusuzî seba ihtiyatî nuqtayî ronayî yan ê cayî nêameyî wendiş o semed ra nuqtayî ronayî, belî niyo. Nê kitabî de di beytê verênî wina yê:

قد وة ..... جمهوراتسمى با .....
كان معناه زوالا زوال في زوال

¹¹⁷ Na beyte transqirîbeyê Roşan Lezgînî de çin a.

¹¹⁸ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, r. 67

¹¹⁹ Malmîsanij, “Nimûney Edebiyatê Dimilkiyê Klasîk û Dînî” r.76

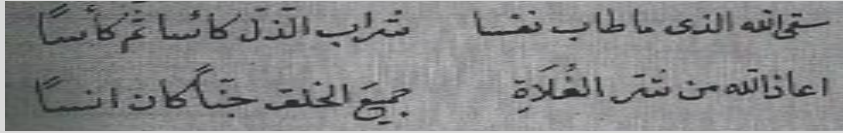
كل شئى يلعن الشيطان وهو يلعنه
دالك المرتد اشقى كلقوم فى ظلال

Beyta verên a na şîire, meqaleya Malmîsanijî de wina ya:

Qîdwetu¹ –Etrakî turren el-musemma bî¹ Kemal

Kane me^cnahû zewalen fî^z-zewalîn fî^z-zewal

Şîira erebkiya bîne, goreyo ke Abdurrahman Adak meqaleyêka xo de, ke nameyê ci “Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası” yo de qismê şîiranê erebkiyan de yew şîira Ehmedê Xasî ra behs keno.¹²⁰ Na şîire, mecmuayê Şêx Cüneydê Zokaydî de rîpelanê 55–58 de viyarena. Terzê qesîde de nusiyaya û 53 beytî ya. Di beytê verênî ya na şîire wina yê:

Di şîirê eyê erebkî zî peyniya mewlidî de nusiyayê. Nînan ra yewe teqrîzê mewlidî yo û sernameyê ey “Hazaⁿ-Nezmut-Tarîxî Lî Muellîfî¹-Mewlidî” yo û panc beytî yê. Seke nameyê aye ra zî fehm beno na şîire de bi nezm û bi hesabê ebcedî tarîxê nuştişê mewlidî ameyo dayene.

Şîira erebkî ya bîne zî nê teqrîzî ra dima nusiyaya û tena yew beyt a. Sernameyê aye “Eyzen Lî Muellîfîhî” yo.

2.2.5.3 Şîira Ey a Zazakî

Na şîire peyniya Mewlidê Ehmedê Xasî de viyarena. Tena yew beyt a. Na şîire zî sey mewlidî bi weznê erûzî û qaliba remeli ra “Fa^cilatun/fa^cilatun/fa^cilun” wa nusiyaya. Şîire wina ya:

Remel: Fa^cilatun/fa^cilatun/fa^cilun

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Ma neqênay hengî behsê emcedî

Kerdî Mewlûdê Muhemmed Ehmedî

¹²⁰ Abdurrahman Adak, “Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı:1, Nisan 2009, r. 136

2.2.5.4 Şîra Ey a Kurmanckî

Na şîre zî kitabê Mihanî de viyarena.¹²¹ Mihanî 1992 de fekê Mela Ehmedê Se'dî ra neqil kerda. Şîre 11 çarînan ra pêk ameya. Pê peymeyê/weznê 11 heceyan nusiyaya.

Dirêj ke Xasiya nezmek cedîde
Di piştî çend selam û çend tehiyyat
Li ser Karaziyê ku nav Se'îd e
Dixwîne ew jiber Încîl û Tewrat

Li textê xwe ku rûne Qeyser e ew
Li hespê xwe siwar be °Enter e ew
Di seyra roj û şev Îskender e ew
Bi wechê xwe li Cahiz bûye deh qat
Lehû wechun °ebûsûn qemterîra
Lehû şeklun yumasîlhu°l-be°îra
Lehû xeddun yucanîbhu°s-e°îra
Hewe°l kabûsubeyne nasî bizzat

Gelî qazî û mifriyê qeza me
Bizanin ev Se'îdê sextename
Bi nîsbet me ji ewwel ve xulam e
Eger şahid dixwazin Hewr û Şeqlat

Lik nik Îmamê Dêrûnê û Hûrê
Nikare yek nefes pif ke bilûrê
Dixwe sondê bi Tewrat û Zebûrê
Ez im îro Herîriyê Meqamat

Belê da°wa diket ku şair im ez
Di °ilm û hem edeb da mahir im ez
Bi hujmê îsmê E°zem qadirim ez
Bi firek ji Cûmê herme Cûmat

¹²¹ Xasî, *Mewlidê Nebî*, tad. Mihanî, r. 44–45

Qe ne b'xêr diket ku şairim ez
Di  ilm   hem edeb da mahir im ez
Bi hujm   sm  E zem qadirim ez
Bi firek ji C m  herme C mat

Qe ne b'xêr be Sa id  sal li mal e
B ye me'm r  exnaman  sale
 iqas k s    k rgoy n li pal e
Dib  qa ax e bigrin bermedin hat

2.2.5.5 Mulemmaya Melay  Xas 

Edebiyato klas k y  rojhilat  de   r  ke bi di yan h na v ş ziwanan nusiyen ,  nan ra m lemma vajiyeno. Manaya ferheng  ya mulemma,  iyo ke rengereng o yo. O semed ra   r  ke bi no hawa nusiyay  de her ziwana sey yew reng  ameyo qebul kerdene   n    r  mecazen biy    r  reng n .¹²² Mulemmaya Ehmed  Xas , erebk , farisk , tirk , kurdkiya kurmanck    zazak  de bi panc ziwanan nusiyaya. Yan    r ka pancreng n a. Na   r  kitab  Zeynelab d n Amed  de qismo diyin, r pelan  10, 11   12. de viyarena.¹²³ Her  end n  kitab  de sey xezele name biya z  esl  xo de xezel niya mulemma ya. Misraya ver ne erebk , misraya diyine farisk , misraya h r y ne tirk , misraya  arine kurmanck    misraya pancine z  bi zazak  nusiyaya.

Mulemmaya Melay  Xas , heş  panc ne   p sero  ewres misrayan ra p k ameya. Bi wezn  hece   er z  nusiyaya   panc s heceyin a. Qaliba aye ya wezn  er z  z  “Fa ilatun / fa ilatun / fa ilatun / fa ilun” o.

Qism k na mulemma het  Sel m Temoy  ra tadiyahaya tirk    Kovara Esmer de weşaniyaya.¹²⁴ Roşan Lezg n , tamam  na mulemma 2009 de destxet  Zeynelab d n Amed  ra transkr be kerda   keyepel  Zazak  Net de weşanaya.¹²⁵ Ehmet K rkan  z  tamam  mulemmaya Melay  Xas  tadaya zazak    Kovara Şew ila de weşanaya.¹²⁶

¹²² Adak, *Destp ka Edebiyata Kurd  ya Klas k*, r. 402

¹²³ Xas , *Mewlidu'n-Nebiy 'l-Qureşiy *, Destxet  Zeynelab d n Amed , r. 10–13

¹²⁴ Selim Temo, “D rt Dil, Beş Pencere (Merheba Ya Men...)”, *Esmer*, h. 12, 2005, r. 48

¹²⁵ Roşan Lezg n, “Mulemmaya Ehmed  Xas ”, Zazak  Net, <http://www.zazaki.net/haber/mulemmaya-ehmed-xas-231.htm>, 10 n sane 2014

¹²⁶ Ahmet K rkan, “Beşan  Edebiyat  ra Mulemma, Di Şairan  Kurdan ra Di   r  B hempay : Mulemmaya Ehmed  Xan    Mulemmaya Ehmed  Xas ”, *Kovara Şew ila*, h.7 pay z 2012, r. 56–62

GEZELUN LİL XASÎ EYDAN

Merheben ya men  ela bi'l  usni teqw ime'l be er (er.)

 afize  Xaliq  ewed ez  e mi bednam   nezer (far.)

M ucidi esbab   alat   we ma minha  eder (er.)

Dil ji qeyda le keri  em kir reha weqti se er (kur.)

Ah   nal n  ver n  b  v n  n mend e er (krd.)

Faqe  eqqen  e nuhu eqranehu min  eyri  ek (er.)

Xatiri madei p  manend  an e habi sek (far.)

R  ime d d  rewanim ben de  tdim qalme tek (tr.)

Yek bibin ta yek bib nin wek d   e mine felek (kur.)

 usnu xulqi binisbet y , nisbet  ma xeyr    er (krd.)

Men yelumn  lem yezuq bel zaqe min xemril  edes (er.)

 ucceci ostimela me k  ne ud kebke qefes (far.)

Muflis  sem    besardir o ne gorsin b  ne ses (tr.)

De weta s retlewend k  neb be n ne kes (kur.)

Ma  eleyna van nameye, laim  ibni seqer (krd.)

Fe lemen fellahu xeyrun  afizen  alen-newa (er.)

Xasiya ba sebr    ewta n r  ewed nar  hewa (far.)

Rehberindir b l b  derden  unk  hem odir dewa (tr.)

Yawer  rindan neb  E med  i insaf   rew  (kur.)

D riyey y ne hevalu, kufri ya ey b xeber (krd.)

Mewtuhu xeyrun lehu fil-leteq  lem yekun (er.)

 ey  ewed anki bi xuwaned derdi le   ilmi ledun (far.)

Me deni e wal   alemdir benim qalbim b   n (tr.)

Dewleta  ab r   xaqanim li ser texti  esen (kur.)

Xedd   xalan ra eger n bo,  i zan  ma keder (krd.)

Fate n rul  ikmeti fi dari men fiha  am n (er.)

Xasiya xafil me ewba n meqalet ender n (far.)

Rah  xizlane sul k  oq  td  erbab  fun n (tr.)

Yazîyo xatti humayûn da bi te'wîli zebûn (kur.)¹²⁷

Eşkera va dîtîşey Humay, mehalo bi xeter (krd.)

Men ye'îbu dînena ehlul hewa bi'se'l cehûl (er.)

Ûikmeti în ra nedaned merdi şeb rah û 'ecûl (far.)

Madeî Mûsa de olan nîce eḫbar û fuḫûl (tr.)

Damena şeyxi şeqî girtin bi wîra bûn xezûl (kur.)

Sûretê yîne siya bo, yewme tesweddu's-suwer (krd.)

Fexle'î'n-ne'leyne kella tunci min seyfi'l melam (er.)

Xatemi xûb û 'ereb ra ta kunem 'erdi meram (far.)

Reşhe-î xamem bûrada dokdî durlerden kelam (tr.)

Yar û eḫyaran kû dîtin aferîn gotin tamam (kur.)

Yo sebeb ra ma zî birna, pêşkeri nazî şeker (krd.)

---

¹²⁷ Roşan Lezgîn, nuşteyê xo de vano; mi fehm nêkerd ke na misra kancîn ziwanî ya. Labelê goreyê qeneetê ma, na misra kurmanckî ya. Xora goreyê rêze zî ganî kurmanckî biba.

3. Mewlidê Mela Ehmedê Xasî

Mela Ehmedê Xasî, no eserê xo peyniya seserra XIXin de nuşto. Goreyê melumatê ke verniya mewlidî de ameyê dayene, bi destûrê Wezaretê Perwerdeyî yê Dewleta Omaniyan bi tarîxê rumî 25 adare 1315 (M. 6 nîsane 1899)¹²⁸ de Diyarbekir de çapxaneyê Lîtoğrafya de 400 nusxeyê nê mewlidî çap biyî û weşaniyayê.¹²⁹

3.1 Sebebê Nuştişê Mewlidî

Derheqê nuştişê mewlidî de Musa Anter û M. Şefîk Korkusuz neqil kenî ke rojêk alim û şêxê kurmancî, takewenê Melayê Xasî bi yarî vanî: Zazayî çiyê ke? Bifikire, ma Ehmedê Xanî, Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyranî hetêk de ronî zî şîma zazayan miyan ra yewêko sey melayê Bateyî, ke mewlid nuşto, zî nêvejiyayo. Melayê Xasî no tarîzo ke sey yarî viraziyayo bahane keno û vano: “Wellahî heta ke ez yew mewlid nêusa, ez do no keye ra nêvejiya.” Rojê êneyî ra heta êneyo bîn, miyanê hewteyêk de, no mewlido ke nika ma dest de yo nuseno û ano aliman nawneno vano: “Ha şîma rê edebiyatê zazakî ra nimûneyêko çîcek.” Alimî mewlidî wekenenî û heyret de manenî, Melayî tebrîk kenî.¹³⁰

3.2 Ziwanê Mewlidî

Ma eşkenî vajî ziwanê mewlidî, zazakiya ke ewro yena qiseykerdiş ra zaf dûrî niyo. Her çend tede çekuyê erebkî û fariskî bibê zî zafê nê çekuyan xora miyanê şarî de yenê gurenayene. Mavajî çekuyê bismillah, îbtîda, razîq, şukr, kîbr, medh, fexr, miskîn, feqîr, wacib, şubhe, heq, ezel, ebed, zîkr, rehm, qesem, rehmet, lazîm, şafî, şeytan, sunnet, şermende, sîne, xaliq, xuda, şah ûsn.

Metnê mewlidî de çekuyê pêrabesteyî, çekuyê viraşteyî û îzafeyî bêrî gurenayene zî labelê hîna zaf çekuyê besîfî ameyê gurenayene. Sey çekuyanê dest, ling, gişte, ez, to, ma, şîma, şerbet, şewe, roc, dunya, cîhan, kor, meşke, qelem, hêvî, dare, nûr, berd, kerd, zuwan ûsn.¹³¹

¹²⁸ Tarîxo ke tiya de ameyo dayene goreyê teqwîmê rûmî yo. Çünke netnî de aşme mart nusiyaya. O semed ra fehm beno ke tarîxê rûmî yo. Tadayîşê eyê hîcrî 25 zîlqade 1316 û mîladî zî 6 nîsane 1899 beno. Xora Melayê Xasî zî peyniya mewlidî de tarîxe tamam kerdişê mewlidî bi tarîxê erebî yanî hîcrî 1316 dano. Tadayîşê tarîxan de ma nê keyepelî ra îstîfade kerd. <http://193.255.138.2/takvim.asp?takvim=3&gun=25&ay=1&yil=1315>

¹²⁹ Xasî, *Mewlidê Kirdî*, amd. Roşan Lezgîn, r. 9

¹³⁰ Korkusuz, *Tezkîre-i Meşayih-i Amid*, r. 64; Anter, *Haturalarım*, r. 169

¹³¹ Seba hûmare û tekrarkerdişê çekuyan bwn. Malmîsanij, <http://www.zazaki.net/haber/malmsanij-ile-guncel-bir-roportaj-742.htm>; Adnan Oktay, “Klasik Edebiyat Teknikleri ile Bir Değerlendirme: Melaye Ehmedê Xasî’nın Kırmanca (Zazaca) Mevlidi”, Zaza Halkı; Tarih, Dil, Kültür ve Kimlik Sempozyumu Tebliğ Notu, Erivan, 2011 (Internasyonal Conferance on Zaza Studies: The Zaza People: History, Language, Culture, Indentity, 28-30 October, 2011, Yerevan, Ermenia)

Tay zemîr û çekuyî ke Melayê Xasî mewlidê xo de gurenayê ewro miyanê kurdanê zazayan de vuriyayê. Mavajî zemîrê “min” ewro kurdkiya kurmanckî de xo pawito labelê kurdkiya zazakî de vengê “n” kewto “mi” mendo. Melayê Xasî mewlidê xo de tay cayan de “min” tay cayan de zî “mi” gurenayo. Nimûne: mehbûbi min, ğeyri min, qey emri min, Xellaqî min, min dî, bani min, canî min, mi zî, va mi yew, va mi ra, mi rê, qey mi, ûsn. Wexto ke merdim bala xo dano aseno ke tay cayan de gurenayîşê “min” tay cayan de zî gurenayîşê “mi”yî tesaduf û bêsebeb niyo. Çunke cayê ke “mi” gureniyayo eke “min” bigureniyayêne yan cayê ke “min” gureniyayo de “mi” bigureniyayêne, do weznê erûzî de qusûr biameyêne meydan. Coka Melayê Xasî bi zanayî tay cayan de zemîrê “mi” tay cayan de zî zemîrê “min” gurenayo.

Nimûne:

118a Ger bi qeybi ħubbi yê nibay **mi** zî

207b Va **mi** yew keyneyke esta Amina

Seke aseno nê her di misrayanê corînan de eke herinda zemîrê “mi” de “min” binusiyayêne û di misrayanê cêrînan de zî herinda “min” de “mi” binusiyayêne do weznê erûzî de qusûr biameyêne meydan.

138b °Ilmi **min** de kerdo sebqet ħuzn û ğem

147b Yê çira vinderti **min** pey de °eceb

Reyna hetê makî û nêrkiya çekuyan de zî ma vînenê ke Melayê Xasî, seba ke weznê erûzî de qusûr nêro meydan tay çekuyê ke makî yê hem bisufiksê makiyî hem zî bê sufiksê makiyî gurenayê. Mavajî çekuya “şewe” û “roc”î. 16 cayan de çekuya rocî viyarena, nînan ra 14 cayan de nêrkî sey “roc” di cayan de zî makî sey “rocike” (199a, 310a) viyarena. Çekuya “şewe” zî zaf cayan de makî sey “şewe, şewey, şewike” ameya gurenayene labelê tay cayan de zî seba qafiye û weznê erûzî sey “şew” gureniyaya.

3.3 Wezn, Qismê Mewlidî û Hûmara Beytan

Mewlidê Melayê Xasî, bi weznê/peymeyê hece û qaliba weznê erûzî nusiyayo. Peymeyê heceyê ci 11 (yewendes) heceyin o. Qaliba weznê erûzî, tay çimeyan de sey “Faîlatûn, faîlatûn, faîlûn”,¹³² “Fa’îlatun, fa’îlatun, fa’îlatun, fa’îlun”,¹³³ “Faîlatun, faîlatun, faîlun”¹³⁴ ameyê dayene la nê qalibî xelet ê. Cigêrayîşê xo de ma tesbît kerd ke qaliba weznê erûzî yê mewlidê Melayê Xasî, sey zaf mewlidan, bi qaliba erûzî ya behrê remelî ra “Fa’îlatun / fa’îlatun / fa’îlun” wa nusiyayo. Tay misrayan de (102b, 127b, 166b, 288b, 362a, 366b) weznê erûzî “Fe’îlatun / fa’îlatun / fa’îlun” o. No zî goreyê qaîdeyêk erûzî halêko normal o. Goreyê nê qaîdeyî, parçeyê (tef’île) qalibe ra “fe’îlatun” (. . . -) û “fa’îlatun”î (- . . .) eşkenê cayê yewbînan bigîrê. Seba pêgirewtîşê qaliba weznê erûzî hewce nêkeno ke merdim nê misrayan de med, îmale yan zî zîhaf virazo.

Mewlidê Melayê Xasî 14 (çarês) qismî yo. Labelê qismo ke sernameyê ey “Eno Mebhesê tertîbê Mewlûdî û Fedley Wendişî” û qismo ke sernameyê ey “Eno Mebhesê Nuzûlê Wehy o û Mîracî Wo”, nê di qismî her yew xo miyan de di qismî yê.

Zaf mewlidan de sernameyê qisman yan çin o yan zî bi erebkî yo. Labelê mewlidê Melayê Xasî de sernameyêk her qismî esto û zazakî yo. Cêr de ma sernameyê nê qisman û hûmaranê beytanê ci danê.

1- Bimillahirrahmanirrahîm

No qism, destpêkê mewlidî yo û 21 beytî yo.

2- Eno Mebhesê Tertîbê Mewlidî û Fedley Wendişî

Qismo diyin xo miyan de di qismî yo. Qismo verên 15 û qismo diyin zî 30 beytan ra pêk ameyo.

3- Eno Mebhesê Çinbiyayîşê Eşyan û Sîrrê Homa Yo

No qism 16 beytî yo.

4- Eno Mebhesê Xelqê Peyxemberê Ma û Xelqê Eşyan o

29 beytî yo.

5- Eno Mebhesê Emrê Homa yo Qey Qeleme

17 beytî yo.

6- Eno Mebhesê Xelqê Ademîy û Nurê Peyxemberî yo Kewti Paştey Yê

40 beytî yo.

¹³² Mehmet Selîm Uzun, “Mewlid û Edebîyatî Kirdkî de Cayê Mewlidî”, *Vate*, h. 40, Payîz 2013, r. 62

¹³³ Adak, *Destpêka Edebîyata Kurdî ya Klasîk*, r. 320

¹³⁴ Lezgîn, “Derheqê Xasî û Eseranê Ey De”, r. 35

- 7- Eno Mebhesê Eştişê Ademî yo Cennet ra û Mardişê Peyxemberê Ma wo
22 beytî yo.
- 8- Eno Mebhesê ‘Ebdullahiy û Cuhûdê Şamiyan o û Waştişê Amîne Ci rê
28 beytî yo.
- 9- Eno Mebhesê Întiqalê Nûrê Peyxemberiy û Hewnanê Amîna yo (r)
27 beytî yo.
- 10- Eno Mebhesê Welednayîşê Peyxemberê Ma wo (s)
18 beytî yo.
- 11- Eno Mebhesê Henî ‘Eceyîban o Amey Wucûd Şewê Mewdûdî
17 beytî yo.
- 12- Eno Mebhesê Helîmay Se’diyan o (r)
24 beytî yo.
- 13- Eno Mebhesê Nuzûlê Wehy o û Mî’racî wo
No qism zî xo miyan de di qismî yo. Qismo verên 36, qismo diyin zî 15
beytan ra ameyo meydan.
- 14- Eno Du’au Mewlidin-Nebyyî (s)
No qismo peyên zî 11 beytî yo.

Seke ma cor de zî behs kerdibi derheqê hûmarê beyt û misrayanê mewlidê Melayê Xasî de zî tay çimeyan de zanayîşê xeletî ameyê dayene. Mesela M. Şefîk Korkusuz, kitabê xo *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Adiyarbakir Velileri I-II)* de hûmarê misrayanê mewlidê Melayê Xasî sey 756 dano.¹³⁵ M. Şefîk Korkusuzî şîrî ke mewlidî ra pey nusiyayê, ê zî daxîlê hûmaranê misrayan ê mewlidî kerdê. Labelê ma nêşkenê nê şîran mewlidî ra bihesibnê. Çûnke mewlid bi qismê dua temem beno. Tay çimeyanê bînan zî no zanayîş xo rê sey çimeyî girewto û eynî xeletî kerda. Labelê seke cor de aseno mewlidê Melayê Xasî, 14 qism, 366 beytî û 732 misrayan ra ameyo meydan.

3.4 Namekerdiş û Tarîxê Nuştişê Mewlidî

Nameyê mewlidê Mela Ehmedê Xasî, her çend tay çimeyan de sey “Mewlûdê Nebî”, “Mewlidê Kirdî” viyaro zî nameyê eyo orjînal, “Mewlidu’n-Nebiyî-l-Qureyşiyî” (Selewatullahî °Eleyhî Fî’l-Bukretî We’l-°Eşiyî) yo.

Tarîxê çapkerdiş û weşanayîşê mewlidî de zî zaf çimeyî pê nêgînê. Goreyê fikrê ma no îxtîlaf tadayîşê tarîxî ra peyda beno. Coka ma cêr de tadayîşê tarîxê mewlidî sey

¹³⁵ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid...*, r. 64

tabloyî da ke wa na mesela hîna zelale biba. Melumat/zanayîşo ke bi tirkiya osmankî mewlidî ra ver rîpelêk de hetê Çapxaneyê Lîtografya ra ameyo dayene de tarîxê ruhsatdayîşê wezaretê perwerdeyî 25 Mart 1315 o. Seba ke menge sey Mart (adare) ameya dayene ra fehm beno ke no tarîx tarîxo rumî yo. No zî mîladî raştê 6 nîsane 1899 yeno. Reyna peyniya mewlidî de qîsmê dua ra pey zanayîşo ke Melayê Xasî bi xo zazakî dano û nê zanayîşê ra dima şîrêka panc beytine ke sernameyê aye “...” yo de bi hesabê ebcedî tarîxê temambiyayîşê mewlidî, bi tarîxê erebkî yanî hîcrî 1316 ameyo dayene. No tarîx zî reyna mîladî 1899 keno. Nê zanayîşan ra fehm beno ke Melayê Xasî mewlidê xo 1899 de nuşto û eynî serre de wezaretê perwerdeyî ra destûr vejîyayo û hewna eynî serre de çap biyo.

Hedernayîşê nê tabloyî de ma keyepelê Qilawuzê Tadayîşê Tarîxî (Tarih Çevirme Kılavuzu) ra îstîfade kerd.¹³⁶

	Mîladî	Hîcrî	Rûmî
Roj	6	25	25
Menge	Nisan	Zilkade	Mart
Serre	1899	1316	1315
Nameyê Rojî		Panşeme	

Tablo 2: Tabloyê Tadayîşê Tarîxî

¹³⁶ Türk Tarih Kurumu, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385>, 01 hezîrane 2014

BEŞO DIYIN

MEWLIDÊ MELA EHMEDE XASÎ: MEWLIDU'N-NEBIYYI'L-QUIREŞIYYÎ (Salewatullahî 'Eleyhî Fî'l-Bukretî We'l-'Eşiyî)

1. HETÊ ŞEKL Ê MUHTEWA RA WEKENITIŞÊ MEWLIDÊ XASÎ

Wexto ke nezm yan zî şîrêke sero, yanî metnêko edebî sero wekenitiş û cigêrayîşêk bêro kerdene, di hetan ra, hetê şekl û muhtewa ra, yeno kerdene.¹³⁷

1.1 HETÊ ŞEKLÎ RA WEKENITIŞÊ METNÊ MEWLIDÎ

Wekenitişê şeklî de hetê peyme (wezn), qafiye, redîf, kilmî û dergiya şîre yan yê nezmî, hûmarê beytan, bêjê nezmî, hunerê edebiyê şeklî, kelîmeyê edebî (arkaîk) û babetê raştnuştîşî ra şîre yan nezmî sero yeno vindertene.¹³⁸ Ma zî do cêr de mewlidê Melayê Xasî bi nê hetan ra wekenitê.

1.1.1 Wezn û Şemaya Qafiyeyê Mewlidî

Seke ma cor de zî behs kerdibi Mewlidê Melayê Xasî, bi peymeyê hece û qaliba weznê erûzî nusiyayo. Peymeyê heceyê ci 11 (yewendes) heceyin o. Qaliba weznê erûzî yê mewlidî zî sey zaf mewlidan, behrê remelî yê nesalim ra Fa'îlatun/fa'îlatun/fa'îlun a. Labelê beytanê 102b/9, 127b/11, 166b/14, 288b/22, 362a/27 û 366b/27 de qaliba weznê erûzî "Fa'îlatun/fa'îlatun/fa'îlun" a. No, erûz de qusûrêk nêhesibêno. Çünke qaîdeyanê erûzî ra yew zî eşkiyeno tefileyê fa'îlatun (- . -) û fe'îlatun (. . -) herinda yewbînan de bigurenîyê.¹³⁹

Mewlido tirkî yo meşhur Vesîletu'n-necat yê Suleyman Çelebî û Mewlido kurmanckî yo tewr verên yê Melayê Bateyî zî bi qaliba "Fa'îlatun/fa'îlatun/fa'îlun" nusiyayê.

Qafiyeyê mewlidê Xasî zî seba ke mewlid yew bêjê mesnewî yo, goreyê şemaya qafiyeyê mesnewî nusiyayo. Yanî her beyte xo miyan de qafiyeyin a. Şemaya qafiyeyî; aa, bb, cc, dd, ..., yo.

¹³⁷ Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*, r. 327

¹³⁸ Ç.c, r. 327

¹³⁹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türkçe Şiir Bilgisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2005, r.17

Erûz de heceyî, goreyê weznê erûzî hîrê gruban ser o ciya benê. Yanî goreyê halê peyniya heceyî tesnîf benê. Cêr de qismê heceyo kilm, heceyo derg û heceyo yew û nê de ma do nînan ra behs bikerê.

1.1.2 Term û Qaîdeyê Erûzî

1.1.2.1 Heceyo Kilm (Heceyo Akerde)

Heceyê ke bi herfanê venginan ê kilman qediyenê, bi heceyo akerde yan zî bi heceyo kilm name benê. Nimûne: مَكْ (me-ke). Heceyê ke yew herfa vengine ra ameyê medyan zî wina name benê. Nimûne: اَكْ (e-ke). Nê, nîşankerdişê ke seba tesbîtê weznî viraziyenê de, binê heceyan de pê nuqta (.) nawniyenê.

1.1.2.2 Heceyo Derg (Heceyo Girewte)

Heceyê ke peyniya înan bi herfa bêveng yan zî bi herfa vengina derge qediyenê, bi heceyo girewte yan zî bi heceyo derg name benê. Nimûne: دِنْيَا (din-ya). Heceyê ke tek herfa vengina derg qediyenê zî wina yê. Heceyê ke peyniya misra de yî bi heceyo kilm biqediyê zî heceyo derg hesabêno. Nê, nîşankerdişo ke seba tesbîtê weznî viraziyeno de, binê hece de pê xêzêka duz (-) nawniyenê.

1.1.2.3 Heceyo Yew û Nê (Heceyo Pêrabeste)

Heceyê ke bi di herfanê bêvengan yan bi herfêka vengina derge ra pey bi yew yan di herfanê bêvengan qediyenê ra vajîno. Nimûne: كَرْدْ (kerd), دَسْتْ (dest), عَشَقْ (eşq), يَارْ (yar). Nê heceyî, heceyêko normal ra hîna derg waniyenê û ney ra med vajîno. Seba ke nê heceyî sey di heceyan qebl benî, nîşankerdişo ke seba tesbîtê weznî viraziyeno de, binê hece de pê xêzêka duz û nuqtayêke (- .) nawniyenê.

1.1.2.4 Wesl

Manaya na kelîma pêragirêdayîş, têkîştayîş o. Erûz de kelîmeya ke peyniya ci bi herfa bêvenge qediyena, seba weznê erûzî, kelîmeya ke bi herfa vengine destpêkena dir bestîş reyde wendiş o. No yew qusûrê erûzî niyo.

Mewlidê Melayê Xasî de wesl (pêragirêdayîş) gelek zaf o. Seba ke hewl fehm bibo cêr de mewlidî ra hîrê beytî sey nimûneyî ameyê dayene.

Ĥemd û şukrê to eda qeṭ nêbenê

Ma ser_a Rebbî ti zanê vînenê

(4/2)

Ḥali miskin û feqîr û naqîşan
Rûreş_û zerresiyahê zey hesan

(5/2)

Key şima dî nameyê şahî şima
Ame vatiş sunnet_o vacî şima

(19/3)

Eke nê beytî bê wesl bêrê wendiş aheng xerepiyeno û wezn de qusûr yeno meydan.

1.1.2.5 Îmale (Antiş)

Seba ke qaliba erûzî pêbigîro dergwendiş yan antişê heceyê kilmî yo. Bi vatişêko bîn antişê kelîmeyêk kilmî yo. Îmale seba şair û şîire qusûrêk hesebîno. Ma do îmaleyî binê heceyî de bi sembolê (↑) binawnê. Di çeşîdê îmaleyî estê: Îmaleyo kilm û îmaleyo derg.

1.1.2.5.1 Îmaleyo Kilm (Meqsûr)

Eke venginêka kilm, seba ke ro wezn bêra, derg bêra wendiş beno îmaleyo kilm. Mavajî kelîmeya “bike” de venginê “î” û “e” yî derg bêrî wendiş.

1.1.2.5.2 Îmaleyo Derg (Memdûd)

Eke venginêka derg (sey kelîmeya “naz”), yan zî kelîmeyêkê bi di herfanê bêvengan qedyenê (sey kelîmeya “eşq, çend, derd, berd, kerd ûsn.) seba ke ro wezn bêrê derg bêrê wendiş, o beno îmaleyo derg. O wext o heceyo dergkerde sey di heceyan yeno qebûl kerdene û heceyo verên derg, heceyo diyin zî kilm hesabîno. (- .)

Her nefes de vacî hemd û şukri to

↑
Wacib o bêşubhe ancî heqqî to
(6/2)

Kerd[i] emrêkew lefîf °ilmê xo de

↑
Nûr bî nazil ame gîştê eşhede
(154/13)

Misraya beyta yewine de heceyê “de” de îmaleyo kilm û misraya yewine ya beyta diyine de heceyê “Kerd[i]” de zî îmaleyo derg esto.

1.1.2.6 Med

Manayê medî antiş, dergkerdiş o. Erûz de heceyanê pêrabesteyan qiyametê xo ra tikêna derg wendiş o. Nameyo bîn yê medî îmaleyo derg (îmaleyo memdûd) o. Îmale û zîhaf qusûrêk erûzî hesabênê labelê med sey hunerê edebî qebl beno.

Adnan Oktay meqaleya xo ya ke derheqê mewlidê Melayê Xasî nuşt o de vano metnî de raştê med û zîhafî nêamiyayo.¹⁴⁰ Labelê cigêrayîşê xo de ma dî ke metnê mewlidî de hem med hem zî zîhaf esto. Hema di beytanê verênan de tena çar zîhafî estê. Cêr de behsê zîhafî de ma do nînan binawnê.

Beytanê cêrênan de zî heceyanê “kerd” û “mend” de med esto.

Kerd[i] emrêkew leîf °ilmê xo de
↑
Nûr bî nazil ame gîştê eşhede
(154/13)

Mend[i] °Ebdullah tenê yo xanedan
↑
Hîfzî yê kerd Xalîqî insan û can
(204/16)

Her çend med de heceyo dergkerde sey di heceyan yeno qebûl kerdene û heceyo verên derg, heceyo diyin zî kilm (- .) hesabîno; labelê şîre de ge-ge nê heceyî sey yew hece zî viyarenî.

Nimûne:
Hâşilî qeş eşkeni roşni çira
Hukmi rocî sist kero hukmi xo ra
(80/8)

Be^sdi cû na dare ser rebbul-umem
Zikri yê kerd bêhisab nîno qelem
(86/8)

Baskî şay tê henkî çilkî kewti war
Se hezar û vîst hezar û zêde çar
(102/9)

Nê beytanê corênan de çekuyê sist, kerd û vîst sey yew hece viyarenê.

¹⁴⁰ Oktay, “Klasik Edebiyat Teknikleri ile Bir Değerlendirme”: r. 8-9

1.1.2.7 Zîhaf (Kilmkerdiş)

Seba ke qaliba erûzî pêbêra kilmwendişê heceyê dergî yo. Qusûrê erûzî ra qusûrêk o. Ma do zîhafî binê heceyî de bi sembolê (↓) binawnê.

Ez bi bismillahi ibtida kena
Raziqê ʿaman û xaşan p'ya kena
↓
(1b/2)

Rebbi hemd û şukrî ancax to ri bê
↓
Kibr û medh û fexrî pêro to ri bê
↓ ↓
(2a,b/2)

Tiya de Beyta verên, misraya diyine de heceyê “û” heceyêko derg o la seba pêardişê qaliba erûzî ganî kilm biwaniyo. O semed ra no hece de zîhaf viraziyeno. Beyta diyine de zî misraya verên de heceyê “rî” û misraya diyine de zî heceyê “rû” û “rî” de zîhaf esto.

1.1.2.8 Qesr (Kilmbirnayîş)

Seba ke weznê erûzî raşt bêro, kilmwendişê çekuyan o. Herinda çekuyanê “Îstanbul”, “Aristo”, “Îskender”î de sey “Stanbul”, “Risto”, “Skender” wendîş o.

Nimûne:
Ez bi bismillahi ibtida kena
Raziqi ʿaman û xaşan p'ya kena
(1b/2)
Hikmeti Xellaqi ra dî ame nûr
M'yani wechi yê de tavil bî zihûr
(152b/13)

Beytanê corênan de çekuya piya ganî sey di heceyan “pi-ya” ney, sey yew hece “p'ya” û çekuya “Mi-ya-ni” zî sey hîrê heceyan ney, sey di heceyan “m'ya-ni” bêrê wendîş. Wexto ke wina nêrî wendîş hem hetê heceyi ra hem zî hetê erûzî ra qusûr yeno meydan.

1.2. Qafiyeyê Mewlidî

Tewr tayn peyniya di misrayan de hetê mana ra ciyabiyayîş reyde hetê nuştişî ra pêmanayîşê vengî, ke bêtareyê di kelîmeyan de yo, ra qafiye vejyeno. Qafiye ge-ge sereyê misrayan de ge-ge orteyê misrayan de la zafêr peyniya misrayan de beno.¹⁴¹

Qafiye, kelîmeyanê ciyayan de pêmanayîşê vengan (herf) dir eleqedar o. Seba ke qafiye bêro meydan kelîmeyê ke peyniya misrayan de yê de ganî nê xusûsiyetî bibî:

- Kelîmeyê ke hetê vengî ra pêmanenê, hetê mana ra ganî kelîmeyê ciya bibî.
- Kelîmeyê ke hetê vengî ra pêmanenî ganî nuştişê înan seypê/eynî bo.
- Kelîmeyê ke peyniya misrayan de yî, ganî hetê vengî ra pêbimanî la manaya înan ciya bibo.
- Qafiyeyî qethene redîf ra dima nînî.
- Şemaya qafiye de vengo ortak ke bêtareyê kelîmeyan de bi eynî herf nawniyayo, qafiye qebul beno.
- Sufiksê ke kokê kelîme ra pey yenî eke wezîfe û manaya ciya de bî zî qafiye anê meydan.

Seba ke mewzûyê qafiyeyî weş bêro fehm kerdene ganî tay termî îzeh bibî.

Nê terman ra tayî nê yî:

Revî: Yew beyte de herfa peyêne yê qafiye ra revî vajiyeno. Herfa esas yê qafiyeyî ya û peynî de bena.

Nimûne:

Linge berzo geyri to ey nazenîn

Belkî heqqê to tenê yo bil-yeqîn

(339/26)

Na beyte de revî, “n” yo.

Qafiyeyê revî yê esilî: Beytêke de kelîmeyê ke qafiyeyî anê meydan de, herfa peyêne yê ê kelîmeyan a.

Nimûne:

Persê yew mewlûd qureyşî kamî ri

Bî di emşo Muzhir o Îslamî ri

(275/21)

¹⁴¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, 8. Baskı, r. 59

Na beyte de çekuyanê “kamî ri” û “Îslâmî ri” de revî, “i” yo. Qafiyeyê reviyê esilî zî “m” yo.

Hîrê çeşîdê revî estê:

a) Reviyo Muqeyyed: Herfa qafiyeyî, tena yew herfa bêvenge ra yena meydana.

Nimûne:

Yê zî weqtu dî eno hukmo °ecêb

Bî muheyzer va Eno hikmetgerîb

(206/16)

b) Reviyo Mutleq: Herfa qafiyeyî, tena yew herfa vengine ra yena meydan.

Nimûne:

Be°di yê zî eştu behrê nedretî

Be°di nedrî eştu behrê qudretî

(100/9)

c) Îltîzam (Luzûm mala yelzem): Yew ra vîşbiyayîşê revî yo.

Nimûne:

Pîze de go nan biko cûş û tereb

Go biwazo tim °efû vaco e **Reb**

(54/6)

Qafiyeyo Eslî: Qafiyeyo ke her tim peyniya misrayan de yo.

Nimûne:

°Eql û herf û şewti ma zî yo qeder

Eşkeni sirran bi fek biyari teber

(81/8)

Zu Qafiyeteyn: Manaya ci di qafiye yo. Sereyê misra de zî orteyê misra de zî beno.

Nimûne:

Yo °eqil kû eşlê yê awe w' herr î

Yo çi zano hukmê şahê ekberî

(72/7)

Te'sîs: Herfa elife ke bêntareyê revî û herfêka herekeyine de ya, bi te'sîs name bena. Sey çekuyanê “qasir/nazir”.

Dahîl: Herfa ke bêntareyê revî û te'sîs de ya, bi dahîl name bena. Sey; “musa'id/sa'id”.

Nimûne:

Hendî zana kû tamam bî we°di yê

Yew resûl eşla çinîk o be°di yê

(315/24)

Na beyte de çekuyanê “we°di وَعْدٍ” û “be°di بَعْدٍ” de herfê “ع” (eyn)nan herfê dahîl ê.

Qafiyeyê Mewlidê Melayê Xasî, seba ke mewlid yew bêjê mesnewî yo, sey heme mesnewiyan her beyt xo miyan de qafiyeyina. Yanî şemaya qafiyeyî: aa, bb, cc, dd, ..., ya.

Nimûne:

Ez bi bismillahi ibtida kena

Raziqê ‘aman û xaşan p’ya kena

(1/2)

Rebbi, hemd û şukrî ancax to ri bê

Kibr û medh û fexrî pêro to ri bê

(2/2)

Çende ray bê masiwa bi hemdi ma

Labelê nêrê hisaban çendi ma

(3/2)

Di çeşîdê qafiyeyî estê; Qafiyeyo Mucerred, Qafiyeyo Murekkeb.

1.2.1 Qafiyeyo Mucerred

Qafiyeyo Mucerred, qafiyeyo ke beyte de tena yew veng (herf) pêmaneno yo.

Nimûne:

Be°di cû herçî melek pêro tamam

Secde berdî Ademi ri xaş û ‘am

(143/12)

1.2.2 Qafiyeyo Murekkeb

Qafiyeyê ke yew veng ra vîşî pêmanenî yê. Hîrê qismê ci estê. Qafiyeyo Mureddef, Qafiyeyo Muesses û Qafiyeyo muqeyyed.

1.2.2.1 Qafiyeyo Mureddef

Herfa revî ra ver hurûf-u îmla (herfê dergkerdişî) ra (ا و) herfêke bêra, nê qafiyeyan ra qafiyeyê mureddef (qafiyeyê ridfinî) vajiyeno. Sey “biran/defteran, zuhur/surûr, yeqîn/emîn”

Nimûne:

Dû zî ezmanî tera amey wucûd

La heqîqet ancî zano yo wedûd

(109/10)

Revî: d

Qafiyeyê reviyê esilî: d

Hurûf-î îmla: û

Çeşîdê Qafiyeyî: mureddef

1.2.2.2 Qafiyeyo Muesses

Wexto ke yew herfe (na herfe ra dahîl vajiyeno) dekwena bêtareyê revî û ridfî, qafiyeyo muesses yeno meydan.

Nimûne 1:

Ya ilahî Kemterîn û **qaşir** î

Ma heme Rebbî ti zanî **naşir** î

(356/27)

Revî: î

Qafiyeyê reviyê esilî: r

Ridf yan te'sîs: a

Dahîl: z, s

Çeşîdê Qafiyeyî: müesses

Nimûne 2:

Eş-şelatu weş-şelamu **ya hebîb**

Daima to ro bivarê **ya tebîb**

(20/3)

Revî: b

Ridf yan te'sîs: a

Dahîl: h, t

Çeşîdê Qafiyeyî: müesses

1.2.2.3 Qafiyeyo Muqeyyed

Revî, ke herfa qafiyeyê esilî yo, ra ver ridfan ra teber eke herfêka bêveng pêbimano, a herfe ra “herfa qeyde”, qafiyeyanê winayan ra zî qafiyeyo muqeyyed vajiyeno. Bi vatişêko bîn, herfa revî ra ver tekrarkerdişê herfanê hemcînsan ê ke bêhereke yê. Sey; ...berd/...kerd ûsn.

Nimûne:

Be^odi cû kû Ademî bêemrî **kerd**

Xaliqî va yê bigîrî berzi **erd**

(171/14)

Revî: d

Qafiyeyê reviyê esilî: d

Qeyd: r

Çeşîdê Qafiyeyî: Muqeyyed

1.2.6 Redîf

Manaya eya ferhengî, oyo ke pey ra yeno yanî pey ra ameyox o. Reviyê qafiyeyê esilî ra dima yeno. Herfê redîfî bi dore sey wesl, xurûc, mezîd û naîre name benê.

Nimûne:

Werdişê yê dir rehet bî canî **min**

Min dî yew teyrêke ame bani **min**

(253/20)

Na beyta mewlidê Melayê Xasî de;

Revî: n

Redîf: i min

Qafiyeyê reviyê esilî: n

Çeşîdê Qafiyeyî: Muqeyyed

Wesl: i, Xurûc: m, Mezîd: i, Naîre: n yo.

1.3 Ziwan, Eruz û Uslubê Mewlidê Melayê Xasî

Mewlidî, seba ke eserê dînî-edebî yê, o semed ra tede estbiyayîşê cekuyanê erebkî û fariskiyan halêko normal o. No hal fehmkerdîşê mewlidê kirdkî tikêk zehmetin bikero zî gama ke merdim weş bala xo bido ci, bi rehetî fehm beno. Xora çekuyê erbkî û fariskî yê ke mewlidî de ameyê şuxulnayene, zafê înan miyanê şarî de gureniyenê. O semed ra kê eşkenî vajî mewlidê Melayê Xasî, bi ziwanêko fesîh û sade nusiyayo û ziwanê mewlidî ziwano ke ewro şuxuliyeno ra zaf dûrî niyo.

Mewlidî de cekuyanê erebkî û fariskîyan ra teber, tay bibê zî çekuyê kurmanckî û tirkî zî estê. Cêr de ma do nînan ra behs bikerê.

1.3.1 Unsûrê Erebkî

Unsûrê erebkî heme edebiyatê klasîk yê miletanê musulmanan de baxusûs eseranê dînî-edebîyan de estê. Edebiyato Klasîk yê Farisan, Tirkan, Kurdan û miletanê musulmanê bînan de raştameyîşê unsûranê erebkiyan mumkin o.

Mewlidê Melayê Xasî de zî estbiyayîşê unsûranê erebkiyan xayet normal o. Çünke mewlid eserêko dînî yo. O semed ra tede viyartîşê ayetan, hedîsan û îdyomanê erebkiyan xayet normal o. Cêr de ma do bi dore behsê nînan bikerî la ey ra ver tay çekuyê erebkiyê ke mewlidî de viyarenê ma înan bidî.

Nimûne:

Bismillah, îbtîda, razîq, °am, xas, reb, hemd, şukr, kîbr, medh, fexr, masiwa, hisab, miskîn, feqîr, naqîs, nefes, wacib, şubhe, heq, e°za, ezel, ebed, zîkr, xafil, mudam, lutf, qesem, daîm, sîfat, ebed, rehmet, °eyan, lazim, xaliq, şafi°, Muhemmed, Mustafa, şeytan, dîn, qelb, sunnet, selat, selam, hebîb, tebîb ûsn.

1.3.2 Ayet û Hedîsan ra Îqtîbas

Hunero edebiyo ke ayet û hedîsan ra îbareyêk ameyo girewtene û yew cumle de ca diyayo ci, tira îqtîbas vajiyeno.

Îqtîbas, nesir de zî beno la hîna zaf nezm de gureniyeno. Qismo ke îqtîbas beno ya bi manaya xo ya eslî yan zî manayêka ciya de yeno gurenayene. Metno ke tira îqtîbas beno de vuriyayîşê ke manaya esile nêxeripnenê û seba wezn, qafiye, secî ûsn. viraziyenê normal hesibînê.¹⁴²

¹⁴² Mustafa Uzun, "İktibas", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, C. 22, r. 52; <http://www.islamansiklopedisi.info/>, 01.07.2014

Beytanê cêrênan de Melayê Xasî ayetan ra îqtîbas kerdo. Quran de Sureya Enbiya, ayeta 107in ke mealê aye: “Ma ti aleman rê sey rehmet erşawitî.” yo ra îqtîbas viraziyayo.

Belkî zano qedri yê Rebbê Kerîm

Medhê yê loma di Qurano °ezîm

(64/6)

Kerdo vato ya Muhemmed ya Emîn

Ente minnî rehmetun lî-l °alemîn

(65/6)

Nê beytê cêrêni zî Sureya ‘Elaq, ayeta yewin ra îqtîbas biyê.

Bî tebeddul rengê yê mil şî ver o

Hezretî Cibrîl bî nazil yê ser o

(313/24)

Arde Îqra bismi qelbê yê de va

Tavilî şa bî Muhemmed Muştefa

(314/24)

Beytanê cêrênan de zî metnê ayetan ra ney la Sureya Beqera ra mealê ayetanê 34 û 36inan ra îqtîbas viraziyayo.

Be°di cû herçî melek pêro tamam

Secde berdî Ademi ri xaş û °am

(143/12)

Be°di cû kû Ademî bêemrî kerd

Xaliqî va yê bigîrî berzê °erd

(171/14)

Nê beytanê cêrênan de zî hedîsan ra îqtîbas viraziyayo.

Ê zî vato yew hedîşikew nefîs

Men ehebbenî huwe °indî celîs

(58/8)

Vîst û hewt şew şî receb ra bî°t-tifaq

Cae Cibrîlu îleyhî bi°l-Buraq

(320/24)

Nê beytanê cêrênan de zî mealê hedîsan ra îqtîbas viraziyayo.

Be°di cû yew roc wurişt ronişt hema

Yew nezer da °erşi xellaqi sema

(176/14)

Dî kû nuşt o yew çinîk o tim ez a

Hem Muhemmed mursel o mursil ez a

(177/14)

Va di bextê ay Muhemmedyî de wa

Min °efû ke Rebbi ez bêçare wa

(178/14)

Hezretî Cibrîli wehyî arde ser

Va ricay to bî qebûl wurze xo ser

(179/14)

...

Bêhisab nîno ebed vatiş tamam

Ma biker tefşîl bizano xaş û °am

(221/17)

Amina va weqtu min zana kû nûr

Ame û meymaniyey min bêfutûr

(222/17)

Yew şewêke ez di hewnêkew şîrîn

Min dî ame merdumêkew enwerîn

(223/18)

Merheba fike Muhemmed va hema

Name min persa û va ez Adem a

(224/18)

Hem receb bî ay şewa kû Ademî

Merheba va qeybê fexrê °alemî

(225/18)

Be°di cû şe°ban de yew şew ame Şîş
Va selamu hem °eleyke ya reîs
(226/18)

Ame aşma bîne Îdrîso refî°
Va mi ra to ri mubarek bo şefî°
(227/18)

Ame aşmey çarine Nûh başefa
Es-selamu va °eleyke Muştefa
(228/18)

Ame aşmey pancine Hûd hewni men
Va Selamû hem beşaret qeybi men
(229/18)

Weqtu bî zûlhîcce, Ibrahîm benam
Ame va hemli mi ra yê yew selam
(230/18)

Va di aşmey hewti Isma°îl zebîh
Barekellahû lekî heml-el melîh
(231/18)

Ame aşmey heşti Mûsa qey mi va
Ebşirî ya Amine bil-Muştefa
(232/18)

Ame new aşman de °Îsa va mi ra
To ri mujdyani bi sulţani wera
(233/18)

Hem dî hewni bêhisabi nadirî
Ger biyê vatiş bi emri Qadirî
(234/18)

Go bibo derg no kitabo nazenîn
Belkî mûcib bo bi °iczi hađirîn
(235/18)

Weqtu bî şeşşame hemli ay ci rî
Kerd[i] °Ebdullahi qeşdi ticirî
(236/18)

Şî Medîne Xaliqî da nêweşî
Qeybi °Ebdullahi, şerbet werd û şî
(237/18)

Na dunya ra yo Hebîbo enwerî
°Emri yê zî pêro vîst û panc şerrî
(238/19)

Weqto °Ebdulmuṭṭelib bî baxeber
Amina berma û va ah û keser
(239/19)

1.3.3 Unsûrê Erebkîyê Bînî

Tay unsûr, îzafe û îdyomê erebkîyê ke metnê mewlidî de viyarenî nê yî: °Emma yusal, hubbê hebîbê basefa, Cennetê Firdews, kullê masiwa, Rebbu°l-Umem, Rebbê Wera, ke°l-umem, ze°l-hîmem, yewmî°l-qiyam, Rebbê °alem, xeyru°l-wera, sultanê wera, heml-el melîh, gerqê nûr, xeyru°l-beşer, umme°l-qura, kenzey sermedî, seyyîde°l-kewneyn, behrê hubur, rehmeten lîl-°alemîn, men şefî°ul-muznîbîn, fexrê erş, sahîbel-dînîl mubîn, sadîqel-we°dîl-emîn, men sereyte bîl-qedem, qurrete °eynîl-wera, °alîmel-°ilmîl-ezel, şefî°en yewmel-wecel, durrê gâlî, qewmel-hazirîn, sirri subhan, fexri °erşî, nesley Qureyşî, şahibe°l-dîni°l-mubîn, şadiqe°l-we°di°l-emîn, men sereyte bi°l-herem, men denewte bi°l-qedem, qurrete °eyni°l-wera, men nubi°te fi°l-Hîra, °alime°l-°ilmi°l-ezel, şafî°en yewme°l-wecel, rehmeten lî°l-°alemîn, men şefî°ul muznîbîn, nûru°l-enam, Muḥemmed zû°l-°elem, bî°t-tifaq, tacu°l-enam, fihi°s-selam, xeyru°l-beşer, cemî°ê zunniqab, bi°l-yeqîn, eş-şelatu wes-selam, Udnu minnî ya hebîbî, Hîne nûdiye°l- hebîba bi°l-wedûd, Ğaşe fi behrî°t-tecellî w°eş-şuhûd, La texef unzur bixeyrî°r-raziqîn, ila yewmil-qiyam, subḥane°l-lezî, Rebbu°l-umem, la-cerem, Medîne zu°l-°elem, wes-selam, ila yewmîl-qiyam, Rebbi feğfir ma lehum yewme°l-hisab, La tuweddi°hum kelîlen bi°l-°iqab, Rebbena lew lem yekun luṭfun °emîm, Eyne Xaşî fiş-şiraṭîl-musteqîm, Werzuqillahumme ḥesne°l-xatime, Lî cemî°il-muslimîn el-fatiḥe, cewher, herf, me°rifet, xellaq, ḥukm, qelb, °aşıq, me°anî, ûsn.

1.3.4 Unsûrê Fariskî

Zariy û fixan, peyxember, şermende, sîne siya, sîne, Xuda, Bar-î Xuda, perwa, şah, ah û keser, zewq û sefa, cûş û tereb, tar û mar, Xaliqê ʿerş û sema, asîman, neçar, bêkes, duşenbe, belkî, heman û cihan zî tay unsûrê fariskî yê.

1.3.5 Unsûrê Kurmanckî

Çekuyê ke kurmanckî û zazakî de ortaxî zaf ê. Metnê mewlidî de tay çekuyê ke hîna zaf hetê kirdasiyan ra yenê gurenayene zî estê. Nê çekuyî nê yî:

Das, loma, agir, meş, bêguman, baş, baştir ûsn.

1.3.6 Unsûrê Tirkî

Goreyo ke ma tesbît kerdo metnê mewlidî de tena beytanê 2, 75, 153, û 255in de hîrê çekuyê ke tirkî zaniyenî viyarenê. Ê çekuyî, çekuyê “qarşî (karşı)”, “eşya” û “ancax (ancak)”î. Nînan ra çekuya “eşya” zafhûmara çekuya “şey” a erebkî ra viyarta tirkî. Çekuya “qarşî (karşı)” û çekuya “ancax (ancak)” çekuyê tirkî yê. Yanî ma eşkenî vajî ke mewlidê Melayê Xasî de tena di çekuyê tirkî viyarenê, ê zî çekuyê qarşî (karşı) û “ancax (ancak)” ê.

Rebbî hemd û şukrî **ancax** to ri bê

Kibr û medh û fexrî pêro to ri bê

(2a/2)

Belkî **ancax** ehli qelbi muhreqî

Yo bizanu cuzîke sirri heqî

(75a/7)

Ademî va Rebbî ez hêvî kena

Yê biya **qarşî** xo ri ez vînena

(153b/13)

Ġeyri însanî çiqe **eşya** bî va

Merheba ya seyyide^l-kewneyni va

(255a/13)

1.4 Bînayê Çekuyan

Yew ziwana de koma vengânê ke yew manaya (sens) înan esta û yew yan zî hîna vîş heceyan ra pêk yenê înan ra kelîme yan zî çekuye (mot) vajiyeno. Mavajî; azadî, keye, rez, o/a, ê, ûsn.¹⁴³ Her çend zaf çimeyan de tarîfê çekuye wina biviraziyo zî tay çekuyî estê ke tena sereyê xo yew manaya înan çin a, wexto ke yewna çekuye reyde yenê gurenayene, o wext manayêke îfade kenê. Sey çekuyanê de, û, bê, êdî.

Kurdî de xusûsiyetêko zaf muhîm yê çekuyan esto ke o zî zayend yanî makî û nêrkiya çekuyan o. Yanî kurdî de nameyî yan nêrkî yan zî makî yê. No xusûsiyet zazakî de hîna weş xo nawneno. Zîra zazakî de nêrkî û makî biyayîşê nameyan reyde sifet û karî zî goreyê makî û nêrkiya nameyî sufiks gînê.¹⁴⁴

Çekuyî hetê mana yan wezîfe ra hîrê qisman ser o ciya benî: 1- Name, 2- Kar (fîl), 3- Edat. Nînan ra çekuyê ke name û karî, bi mana yê. Edatî zî çekuyê ke wayîrê wezîfeyî yê.¹⁴⁵

Çekuyî bi zaf hetan ra tesnîf benî. Labelê tiya de ma do tena hetê awaniya çekuyan ser o vinderî.

Çekuyî hetê awanî ra hîrê qisman ser o ciya benî:

- 1) Çekuyê Sadeyî (besîtî)
- 2) Çekuyê Pêrabesteyî
- 3) Çekuyê Viraşteyî¹⁴⁶

1.4.1 Çekuyê Sadeyî (Besîtî)

Ê çekuyê ke sufiks yan prefiks nêgirewto û yewna çekuye ra nêdusiyayê, înan ra çekuyê sadeyî yan zî çekuyê besîtî vajiyeno. Sey çekuyanê çim (n), dest (n), goş (n), linge (m), şewe (m).¹⁴⁷

Tay çekuyê sadeyî ke miyanê metnê mewlidî de viyarenê nê yî:

Adem, Reb, Homa, peyxember, Muhemmed, Mustafa, roc, şewe, hemd, medh, miskîn, feqîr, nefes, wacib, dest, linge, hebîb, tebîb, mewlûd, şerbet, nan, sole, bira, dunya, Mekke, lat, pût, kufr, fek, hezar, keyf, surûr, Ehmed, qebre, xas, ‘am, cennet, cehennem, Bedr, Huneyn, pîze, kor, masiwa, ‘erd, nîzd, dûr, enka, verî, fikr, ‘eqil,

¹⁴³ Tahsin Banoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, ç. 9., Ankara, 2011, r.10

¹⁴⁴ Deniz Gündüz, *Türkçe Açıklamalı Kürtçe (Kırmanca/Zazaca) Dil Dersleri*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2006, r. 35–36; Roşan Lezgîn, *Dersê Ziwani (Kirdkî, Kirmanckî, Zazakî, Dimilkî)*, Weşanxaneyê Roşna, Diyarbekir, 2012, r.25–28

¹⁴⁵ Kemal Badıllı, *Türkçe İzahlı Kürtçe Grameri (Kırmanca Lehçesi)*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1965, r. 16

¹⁴⁶ Mûrad Ciwan, *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi*, Weşanê Jîna Nû, Swêd, 1992, ç. 1., r.37

¹⁴⁷ Lezgîn, *Dersê Ziwani*, r. 26

meşke, herf, cihan, çira, teber, çar, girewt, kerd, qelem, şeş, war, yew, birinc, secde, panc, ray, sebeb, nimac, merhenet, keramet, minnet, menzîlet, nubuwwet, ta'et, hîdayet, qudret, name, çend, temîz, 'ezîz, sema, nûr, nezer, dû, kef, sebeb, wucûd, wedûd, cedîd, mecîd, lewh, kursî, qasid, ewwel, axir, 'aşiq, agir, firdews, pêro, heybet, berd, ferd, sunnet, heme, şekl, mîr, aw, mehzûn, huzn, 'xem, îns, cin, kam, ser, tamam, melek, lazim, dare, hal, felek, kişte, çep, raşt, 'îlac, gişte, çim, tede, selam, Hewwa, muzeyyen, muxeyyer, lîbas, qet, sekan, zergûn, çere, qebûl, may, pî, nîhan, zuhûr, nizdî, nûr, tim, heval, betal, Şam, daîm, çol, Kerbela, har, hewar, pêro, piya, hafiz, 'Ebdullah, mend, însan, can, seyde, keyneke, Amina, betûl, keye, zaf, nadir, qûl, zeman, cihan, zerd, sîm, pes, bes, yene, aşme, receb, sena, meyman, şîrîn, mubarek, Nûh, Hûd, Îbrahîm, selam, Îsmâil, Mûsa, Îsa, werd, des, xelwe, duşenbe, Meryem, Sara, Asîya, Hewwa, qet, zuhûr, teyšan, şeker, engemîn, şîrîn, rehet, tavilî, emîn, çîqa, merheba, rica, goş, Kîsra, Nûşîrevan, zeman, henzar, Sawa, ziwa, esla, yew, siba, cihûd, emşo, weled, teber, Ehmed, Emîn, kariwan, name, qic, Dumrete, her, çunkî, zey, ğezal, meş, ancî, asîman, fek, xelq, baş, pêro, eceb, no, kelam, xiyal, bira, necaset, hem, eser, Cibrîl, nazil, şa, resûl, hendî, ewca, tepiya, hewe, muşerref, muferreh, het, hêz, zengû, ziyaret, hasilî, Sîdre, zuwan, hîcret, Medîne, îman, ger, şermende, reca, 'asî, mecal, feqîr, mehrûm, hîsaban, naqîsan, çiman ûsn.

1.4.2 Çekuyê Pêrabesteyî

Çekuyê ke prefiks, sufiks yan zî yewna çekuye dir yenê têhet û pêra dusiyenê û yewna çekuya newa virazenî ra çekuyê pêrabesteyî vajiyeno. Sey çekuyanê bêbextî (m), goşare (n), marmase (n), darnequr (n).

Tay çekuyê pêrabesteyî ke metnê mewlidî de viyarenî nê yî:

Sahibkemal, °aqiltemam, gulab, çiray, şitwer, sahibkerem, labelê, rûreş, zerresiyah, dilkebab, sînesiya, gunehkar, axirnefes, duyûyê, dest pêkerd, dilber, hîkmetxerîb, yewşewî, şeşşame, duşenbe, kariwan, cabiyarî, ûsn.

1.4.3 Çekuyê Viraşteyî

Çekuyê ke bi girewtişê prefiks, sufiks yan zî bi girewtişê her diyan sewbîna çekuyê neweyî viraziyenê ra çekuyê viraşteyî vajiyeno. Tay çekuyê viraşteyî ke metnê mewlidî de viyarenê nê yê:

Kena, hisaban, bêşubhe, bêhisab, bêhêvî, goşdar, goşdarî, bêqusûr, bêguman, bêşik, pîlî, bêriya, çîkew, bêîman, behrêkew, rengike, pêser, emrêkew, ferzikew,

bêmrî, pêriso, xilafêkew, cayke, rayke, kiştîş, casûsî, rocike, çolike, Şamî, rewhanî, xanedan, meymanî, şewêke, hewnêkew, merdumikew, mujdyanî, nêweşî, cewabêkew, baştir, werdiş, neçar, vatiş, zuwanikew, xeberdar, espar, kohêk, wendiş, nûştîş, vatiş, viraştîş, zaftir, bêkes, nêbenê, vînenê, çiman, naqisan, hesan, vacê, wazenê, merdiman, bîpersê, bîbî, kerdu, bibo, biko, boro, bido, vato, bigîrê, bigîro, biyaro, wazena, zano, hêlya ûsn.

1.5 Îzafeyê ke Gureniyayê

Grubê çekuyanê ke bi temambiyayîşê name û sifetê ke hetê yewna nameyî ra viraziyenê, înan ra îzafe (bi tirkî: Tamlama) vajiyeno.¹⁴⁸

Kurdî de îzafeyî, goreyê tirkî verapey ê. Yanî verî temambiyaye (bi tirkî: Tamlanan) dima tamamkerdox (bi tirkî: Tamlayan) yeno. Mavajî, îzafeyê “roşnê çira” de “roşn” temambiyaye û “çira” zî tamamkerdox a.

Zazakî de di çeşîdê îzafeyan estê. Nê, îzafeyê nameyî û îzafeyê sifetî yê. Nê di çeşîdê îzafeyan zî xo miyan de çend binbeşê xo estê. Mavajî, îzafeyê nameyî yê diyarî, îzafeyê nameyî yê nediyarî, îzafeyê nameyî yê rêzilkî, ûsn.¹⁴⁹ Îzafeyî, miyanî şarî de mintîqa ra mintîqa ciya vajiyenê. Hetta tay mintîqayan de vengo ke îzafe îfede keno vindî biyo. Mavajî, herinda “destê Mehmedî” de tay mintîqayan de vanê: “dest Mehmed”, “dêst Mehmêd”, “desti Mehmedî”. Yan zî ma vajî herinda “roşnê çira” de “roşn çira”, “roşni çira” vajiyeno. Labelê zivanê nuştîşî de herfa ke sufîksê îzafeyî temsîl kena ganî binusiya.¹⁵⁰

Kirdkî de tesbîtkerdişê zayendê çekuyan, yanî makî û nêrkiyê çekuyan, tewr rehet îzafeyê nameyî de belî beno. Eke nameyo temambiyaye nêrkî bibo îzafeyê nameyî de sufîksê “-ê” gîno. Eke nameyo temambiyaye makî bibo, “-e” yo ke peyniya nameyî de yo keweno û herinda ey sufîksê “-a” gîno. Seba ke weş fehm bibo ma nameyanê adir (n), keye (n), aşme (m) û şewe (m) îzafeyê nameyî de bigureynî.

Adir (n)	adirê newrozî
Keye (n)	keyeyê ma
Aşme (m)	aşma sibate
Şewe (m)	şewa tarî

¹⁴⁸ Tamlamalar, http://www.dersimiz.com/ders_notlari/Isim-ve-Sifat-Tamlamalari-oku-21659.html#_VCug_M9rPcw, 01.10.2014

¹⁴⁹ Gündüz, *Türkçe Açıklamalı Kürtçe ...*, r. 50-55, 72-73

¹⁵⁰ Grûba Xebate Ya Vateyî, Rastnuştîşê Kirmackî (Zazakî), Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005, r. 44

Nameyo temambiyaye yo zafhûmar zî sey nameyê temambiyaye yê nêrkî sufiksê “ê” gîno. Zafhûmarî de makî û nêrkî nêbena. Nameyêko yewhûmar, ke ma zanî makî yo, eke îzafê de herinda sufiksê “a” de sufiksê “ê” girewtibo, fehm beno ke zafhûmar o. Mavajî, qalune (m), ma zanî ke çekuyêka makî ya. Ma nê nameyi, îzafeyê nameyî de bigurenê.

Qaluna Kajînî (m, yh) Tiya de fehm beno ke qalune yew a.

Qalunê Kajînî (zh) Tiya de fehm beno ke qalune yew ra vîşê a.

Nêrkî û zafhûmariya îzafeyo ke sufiksê “ê” girewto kardarê cumle ra hîna weş fehm beno.

Nimûne:

Embazê Suleymanî estê/estî. (zh)

Embazê Suleymanî esto. (n, yh)

Esasen bi îhtîmalêko pîl no temambiyaye yo zafhûmar, zaf verî sey kurmanckî sufiksê “ên” girewtêne. Labelê miyanê wextî de vengê “n” yî kewto.¹⁵¹

Îzafeyê sifetî de zî sufiksê temambiyayeyî, halê sade de wexto ke nêrkî bê “-o”, makî bê “-a” û zafhûmarî bê “-ê” beno.

Nimûne:

Kitabo gird (n), kêneka rinde (m), qelemê sûrî (zh, m), kitabê wendegehî (zh, n)

Mewlidê Melayê Xasî de qertafê îzafeyî yê nêrkî de, çend îstînyan ra teber, herinda herfa “ê” de, ke Gruba Xebete ya Vateyî pêşniyaz kerdo û standart qebl kerdo, herfa “i” gureniyaya. Mavajî herinda îzafeyanê sey “hemdê ma”, “çendê ma”, “şukrê to” de vato: “hemdi ma”, “çendi ma” “şukri to”. Tena panc cayan de qertafê îzafeyî de “ê” gureniyayo. Nê îzafeyî zî nê beytan de wina viyarenî: 91-qeybê Sermedî, 104-ummetê yê, 284-şitwerê ay hürmete, 313-rengê yê, 362-heqqi hürmetê namey xo.

Tiya de aseno ke sufiksê îzafeyî goreyê qaîdeyê fariskî ke edîbanê Tirkan gurenayo, Melayê Xasî zî sey înan gurenayo. No semed ra çekuya verên (temambiyaye) ra pey vengê “-i”yî gureniyeno ke fariskî de nê “-i”yî ra “-i”yê îzafeyî (hemze-i îzafet), yan zî îzafeyê “-y-”yî (ya-yî îzafet) vajiyeno.¹⁵²

Nimûne:

Kitab-i Fatme, Şimşîr-i Elî, Kuh-i Kaf, seyf-i dîn, mevâlî-i kirâm, ordu-yi humayûn, ûsn.

Îzafeyê ke metnê mewlidî de viyarenî, qaso ke ma eşkayî tesbît bikerî nê yî:

¹⁵¹ Gündüz, e.e., r. 50-52

¹⁵² Badilli, e.e., r. 31

Raziqi ʻaman û xasan, ʻemdi ma, ʻendi ma, ʻemd û ʻukri to, ʻali miskîn û feqîr
 û naqîsan, rûreş û zerresiyahi zey hesan, ʻukri çiman, ʻeqqi to, ʻukri to, zikri to, rehma
 bêhisab, lutfi to, zati to, sifeti to, ʻemdi to, rehmetey to, qeybi yê, xaliqi ma, Şafiʻi ma,
 berayi dînî, qelbi xo, şahi şima, vatişi ma, tertîbi mewlûdî, tezyîni xo, ʻeylani xo, qasi
 ʻali xo, wendişi roc û şew, wendişi şew, şahi enbiyan, delîli ma, neksi Lat û pût, nari
 fursî, kufri dunya, wesfi yê, medhi yê, nefʻi mewlûdî, nefʻi wendişi mewlûdi yê, qeybi
 nefsi min, nûri Eḥmed, Cenneti Firdews, away kewserî, cewabi qebre, qedri yê, qelbu
 şedîd, qedri ê, Kohi Uḥud, zerdi ma, nefʻi wendişi, qedri yê, meḥdi yê, Xellaqi kulli
 masiwa, ʻesli yê, ʻukmi şahi ekber, ʻikmeti Hoday, zey meşke, meʻrifeti yê qadirî, ehli
 qelbi, sirri ʻeqî, cewheri meʻrifeti xellaqi ma, sirri xellaqi cihan, qelbi ʻaşiqan, nuṭqi
 naṭiqan, roşni çira, ʻukmi rocî, ʻukmi xo ra, ʻEql û ʻerf û şewti ma, darey yeqînî, Rebbi
 ma, padişahi sermedî, nûri xo, şekli teyra tawuse, zikri yê, Rebbi wera, nûri Eḥmedî,
 çilki yê, yari yê, qeybê Sermedî, panc ray, dûyyes ʻicabi nadirî, Xudayi Qadirî, nameyi
 perdan, yew Merḥemet, Yew Keramet, yew zî Minnet, Menzilet, Yew Nubuwwet, yew
 zî Taʻet, Yew Seʻadet, yew zî Rifʻet, Yew Hidayet, yew zî Teʻzîm, yew Şefaʻet, yew zî
 Qudret, nûri ʻebîbi serwerî, Rebbu ʻEzîz, Xaliqi ʻerd û sema, beḥri ʻirfanî, beḥri nedretî,
 beḥri qudretî, beḥru ʻuman, henkî çilkî, rûhi yew peyḡemberî, yew peyḡember,
 ummetê yê, yew cewhere yê nûri ra, yew hewî, nîmey yewî, beḥrikew ʻuman, Lewh û
 kursiyî û qelem, ʻerşo mecîd, xelaşiyîya tamam, vatişi ma, ʻeyri min, qey emri min, ay
 qelem, Xellaqi min, namey yê, nameyi to, meḥbûbi min, qeybi ḥubbi yê, ḥişşey yê, ʻeksi
 emri ma, wechi ma, ʻeqqi yê, wechi ma, ummeti peyḡemberani başefa, ummetey yê,
 Rebbu ferd, şeqqi qelem, beʻdi kulli nûştişi eşyan, Xaliqi Cebbarî, Xellaqi cihan, nûri
 şahi cinn û îns, paştey to, Xaliqi ʻerş û felek, ʻikmeti Xellaqi, wechi yê, ʻilmi xo de,
 gişta eşhede, gişta raşte, zey çepe, ehli ḥubb û muḡtela, nengûyi xo, destu raşt, destu
 çep, gişta nûr, hîri hemey, gişti desti raştî, ʻikmeti tertîbi, nûri çar yaran, nûri Şiddîqi,
 nûri ʻUsmani, raştî ʻUmerî, kişta çepey peyḡemberî, gişta şede, nûri Muştefayî, îlhami
 Rebî, Rebbi wera, reddi yê, ferzîkew kifayet, Heḡreti Hewwa, Fexri ʻalemî, dunya genî,
 fiḡan û zariyey yê, ḥesri yê, vatişi yê, ʻerşi xellaqi sema, ricay to, Beʻdi ʻefwey Ademî,
 paştey Şîsi, nûro verîn, laci yê, qey şima, xilafikew tamam, ʻurfî ay zeman, Şahi Cihan,
 ay şewî, ʻefwey Ademî, paştey Şîsi, paştey yê, ʻEdnani ra pey, pê yê de, qetli yê, Ḥafîzi
 yê Xaliqi ʻerd û sema, ʻeqdikew beṭal, yê dima, miyani Şamî ra, dori Mekî, yê kafirî,
 zey adirî, zey vergi har, berxi ciwan, Rebbi ʻalemî, cihûdî şamiyan, yew ʻeskeri
 rewhaniyan, yew ʻesker, Ḥifzi yê, Xaliqi insan û can, zuhriyan ra namedar, ʻukmo ʻecîb,
 keyneyke min, Xudayi Ekber, laiqi yê, qeybi Amina, yo nûr, meymaniye min, yew

şewike, hewnikew şîrîn, merdumikew enwerîn, qeybi fexri °alemî, yew şew, aşma bîne, Îdrîso refî°, aşmey çarine, aşmey pancine, hewni men, qeybi men, Îbrahîm benam, hemli mi, aşmey hewti, Îsma°îl zebîh, aşmey heşti, new aşman de, sultani wera, hewni bêhisabi nadîrî, emri Qadirî, no kitabo nazenîn, °iczi hadîrîn, hemli ay, qeşdi têcirî, qeybi °Ebdullahi, na dunya, yo Hebîbo enwerî, °Emri yê, zerey min, no hemli min, nê Hebîbi to Muhemmed, cewabikew leîf, ay yew Rebî, pan' sey may û pî, gelî °aqiltemam û °aliyan, qedri durri galîyan, des şewî, gerqi nûrî, yew hewî, duyyes şewî, çar cînî, umme'l-wera, Xidmeti min, şerbetikew zey gulab, zey yê şerbetî, werdişi yê, cani min, yew teşrike, bani min, hebîbi min Emîn, qûm û qewme'l-hadîrîn, geyri însanî, çîqa eşya, seyyide'l-kewneyni, sirri subhan, rûhi rûhan, fexri °erşî, nesley Qureyşî, şahibe'l-dîni'l-mubîn, şadiqe'l-we°di'l-emîn, men sereyte bi'l-herem, men denewte bi'l-qedem, qurrete °eyni'l-wera, men nubi'te fi'l-Hîra, °alime'l-°ilmi'l-ezel, şafi°en yewme'l-wecel, reħmeten lîl-°alemîn, men şefi°ul mużnibîn, Xaliqi °erş û sema, Ummetey min, qeybi nefsi min, qey yîne, himmeti şahî şîma, qeybi şîma, namey yê, weqto zeman, qasi yew henzar serre, adiri yîne, şewey mewlûdi, qey Nûşîrewanî, vîst û yew qeşer, Ay şewî, banî himmet, Behri Sawa, a şewî, yew hewî, şewey mewlûd, yew cihûd, yew mewlûd, yew weled, yê şahî ri, yo cihûd, qeybi yê, Tewrato Mubîn, dîno verîn, xatemi peygemberan, îsmi yê, hewni min, Helîmay Se°diyan, çende rocî, yew kariwan, seyyidi însan û can, yew lacike qic, şitwerê ay ħurmete, yew herike, tu her, paştey yê, nûru'l-enam, hukmi herî, zey yew ġezal, emri layezal, zuwanikew feşîh, yê fek, şewtikew melîh, bi nê şiklî, Muhemmed zû'l-°elem, qey yê, paştey min, no kelam, yo nezîr, Helîma nazike, qeybi Amina, °Emri yê, ay şerrî, heşt serrî, pî Heyderî, emri Ekberî, yew dasî, hergo hew, geyri yê, ħeta çewres şerre, qelbi yê, Rebbu'l-enam, miyani kohike, name-î koy, ay xeyru'l-wera, qelbi yê, ze roc, miyani çîman, rengê yê, Heđretî Cibrîl, yê ser o, qelbi yê, we°di yê, yew resûl, be°di yê, hergo hewe, be°di weħyî, duyyes şerrî, yew şewike, emri şahê ekberî, °ezmanî Hebîbi Eħmedî, vîst û hewt şew, Xaliqi to, yew selam, away zezemî, ġuslikew sunnet, ay demî, nimacikew ġerîb Heđretî Cibrîl, yo fariġ, ay xeyru'l-enam, qesdi Qudsî, heme peygemberî, Mescidu'l-Eqsa, çîqa cinn û melek, yew selam, yo şahu °Ereb, qey Rebbil-enam, tacu'l-enam, şîya meşhûre, baski xo, yo xeyru'l-beşer, cemî°e zu'n-niqab, çî sirrî, kenzey sermedî, qeybi Eħmedî, Heđretî Cibrîl, birawo nazenîn, yew linge, çî mexlûq, xelqi yê, tiya ra wet, heqqi yê, geyri to, heqqi to, xewfo ġerîb, Rebbu'l-°alemîn, xellaqi wera, cemali yê, °erşi xo, weşfi yê, yewmi'l-qiyam, kelamî Xaliqî, beħri ħubur, henî sirrî, meydani fek û herfan, sirri subhane'l-lezî, Rebbu'l-umem, yew şerrike la-cerem, Medîne zu'l-°elem,

des şerrî, ʿumri yê, ma heme, rehmetey to, zey qehri to, vatiş bi to, xewfi to, fiʿli ma, rehmetey to, ğeyri yew dergahi to, heqqi hürmetê namey xo, ma feqîr û bêkesan, ehli îmani, yewmeʿl-hisab, luţfun ʿemîm, şiraţîl-musteqîm, hesneʿl-xatime.

1.5.1 Îzafeyê Nameyî

Bismillah, Raziqi ʿaman û xasan, hali miskîn û feqîr û naqîşan, hemdi ma, çendi ma, hemd û şukri to, rûreş û zerresiyahi zey hesan, şukri çiman, heqqi to, şukri to, zikri to, lutfi to, zati to, sifeti to, hemdi to, rehmetey to, qeybi yê, xaliqi ma, Şafiʿi ma, berayi dînî, qelbi xo, şahî şîma, vatişî ma, tezyîni xo, ʿeylani xo, qasi hali xo, wendişî roc û şew, wendişî şew, şahî enbiyan, delîli ma, nari fursî, kufri dunya, wesfi yê, medhi yê, nefʿi mewlûdî, nefʿi wendişî mewlûdi yê, qeybi nefsi min, nûri Eħmed, Cenneti Firdews, away kewserî, cewabi qebre, qedri yê, qedri ê, Kohi Uħud, zerdi ma, nefʿi wendişî, qedri yê, meħdi yê, Xellaqi kulli masiwa, ʿesli yê, hukmi şahî ekber, hikmeti Homay, zey meşke, meʿrifeti yê qadirî, ehli qelbi, sirri heqî, cewheri meʿrifeti xellaqi ma, sirri xellaqi cihan, qelbi ʿaşıqan, nuţqi naţiqan, roşni çira, hukmi rocî, hukmi xo ra, ʿEql û herf û şewti ma, darey yeqînî, Rebbi ma, padişahi sermedî, nûri xo, şekli teyra tawuse, zikri yê, Rebbi wera, nûri Eħmedî, çilki yê, yari yê, qeybê Sermedî, Xudayi Qadirî, nameyi perdan, nûri hebîbi serwerî, Rebbu ʿEzîz, Xaliqi ʿerd û sema, beħri ʿirfanî, beħri nedretî, beħri qudretî, beħru ʿuman, rûhi yew peyğemberî, ummetê yê, Lewh û kursiyy û qelem, ʿerşo mecîd, vatişî ma, ğeyri min, qey emri min, ay qelem, Xellaqi min, namey yê, nameyi to, meħbûbi min, qeybi ħubbi yê, ħişşey yê, ʿeksi emri ma, wechi ma, heqqi yê, wechi ma, ummeti peyğemberani başefa, ummetey yê, Rebbu ferd, ʿeskeri rewhaniyan, beʿdi kulli nûştîşi eşyan, Xaliqi Cebbarî, Xellaqi cihan, nûri şahî cinn û îns, paştey to, Xaliqi ʿerş û felek, Hikmeti Xellaqi, wechi yê, ʿilmi xo de, gişta eşhede, gişta raşte, zey çepe, ehli ħubb û muhtela, nengûyi xo, destu raşt, destu çep, gişta nûr, gişti desti raştî, hikmeti tertîbi, nûri çar yaran, nûri Şiddîqi, nûri ʿUsmani, raşti ʿUmerî, kişta çepey peyğemberî, gişta şede, nûri Muştefayî, îlhami Rebî, Rebbi wera, reddi yê, Hêdreti Hewwa, Fexri ʿalemî, dunya genî, fiğan û zariyey yê, hesri yê, vatişî yê, ʿerşi xellaqi sema, ricay to, Beʿdi ʿefwey Ademî, paştey Şîsi, nûro verîn, laci yê, qey şîma, ʿurfî ay zeman, Şahi Cihan, ay şewî, ʿefwey Ademî, paştey Şîsi, paştey yê, ʿEdnani ra pey, pê yê de, qetli yê, Hafîzi yê Xaliqi ʿerd û sema, yê dima, miyani Şamî ra, dori Mekî, yê kafirî, zey adirî, zey vergi har, berxi ciwan, Rebbi ʿalemî, cihûdi şamiyan, Hifzi yê, Xaliqi insan û can, zuhriyan ra namedar, hukmo ʿecîb, Xudayi Ekber, laiqi yê, qeybi Amina, yo nûr, meymaniyey min, aşma bîne, Îdrîso refîʿ, qeybi fexri ʿalemî,

hewni men, qeybi men, Îbrahîm benam, hemli mi, Îsma'îl zebîh, sultani wera, hewni bêhisabi nadirî, emri Qadirî, no kitabo nazenîn, 'iczi hadîrîn, hemli ay, qeşdi təcîrî, qeybi 'Ebdullahi, na dunya, yo Hebîbo enwerî, 'Emri yê, zerey min, no hemli min, nê Hebîbi to Muḥemmed, gelî 'aqiltemam û 'aliyan, qedri durri ğaliyan, des şewî, ğerqi nûrî, umme'l-wera, Xidmeti min, zey yê şerbetî, werdişi yê, cani min, seyyide'l-kewneyni, sirri subḥan, rûhi rûḥan, fexri 'erşî, nesley Qureyşî, şahibe'l-dîni'l-mubîn, şadiqe'l-we'di'l-emîn, men sereyte bi'l-herem, men denewte bi'l-qedem, qurrete 'eyni'l-wera, men nubi'te fi'l-Hira, 'alime'l-'ilmi'l-ezel, şafi'en yewme'l-wecel, rehmeten lîl-'alemîn, men şeffi'ul muẓnibîn, Xaliqi 'erş û sema, Ummetey min, qeybi nefsi min, qey yîne, himmeti şahî şima, qeybi şima, namey yê, weqto zeman, bani min, hebîbi min Emîn, qûm û qewme'l-ḥadîrîn, ğeyri însanî, adiri yîne, şewey mewlûdi, qey Nûşîrewanî, ay şewî, banî himmet, Behri Sawa, a şewî,

şewey mewlûd, yê şahî ri, yo cihûd, qeybi yê, Tewrato Mubîn, dîno verîn, xatemi peyğemberan, îsmi yê, hewni min, Helîmay Se'diyan, seyyidi însan û can, şitwerê ay ḥurmete, paştey yê, nûru'l-enam, hukmi herî, zey yew ğezal, emri layezal, yê fek, bi nê şiklî, Muḥemmed zû'l-'elem, qey yê, paştey min, no kalam, yo neẓîr, Helîma nazike, qeybi Amina, 'Emri yê, ay şerrî, pî Heyderî, emri Ekberî, ğeyri yê, qelbi yê, Rebbu'l-enam, name-î koy, ay xeyru'l-wera, qelbi yê, ze roc, Heḍretî Cibrîl, yê ser o, qelbi yê, we'di yê, yew resûl, be'di yê, be'di wehyî, emri şahê ekberî, 'ezmanî Hebîbi Eḥmedî, Xaliqi to, away zenzemî, ay demî, Heḍretî Cibrîl, yo fariğ, ay xeyru'l-enam, qesdi Qudsî, Mescidu'l-Eqsa, yo şahu 'Ereb, qey Rebbil-enam, tacu'l-enam, şiya meşhûre, baski xo, yo xeyru'l-beşer, cemî'ê zu'n-niqab, kenzey sermedî, qeybi Eḥmedî, Heḍretî Cibrîl, birawo nazenîn, xelqi yê, tiya ra wet, heqqi yê, ğeyri to, heqqi to, heqqi ḥurmetê namey xo, ma feqîr û bêkesan, ehli îmani, yewme'l-ḥisab, luḥfun 'emîm, şiraḥîl-musteqîm, ḥesne'l-xatime, meydani fek û herfan, sirri subḥane'l-leẓî, Rebbu'l-umem, yew şerrike la-cerem, Medîne zu'l-'elem, 'umri yê, rehmetey to, zey qeḥri to, vatiş bi to, xewfi to, fi'li ma, rehmetey to, ğeyri Rebbu'l-'alemîn, xellaqi wera, cemali yê, 'erşi xo, weşfi yê, yewmi'l-qiyam, kalamî Xaliqî, behri ḥubur.

1.5.2 Îzafeyê Sifetî

Rehma bêhisab, tertîbi mewlûdî, neksi Lat û pût, qelbu şedîd, panc ray, dûyyes hicabi nadirî, yew Merhemet, yew Keramet, yew zî Minnet, Menzilet, yew Nubuwwet, yew zî Ta'et, yew Se'adet, yew zî Rifet, yew Hidayet, yew zî Te'zîm, yew Şefa'et, yew zî Qudret, henkî çilkî, yew cewhere yê nûri ra, yew hewî, nîmey yewî, behrîkew 'uman, yew peygember, xelaşîyya tamam, şeqqi qelem, xilafîkew tamam, ferzîkew kifayet, hîri hemey, yew 'esker, 'eqdikew betal, keyneyke min yew şewike, hewnikew şîrîn, merdumîkew enwerîn, yew şew, aşmey çarine, aşmey pancine, aşmey hewti, aşmey heşti, new aşman de, yew hewî, duyyes şewî, çar cînî, ay yew Rebî, pan' sey may û pî, cewabîkew letîf, şerbetîkew zey gulab, yew teryike, çîqa eşya, qasi yew henzar serre, vîst û yew qeñter, yew hewî, yew cihûd, yew mewlûd, yew weled, çende rocî, yew kariwan, yew lacike qic, yew herike, tu her, şewtikew melîh, heşt serrî, yew dasî, hergo hew, heta çewres şerre, miyani kohike, miyani çîman, rengê yê, hergo hewe, duyyes şerrî, yew şewike, vîst û hewt şew, yew selam, ğuslikew sunnet, nimacîkew ğerîb, heme peygemberî, çîqa cinn û melek, yew selam, çî sîrrî, yew linge, çî mexlûq, yew şerrike, henî sîrrî, xewfo ğerîb, des şerrî, yew dergahi to, ma heme, zuwanîkew feşîh ûsn.

1.6 Îdyomê Metnî

Ziwanzaniye de cumle yan komê çekuyanê ke terman û rewşan bi yew hewayo ke weşbê merdimî şîro vatiş yan bi awaniyêka xusûsî yan zî rêzkerdişê çekuyan miyan de belîkerdiş û zafêr çekuyê ke manayanê xo yê raştikînan ra ciya manayan îfade kenî û biyê sey qalibe, înan ra îdyom (bi tirkî: deyim) vajiyeno.

Îdyomî, yew çeşîd îfadeyê ziwani yê ke di yan hîna vîş çekuyan ra pêk yenê û ê awaniyê ziwani ke hîs û fikran bi hewayêko dîqet bianciyo de pey name, sifet, zerf û fîlan tarîf kenî yê.

Îdyomî, seba ke manaya înan a bîngeyînan ra teber sewbîna manaya înan esta, nêşkiyeno bi çekuyanê ke ziwananê bînan de teqabulê ê çekuyan kenê tadiyahê. Çünke ziwanan de her yew îdyom netîceyê pêserbiyayîşê kulturêk de ameyo meydan. O semed ra tena bi tadayîşê manayê ferhengî yê çekuyanê înan nêşkiyeno tadiyahê sewbîna ziwanan.¹⁵³

¹⁵³ Nilgün Yavuz, "Yabancı Dilde Deyimlerin Öğretimi İçin Bir Arac Geliştirme Denemesi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/27/1603/17281.pdf>, 10.10.2014

Îdyom û vateyê verênan pê manenî labelê yewbînan ra ciya yê. Vateyê verênan de şîret esto labelê îdyoman de weşikiya vatişê terman esto.¹⁵⁴

Tay îdyomê ke ma eşkayê metnê mewlidê Melayê Xasî de tesbît bikerî nê yê:

Beyta 71. de ver pêkerdene

Beyta 86. de nêameyene qeleme

Beyta 137. de can ameyene pêser

Beyta 164. de çim bide ginayene

Beyta 169. de nezer dayene

Beyta 179. de xo ser wurzayene, wehyî ardene ser

Beyta 200. de sey vergî har biyayene

Beyta 202. de ro hikmet ginayene

Beyta 326. de çim rey mendene

Beyta 299. û 329. de şanayene vernî ûsn.

1.7 Hûmar û Tekrarê Çekuyanê Metnî

Qaso ke ma eşkayê tesbît bikerê, metnê mewlidî de pa sernameyan 4511 çekuyî û 20426 hebe karakterî (bê vengiye) viyarenê. Tabî nê çekuyî pêro zazakî niyê. Seba ke no metn metnêko dînî-edebî yo, o semed ra çekuyê erebkî, fariskî, kurmanckî û zaf tayn bo zî çekuyê tirkî tede estê. No zî eseranê dîniyan de xayet normal o.

Malmîsanij roportajêk¹⁵⁵ xo de û Adnan Oktay meqaleyêka¹⁵⁶ xo de derheqê hûmarê çekuyanê mewlidî de xebatêka erjaye kerda. Labelê tena qismo verên ser o xebitiyayê. Ma na xebata xo de pêroyê mewlidî esas girewt. Qism bi qism metnê mewlidî de çend çekuyî estê ma sey tabloyî hederna. Cor de ma hûmarê çekuyan de sernameyî zî daxîl kerdibî. La tabloyo cêrîn de bê sernameyanê mewlidî, tena metnê mewlidî de çend çekuyî viyarenê, ma ê tesbît kerdê.

¹⁵⁴ Seba melumatanê hîrayan, biewnê: Roşan Lezgîn, “Îdyomê Ma”, *Vate*, h/r., 17/76, 18/110, 19/83, 20/108, 21/102, 22/108

¹⁵⁵ Malmîsanij, “Malmîsanij Île Güncel Bir Röportaj”, zazakî.net, <http://www.zazaki.net/haber/malmsanij-ile-guncel-bir-roportaj-742.htm>, 10.10.2014

¹⁵⁶ Oktay, “Klasik Edebiyat Teknikleri ile Bir Değerlendirme...

QISM	HÛMARÊ BEYTAN	HÛMARÊ ÇEKUYAN
1	21	256
2-a	15	178
2-b	30	359
3	16	183
4	29	362
5	17	202
6	40	477
7	22	268
8	28	347
9	27	320
10	18	188
11	17	208
12	24	300
13 a)	36	439
13 b)	15	164
14	11	122
PÊSERO	366	4373

Tablo 3: Goreyê qismanê mewlidî hûmarê beytan û bê sernameyan hûmarê çekuyan.

Nika çekuyê serekeyê ke zazakî de zaf yenê gurenayene û metnê mewlidî de viyarenî ma înan tabloyêk de bidê.

ÇEKUYÎ	HÛMAR
ez	5
bi	47
-ken-	18
piya	5
ancax	2
to	37
ri	30
bê, -bê	42
pêro	12
çend	5
ray	4
ma	92
ti	6
ser	17
zan-	30
vînen-	7
naqis	1
hesan	1
rûreş	1
zerresiyah	1
zey	16
her	65
hergo	12
herçî	4
heri	5
vac-	20
manenno	1
çim-	4
dest	7
tavilî	14
eywan	1
ziwa	1
tede	10
siba	1
şar	1
teber	3
çar	7
çares	1
be'di cû	30
girewt, girot	3
qey	11
henkî	6
dare	3
weqt	35
tera	19
areq	1
şeş	5
çilk	4
kewt	7
war	5
gul	1

ÇEKUYÎ	HÛMAR
linge	4
key	2
yenê, yeno	8
ca	3
yene	1
ewca	3
tim	18
hete	1
rey	3
qet	6
labelê	10
est-	7
wazen-	17
hewe	3
roc-	16
şew-	30
yew	99
çunki	10
qeybê	2
yê	120
çiqa	6
ziwan	1
zî	62
goşdar	2
hişyar	1
şima	12
name	12
namedar	2
vatiş	28
şerbet	4
emşo	2
eno	21
no	4
verîn	2
go	20
dû	2
ancî	7
bîn	5
viraştiş	1
va	69
nûştiş	4
bike	5
binûs	4
şinawit	1
kam-	8
ger	35
çîke	4
çîkew	1
nêard	1
ard-	8
biko	6

ÇEKUYÎ	HÛMAR
nan	3
sole	1
vend-	2
merdim	1
pers-	9
baştir	2
kem	3
loma	4
kerd-	46
bêguman	1
fek	5
û	125
u	4
çin-	11
çinbiyayîş	1
baş	3
bizan	13
'erd	6
'ezman	3
ver-	14
enka	2
qet	6
nirseno	1
nişken-	2
hema, heman	29
eşken	2
roşn	1
çira (lamba)	1
çira(neden, niçin)	2
sist	1
şit	1
şitwer	1
lac-	2
qic	1
qicî	1
derg	1
dergah	1
ci	13
şî-	29
da-	11
nêweşî	1
werd-	3
serr-	4
pêser-	2
berm-	2
zerey	1
min	36
mi	9
wey li min	1
dar û ber	1
çiqa	6

birinc	1	nêgeyr-	2	nêmend-	3
gulab	1	dîtiş	2	wurişt-	8
panc	3	dest pêkerd	1	may	1
pancin	1	vindert-	3	pî	3
dûyyes	1	pey	4	cînî	1
nay ro	2	di (veredat)	24	teyşan	1
mend	12	dima	1	engemîn	1
çend	5	di (iki)	2	şîrîn	2
şermende	2	heşt	2	ban	3
se	3	ame-	40	goş	1
vîst	6	aşm-	8	tayn-	1
hezar	3	new	1	adir	3
henzar	1	newa	1	çiray, çirey	2
nîme	1	hewn-	5	şek	1
paşt-	6	siye	1	bêşek	1
'xezal	1	şo	3	zaftir	1
eyro	2	veyşena	1	zaf	2
espar	1	wet	1	bêkes	1
şa	2	Homa	6	miyan	4

Tablo 4: Hûmarê çekuyanê serekeyan ke zazakî de zaf yenê gurenayene û metnê mewlidî de viyarenî.

1.8 Bînayê Cumleyan

Çekuye yan gruba çekuyanê ke bi hawayêko tam yew hukim tira biveciyo, îfadekerdişê fikrêk, hereketêk, hîsêk yan hedîseyêk ra cumle vajiyeno.

Seba sazkerdişê yew cumle ganî tewr tayn karêko ante (cumleyanê karî de) yan zî yew nameyo ke bi kopula anciyayo (cumleyanê nameyî de) û wezîfeyê kardarî girewto xo ser bibo. Mavajî; çekuya “yeno” tena sereyê xo cumleyêk a. Azayê bînî yê cumle, hetê mana û wezîfe ra kardarî tamam kenê.

1.8.1 Goreyê Kardaranê xo Cumleyî

Cumleyî goreyê kardaran di bêj ê: Cumleya Nameyî û Cumleya Karî.

1.8.1.1 Cumleyê Nameyî

Cumleyê ke kardarê înan bi çekuyê ke name yan kokê xo name ra yenê (sifat, zemîr, zêrf, bestox ûsn.) ra viraziyayê, înan ra cumleyê nameyî vajiyeno.¹⁵⁷

Nimûne:

Azad xalzayê min o.

Hewlîne birarkeynaya min a.

Koyo Sipî koyêko berz o.

Kurdî, welatê xo de azad niyê.

Mewlidê Melayê Xasî de cumleyanê nameyî ra çend nimûneyî:

Wacib o bêşubhe ancî heqqê to

(6 b/2)

Hiikmet û heybet zî pêro awe wo

Niçmet û cennet zî pêro awe wo

(150/12)

---

¹⁵⁷ Gündüz, *Türkçe Açıklamalı Kürtçe (Kirmanca/Zazaca) Dil Dersleri*, r. 335; Roşan Lezgîn, *Dersê Ziwani* r.113

1.8.1.2 Cumleyê Karî

Cumleyê ke kardarê înan karêko ante yo, înan ra cumleyê karî vajiyeno.

Nimûne:

Gule şona wendegeh.

Rûşen keye ra yeno.

“Huner û edebîyatê kurdan de, folklorê kurdan de qirbîyayîş, veşayîş, wêranbîyayîş, zulm, xayîntî, kişîyayîş, hepsîbîyayîş cayêko zaf muhîm gînê.”¹⁵⁸

Mewlidê Melayê Xasî de hîna zaf cumleyê karî gureniyayê. Nînan ra çend nimûneyî:

Ez bi bismillahi ibtida kena

Razîqê ‘aman û xaşan p’ya kena

(1 a, b/2)

Ez qesem daîm bi zatê to kena

Hem bi yew yew ez sîfatê to kena

(12 a, b/3)

Be‘di cû va ey qelem nûştîş bike

Va’z dî emrê to de wa vatiş bike

(112 a, b/10)

Werdişî yê dir rehet bî canî min

Min dî yew teyrike ame banî min

(253 a, b/20)

1.8.2 Goreyê Rêzkerdişê Azayanê Xo Cumleyî

1.8.2.1 Cumleyê Qaydeyinî (Duz)

Eke tay îstîsnayî nêhesibiyê, cumleyê ke kardarê xo peyniya cumlede yo înan ra cumleyê qaydeyinî (duz) vajiyeno.

Nimûneyî:

Ez bi bismillahi ibtida kena

Razîqê ‘aman û xaşan p’ya kena

(1 a, b/2)

¹⁵⁸ Roşan Lezgîn, “Edîtorî Ra”, *Newepel*, Rojnameyo kulturî yo 15 raje, Sibate, 2014, h.60, r.2

Rebbi ħemd û ŝukrî ancax to ri bê

Kibr û medħ û fexrî pêro to ri bê

(2 a, b/2)

Ez qesem daîm bi zatê to kena

Hem bi yew yew ez sifâtê to kena

(12 a, b/3)

Be°di cû kû Ademî bêemrî kerd

Xaliqî va yê bigîrî berzi °erd

(171 a, b/14)

1.8.2.2 Cumleyê Bêqaydeyî (Verapey)

Cumleyê ke kardarê xo peyniya cumle de niyo yê. Mewlidê Melayê Xasî de nê bêj cumleyî gelek zaf ê.

Nimûneyî:

Va binûsne yew çinîk o ğeyri min

Hem Muħemmed qaşid o qey emri min

(113 a, b/10)

Nêbo rengêke tera biyarî kemî

Pê virazin ay ħerrî ra Ademî

(131 a, b/11)

1.8.2.3 Cumleyê Kemî

Wexto ke cumleyêk de azayanê bingeyîn yê cumleyan ra yew kemî bo, hîna zaf zî kardar, ê cumleyan ra cumleyê kemî vajiyeno.

Nimûneyî:

Xatemê peyğemberan o bi°l-yeqîn

Îsmê yê Eħmed Muħemmed hem Emîn

(279 b/14)

Na misra de semedo ke cumle tamam bîba ganî peyniya cumle de “o” bibo. Yanî, ganî “Îsmê yê Eħmed Muħemmed hem Emîn o” bibiyêne. Semedo ke “o” kemî yo na cumle cumleyêka kemî ya.

Merħeba ey sirri subħan merħeba

Merħeba ey rûħi rûħan merħeba

(256/20)

Merheba ey rehmeten lil-^ealemîn
Merheba ya men şefi^eu^l-muznibîn

(262/20)

Beyta 256ine ra heta beyta 262ine hewt beytê merhebayî, beyta 255ine ya cêrîne ra girêdaye yê.

Ĝeyrê însanî çîqa eşya bî va
Merheba ya seyyide^l-kewneyni va

(255/20)

Çunke çekuya “va” ke peyniya her di misrayanê na beyte de ya, heme misrayanê merheba ke na beyte ra dima yenê ra girêdaye yê. Yanî peyniya her misraya merheba de “va”yêko nimite esto. No semed ra ma eşkenê misrayanê nê hewt beytan ra cumleyê kemî vajî.

1.8.2.4 Cumleyê Miyanînî (Parantez)

Cumleyê ke miyan de cekuyê miyanîn yan cumleyê miyanînî viyarenê înan ra cumleyê miyanînî yan zî cumleyê parantezî vajiyeno.

Nimûneyî:

Secde ra weqto wurişt, va: “**Rebbena
Ummetey min ‘aciz a**”, ez vînena.

(265/20)

Weqto dî yê va: “**Bi Tewrato Mubîn
Go biko bañil eno dîno verîn**”

(278/21)

1.8.3 Goreyê Bînayê xo Cumleyî

1.8.3.1 Cumleyê Sadeyî

Cumleyê ke miyan de tek yew hukmo xoser û tek yew kardaro ante esto, înan ra cumleyê sadeyî yan zî cumleyê besîtî vajiyeno.

Nimûneyî:

Des şerrî zî mend Medîne de tamam

(354 a/27)

Pêro day dîtîş bi qeybi Eħmedî

(334 b/25)

Tavilî şa bî Muħammed Muştefa

(314 b/24)

1.8.3.2 Cumleyê Pêrabesteyî

Cumleyê ke hukmêko binghîn û sewbîna hukman ra pêk yenê înan ra cumleyê pêrapesteyî vajiyeno.

Nimûneyî:

Ma ser a Rebbî ti zanî vînenê

(4b/2)

Xaliqî va ewwel û axir ez a

(117a/10)

Ger bipersê wendişê roc û şewe

Wendişê şew baştir o hergo hewe

(27 a, b/4)

Va binûsne yew çinîk o geyrê min

Hem Muḥemmed qaşid o qey emrê min

(113a,b/10)

1.8.3.3 Cumleyê Rêzkî

Cumleyê ke miyan de yew ra vîşêr hukmo temambiyaye esto înan ra cumleyê rêzkî vajiyeno.

Nimûneyî:

Secde ra weqto wurişte, Rebbena

Va, ti Xellaqî min ê, ez vînena

(115/10)

Weqto persa Xaliqî ra kewn û ḥal

Va eno ḥikmet çi yo ya Ze'lcelal

(148/12)

Loma weqtu nengûyi xo qesnenê

Destu raşt de ewwulî dest pêkenê

(156/13)

Be'di cû kû Ademî bêemrî kerd

Xaliqî va yê bigîrî berzi 'erd

(171/14)

1.8.4 Goreyê Manayanê xo Cumleyî

1.8.4.1 Cumleyê Musbetî (Pozîtif)

Cumleyê ke tede kardar dano zanayene ke kar viraziyayo, ameyo ca yan zî do bêro ca, nînan ra cumleyê musbetî vajiyeno. Kurdkî de çekuyê ke kokê xo name yan zî kar ê, pêro musbet ê. Nê bi tay çekuyan yan zî prefiksan benê menfi.

Nimûneyî:

Ez bi bismillahi ibtîda kena

(1 a/2)

Ez qesem daim bi zatê to kena

(12 a/3)

Cenneto berzex de nay ro va hema

Lazim o na dare ra dûr bê şîma

(145/12)

1.8.4.2 Cumleyê Menfî (Negatîf)

Cumleyê ke tede kardar dano zanayene ke kar nêviraziyayo, nêameyo ca yan zî do nêro ca, nînan ra cumleyê menfî vajiyeno. Cumleyêka musbete bi çekuyanê sey niyo/niya, çin o/çin a/çin ê yan zî sey prefiksanê bê-, nê-, ne- bena menfi.

Nimûneyî:

Û Hemd û şukrê to eda qeş nêbenê

(4 a/2)

Va binûsne yew çinîk o geyri min

(113 a/10)

Bêhisab yê kerd heyra rebbi xo ra

(88 b/8)

Min °efû ke Rebbi ez bê çare wa

(178 b/14)

1.8.4.3 Cumleyê Persî

Cumleyê ke fikrêk yan hîsêk pê persî îfade kenî, înan ra cumleyê persî vajiyeno.

Nimûneyî:

Hendî ma Şeytani ra perway çi yo?

(17 a/3)

Haşilî qeş eşkeni roşni çira,

Hukmê rocî sist kero hukmê xo ra?

(34/4)

Yê çira vinderti min pey de °eceb?

(147b/12)

1.9 Hunerê Edebî

1.9.1 Hunerê Mecazan

Hunero ke çekuyan manayanê xoyê heqîqîyan ra teber sewbîna manayan de gurenayîş reyde viraziyeno yo. Weşiyêk dano cekuyan. Nê bêj mecazan de, di objeyî şibênîyenê yewbînan.

1.9.1.1 Teşbîh (Şibênayîş)

Hunerê di çiyê ke bêtareyê înan de eleqeyê pêmanayîşî esto û pêverniyenê, nînan ra yê zeîfî, şibênayîşê yê pêtî yo. Nê hunerî de cekuyî, manaya xoya raştikên de zî gurenîyenê.

Şibênayîşêk de çar unsûrê bingeyîni estê:

O ke şibênîyeno (Şibênayox): Yew çiyê ke şibênîyeno yewna çiyî.

O ke bider şibênîyeno (Şibênaye): Estbiyayeyo ke hetê senîniye ra hîna pêt o.

Hetê şibênayîşî: Şibênayîş kamcîn hetî ra viraziyayo, ê ano zıwan.

Edatê Şibênayîşî: Edatê ke şibênayîş de pêmanayîş, sêpêbiyayîş, pêveronayîş reyde têkildarî yê.¹⁵⁹

Nimûneyî:

Halê **mîskîn** û **feqîr** û **naqîşan**

Rûreş û zerresiyahê **zey hesan**

(5/2)

Na beyte de çekuyê ke bold nusiyayî, înan de teşbîh esto.

¹⁵⁹ Numan Kulekçi, *Edebi Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, r. 30–44; İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1998, r. 214–232;

Şeyxi Beşrî vato **Zey Kohê Uhud**

Zerdê ma bî go di yew mewlûd de bid

(52/6)

Na beyte de zerdî şibiyayê Koyê Uhudî.

Sirri Seqî vato **Ca w' mewlûd tede**

Wanenê yo **cennet** o yê ha y' tede

(56/6)

Na beyte de cayo ke mewlid tede waniyeno şibênîyayo Cennet.

Haşilî qeş eşkeni **roşnê çira**

Hukmê rocî sist kero hukmê xo ra

(80/8)

Na beyte de zî roşnê çira şibênîyayo roşnê rocî.

Kewtî çol û kerbelayê **kafirî**

Şî heta dorê Mekî zey **adirî**

(198/16)

Na beyte de zî kafirî şibênîyayê adirî.

1.9.1.2 Îstî'are

Îstî'are zî yew çeşid teşbîh yanî şibênayîş o. No şibênayîş bi vatişê unsûrê bingehîn yê şibênayîşî ra yewî (şibênayox yan zî şibênaye) viraziyeno.

Nimûneyî:

Key şima dî nameyê şahê şima

Ame vatiş sunnet o vacê şima

(19/3)

Eş-şelatu weş-şelamu ya hebîb

Daima to ro bivarê ya tebîb

(20/3)

Weqtu dî kewtî dima zey vergi har

Şî bi yê berxi ciwanî hey hewar

(200/16)

Tiya de Hz. Muhammed şibênîyayo berxê ciwanî. Beyte de berxo ciwan viyareno labelê nameyê Hz. Muhammedî hawayêko eşkera nêviyareno. O semed ra tiya de hunerê îstî'areyê eşkerayî viraziyayo.

1.9.1.3 Teşxîs

Hunerê teşxîsî, yew xusûsiyeto ke ayîdê însanan o, însanî ra teber dayîşê sewbîna estbiyeyanê ganî û bêgan o.

Nimûne:

Pîze de go nan biko cûş û tereb
Go biwazo tim 'efû vaco e Reb

(54/6)

Na misra de nan cûş û tereb keno. Halbukî nan çiyêdo bêgan o. Xusûsiyetêk însanan diyayo nanî. Bi no hawa hunerê teşxîsî viraziyayo.

Weqto ana va şinawut ay qelem
Tavilî şî secde û bêheş bî hem

(114/10)

Na beyte de eşnawitiş, secdekerdiş û bêhişmendiş ke xusûsiyetê însanî yê, dayîşê înanê qeleme de hunerê teşxîsî viraziyayo.

Dar û ber pêro tedir bermay bi hâl
Hem çîqa heywani der sehl û cibal

(241/19)

Na beyte de zî bermayîşê dar, ber, sehl (deşte), cibal (ko) û heywanan de hunerê teşxîsî esto.

1.9.1.4 Întaq (Dayîşqiseykerdiş)

Hunerê întaqî, însanî ra teber dayîşqiseykerdişê estbiyeyanê ganî û bêgan o.

Nimûneyî:

Pîze de go nan biko cûş û tereb
Go biwazo tim 'efû vaco e Reb

(54/6)

Ay kû ez werda gunehkar o °efû

Wazena ê rê bi namey to °efû

(55/6)

Nê di beytan de nan, ke çiyêko bêgan o, diyayo qisey kerdene. Nan, oyo ke o werdo, ey rê efû wazeno. Tiya de hunerê întaqî viraziyayo.

Be°di cû va ey qelem nûştiş bike

Va 'z di emrê to de wa vatiş bike

(112/10)

Na beyte de zî qisekerdiş, ke xusûsiyetêk însanan o, diyayo qeleme. Nê de yanî qiseykerdişê qeleme de hunerê întaqî viraziyayo.

Se°diyan weqto kû dî hukmê herî

Bî muheyver va Hêlîma ra verî

(287/22)

Ma xo rê vatê eno her go direy

De bîmano nêşkeno bêro çirey

(288/22)

Ma di enka vînenê zey yew gèzal

Meş keno reyra bi emrê layezal

(289/22)

Hem şîma hîri tenî p'ya nişti ci

Ancî yew her nêrsenu pey ra bi ci

(290/22)

Tavilî Homay zuwanêkew feşîh

Viste yê fek yê bi şewtêkew melîh

(291/22)

Va °eceb min de memanê Se°diyan

Ez bi nê şiklî eger şî asiman

(292/22)

Çunkî ništo min Muhemmed zû'l-°elem

Yo kû qey yê xelq bibî °erş û qelem

(293/22)

Eyro paştey min bi xo efdeltir a

Masiwa ra baş bizanê ey wera

(294/22)

Nê beytanê corênan de zî bi qiseykerdişê herî, reyna hunerê întaqî
(dayîşqiseykerdiş) viraziyayo.

1.9.1.5 Mecazê Mursel

Yew çekuye bi meqsedê şibênayîşî ney, manaya xo ya raştikên ra teber herinda yewna çekuye (sey viraştişê têkiliyanê parçe-pêro, zere-teber, sebeb-netîce, nuştox-eser, ca-însan, ca-hedîse) gurenayîş o.

Nimûneyî:

°Illeto yew zî dunya bîbî zêlam

Kufr û şirkî ra hema bîbî tamam

(32/4)

Xaliqî va nûri şahê cinn û îns

Ha w' di paştey to de yo eyro celîs

(149/12)

Eyro paştey min bi xo efdeltir a

Masiwa ra baş bizanê ey wera

(294/22)

1.9.1.6 Kînaye

Hem manaya raştikên hem manaya mecaz yê çekuyêke yan vateyêk tereyde gurenayîş o.

Nimûne:

Bî tebeddul rengê yê mil şî ver o

Hezretî Cibrîl bî nazil yê ser o

(313/24)

1.9.1.7 Tarîz

Vate yan çekuyan, manaya înan a raştikên yan zî mecaz ra teber tamamen verapeya înan vatiş o. Bi vateyêko bîn, seba ke merdim yariya xo bi yewî bikero, yan ey qic bifino vateyê xo verapey vatiş o. Mavajî, keso ke randewiya xo rê erey kewto ra “Eman ti çi hend rew ameyî!” bivajiyo, pê ey yariya xo kerdiş o. Yan zî seba kesêk tembelî “Na çi jehatî ya!” bivajiyo, bi ney hunerê tarîzî viraziyeno.

Metnê mewlidê Xasî de ma raştê hunerê tarîzî nêameyî.

1.9.2 Hunerê Manayan

1.9.2.1 Tenasub

Çekuyê ke hetê mana ra yewbînan dir têkildar ê, têreyde gurenayîşê înan ra hunerê tenasub vajiyeno.

Nimûneyî:

Ez bi bismi^{llahi} ibtîda kena

Raziqê *aman* û *xasan* p’ya kena

(1/2)

Rebbi **hemd** û **şukrî** ancax to ri bê.

Kibr û *medh* û *fexrî* pêro to ri bê

(2/2)

Ûali **miskin** û **feqîr** û **naqîşan**

Rûreş û zerresiyahê zey hesan

(5/2)

Yew bido yew dirheme bi qelbo şedîd

Zey di **Bedr** û hem **Huneyn** de bo şehîd

(50/5)

Nişfu bîn ra zî viraştiş da Cedîd

Lewh û **kursiyy** û **qelem** ^{erşo} mecîd

(110/10)

Hezreti **Hewwa** nezer da **Ademî**

Va çi nûr o va yê Fexri ^{alemî}

(169/14)

Beytanê corênan de çekuyê ke bold îşaret biyê, hetê mana ra yewbînan dir têkildar ê, o semed ra nê beytan de hunerê tenasubî viraziyayo.

1.9.2.2 Tecahulê Arîf

Çiyo ke herkes zano de seba ke mana de nezaketêk biviraziyo, xo nezan nawnayîş o.

Mewlidê Melayê Xasî de ma raştê hunerê tecahulê arîfî nêameyî.

1.9.2.3 Husnu Tafîl (Sebebêko weş ra girêdayîş)

Yew hedîseyo ke sebebê qewimiyayîşê ci zaniyeno, sebebê eyo raştikên ra teber sewbîna sebebanê weşan ra girêdayîş o.

Nimûneyî:

Areqêke da hema şeş çilki yê

Kewtî war çar bî tera çar yari yê

(89/8)

Yew tera zî bî guli, boy tim yenê

Yîne ra zî yew birinc o ma wenê

(90/8)

1.9.2.4 Sîhrê Helal

Yew çekuye yan zî gruba çekuyan ke peyniya misraya verêne ya beytêke de ca girewto, wexto ke merdim hem biyaro peyniya misraya yewine hem zî biyaro verniya misraya diyine manayêka weşe biveciyo, ey ra hunerê sîhrê helal vajiyeno.

Nimûneyî:

Labelê ma zani **reḥma bêḥisab**

To hete esta û ma bî dilkebab

(10/3)

Ame vatiş va kû **‘Ebdullahi ri**

Yew weled emşo biyo yê şahî ri

(276/21)

1.9.2.5 Mubalexe

Hunerê vatişî yo ke seba tesîrê yew çekuye bizêdniyo, yew çiyî esasê xo ra vîş nawitiş yan zî hawayo ke do nêqewimiyo vatiş o.

Nimûneyî:

Bî tamam hetta kû hîrê sey serre

Kerdi zergûn hesri yê dar û çere

(174/14)

Ma ebed nêgeyrenê a ger meram

Nêkerin îcra kû vacin ax û Şam

(196/16)

1.9.2.6 Tezad

Hal, estbiyaye û hedîseyê ke seypê yê, di hetanê înan ê verapeyan (zid) têreyde vatiş yan zî bêntareyê înan de têkiliyêk girêdayîş ra tezad vajiyeno.

Nimûneyî:

Ez bi bismi'llahi ibtîda kena

Raziqê **aman** û **xaşan** p'ya kena

(1/2)

Key yeno ca Rebbi heqqê şukri to

Ger **ezel** ra ta **ebed** ma zikri to

(8/2)

Wazenê ma lufti to hergo hewe

Tim bi zarîyy û fiğan **roc** û **şewe**

(11/3)

Be^odi cû yew roc **wurişt-ronişt** hema

Yew nezer da ^eerşi xellaqi sema

(176/14)

1.9.2.7 Tekrîr

Seba ke hêz bidiyo vateyan, şîre yan zî nuştayo nesir de hunerê tekrarkerdişê tay cekuyanê beliyan o.

Nimûneyî:

Çende ray bê masiwa bi hemdi ma

Labelê nêrê hisaban **çendi** ma

(3/2)

Key **şima** dî nameyê şahê **şima**

Ame vatiş sunnet o vacê **şima**

(19/3)

1.9.2.8 Nîda

Seba ke heyecan bidekuwo vateyan, gurenayîşê çekuyanê vengdayîşan (înterjeksiyon) o. Hunerê nîda maneno hunerê tekrîrî labelê cêra ciya yê. Nîda de tena çekuyê vengdayîşî gurenîyenê la tekrîr de eşkiyeno her çekuye bigureniya.

Nimûneyî:

Rebbi hemd û şukrî ancax to ri bê

Kibr û medh û fexrî pêro to ri bê

(2/2)

...

Xaliqi ma tim ti yê, **Barî Xuda**

Şafi'ê ma zî Muhemmed Mustefa

(16/3)

...

Secde ra weqto wurişte **Rebbena**

Va ti Xellaqi min ê ez vîna

(115/10)

1.9.2.9 Îstîfham (Hunerê Persî)

Seba ke hîs û fikrî hîna tesîrin bibî, pê persî vatiş o. Meqsed pers perskerdiş niyo, dîqetê wendoxî antiş o.

Nimûneyî:

Key yeno ca Rebbi heqqê şukri to?

Ger ezel ra ta ebed ma zikrê to

(8/2)

...

Haşilî hendî çi vacî ey beşer?

Yo kû Homa yê bero 'erşê xo ser

(347/26)

...

Weşfi yê hendî yenê vatiş tamam?

Ger hema vaci îla yewmi'l-qiyam

(348/26)

1.9.2.10 Îltîfat

Manaya ferhengî yê îltîfat, ageyrayîş, riyê xo tadayîş o. Labelê sey yew termê belexatî, wexto ke vateyêko menzûm yan nesr, bi raveyê (kîp) şexsê yewin, diyin yan hîrêyinî îfade beno nişka ra tadayîşê yewna raveyî yo. Bi vateyêko bîn hunerê vurnayîşê hetê xîtabî yo. Îltîfat zî sey rucû° û tekrîrî zîhnê merdimî tehrîk keno, dîqetê merdimî anceno.

Nimûneyî:

Berd û teslîm kerd bi qeybê Amina

Ay zî bî şa ma zî şa ke Rebbena

(300/23)

Va xo rê Rebbî ti zanî vînenî

Çîke ra hesnêkena bê to tenî

(306/23)

1.9.2.11 Telmîh

Vîrardişê yew hedîseyê tarîxî yan efsaneyo ke herkes pê zano yo.

Nimûneyî:

Yew bido yew dirheme bi qelbo şedîd

Zey di Bedr û hem Hîneyn de bo şehîd

(50/6)

Be°di cû kû Ademî bêemrî kerd

Xaliqî va yê bigîrî berzi °erd

(171/14)

°Emri yê weqto tamam bî şeş şerrî

Amina zî şî dunya ra ay şerrî

(301/23)

Weqto yê rê heşt serrî bî munqelib

Qebri rê meyman bî °Ebdulmuttelib

(302/23)

Mend Ebîtalib tenê pî Heyderî

Bî ci rê hafîd bi emrê Ekberî

(303/23)

1.9.2.12 Telmi^c

Şîrêke de misra yan qismêk yew misra bi sewbîna ziwani nuştiş ra telmi^c vajiyeno.

Nimûneyî:

Da cewab nûrî ver a Rebbi wera

We ‘eleykum’us-selamu va tera

(166/14)

...

Va di aşmey hewti Îsma‘îl zebîh

Barekellahû lekî heml-el melîh

(231/18)

Ame aşmey heşti Mûsa qey mi va

Ebşirî ya Amine bil-Muştefa

(232/18)

1.9.2.13 Îqtîbas

Îqtîbas, yeno manaya deyngirewtîşî. Yew şîre de ayet, hedîs yan eserêko meşhûr ra tam yan zî qismêk yew vateyî, bi hawayêko manayin neqilkerdiş ra hunerê îqtîbas vajiyeno.

Nimûneyî:

Ez bi **bismi’llahi** ibtîda kena

Raziqê ‘aman û xaşan p’ya kena

(1/2)

Eş-şelatu weş-şelamu ya hebîb

Daima to ro bivarê ya tebîb

(20/3)

Kerdo vato ya Muhemmed ya Emîn

Ente minnî reḥmetun lî-l ‘alemîn

(65/6)

Arde **Îqra bismi** qelbê yê de va

Tavilî şa bî Muhemmed Muştefa

(314/24)

1.9.2.14 Leff û Neşr (Arêkerdiş û Neşirkerdiş)

Vatişê çend çıyan ra pey, termê ke înan dir eleqedar ê yew cumle de yan zî yew menzûme de bi întizamêk vatiş o. Yanî misrayan de yew çeşid sîmetrî viraştiş o.

Nimûneyî:

°Illeto yew zî **dunya bîbî zelam**

Kufr û şirkî ra hema bîbî tamam

(32/4)

Nef'i mawlûdî şima persê biran

Qet ebed **nînê hisabê defteran**

(37/5)

Be°di cû **teyşan** biya ez bêhisab

Min dî ame **şerbetêkew** zey gulab

(251/19)

Labelê nê **şekker** û nê engemîn

Çîke zey yê şerbetî nêbî **şirîn**

(252/20)

1.9.2.15 Rucû° (Ageyrayîş)

Vateyo ke verê cû vajiyayo ra ageyrayîş yan zî averramitişê fikrê ke zidê yewbînan asenê yo. Hunerê rucû° de vateyê ke verê cû vajiyayê ra fekveradayîş çin o. Bîleqîs vateyê ke verê cû vajiyayê, meqsedê averberdişê înan esto.

Nimûne:

Yo sebeb ra ma selam bid sunnet o

Reddi yê zî ferzîkew kîfayet o

(167/14)

Qeybi nefîsê min rica qet nêkena

Belkî qey yîne rica to ra kena

(266/21)

1.9.2.16 Terdîd

Hedîse yan fikrêk bi hawayêk ke nêpawiyeno netîce kerdene yo. Ney ra meqsed şaşkerdişê wendoxî û heyret de verdayîşê wendoxî yo.

Nimûneyî:

Hem şewey mewlûd tede bî yo şiba

Yew cihûd bî şarî ra persa û va

(274/21)

Persê yew mewlûd qureyşî kami rê

Bî di emşo Muzhir û Îslami rê

(275/21)

Ame vatiş va kû °Ebdullahi rê

Yew weled emşo biyo yê şahî rê

(276/21)

Yo cihûd tavil wurişt şî qeybi yê

Va mi rê b'yari teber ez bani yê

(277/21)

Weqto dî yê va bi Tewrato Mubîn

Go biko baţil eno dîno verîn

(278/21)

Xatemi peygemberan o bil-yeqîn

Îsmi yê Eħmed Muħemmed hem Emîn

(279/21)

Nê beytan de weto ke yew cihûd perseno vano emşo Qureyşî ra kamî rê yew gedê ameyo dînya, merdim vano qey seba zerardayîşê perseno. La dima beytanê binan de fehm beno ke seba zerardayîşê niyo, seba îmanardişî perseno.

1.9.2.17 Qati° (Birneyîş)

Seba ke mana hîna tesîrin biba nêmcet verdayîşê vateyî ra hunerê qati° vajiyeno.

Nimûneyî:

Va xo rê Rebbî ti zanî vînenê

Çike ra ħesnêkena bê to tenê

(306/23)

Hem niyaz kerd û du^oayî hem rica
Rebbi edxilned-du^oae we^or-reca

(330/25)

1.9.3 Hunerê Qiseyan

Hunerê ke goreyê awanî û nuştişê çekuyan viraziyenî yê.

1.9.3.1 Îştîqaq

Çekuyê ke eynî kok ra viraziyenî, eynî beyte de gurenayîşê înan ra hunerê
îştîqaq vajiyeno.

Nimûneyî:

Qedri yê kamo bigîro bêriya

Zey **Muhammed Ehedî** b'yaro dunya

(48/5)

...

Nûri **Şiddîqî** di raştê **şidqi** de

Bî sekan Farûqi zî Şiddîqi de

(162/13)

Yew weqeyke zerd û yew sîm hem se **pes**

Hem devey zî zey **pesan** day ende bes

(216/17)

Weqto arde hem yene bî ay **şewî**

Hem receb bî aşme bîbî **yewşewî**

(217/17)

1.9.3.2 Cînas

Çekuyê ke hetê vengî ra eynî yê labelê hetê mana ra ciya yê, têreyde gurenayîşê
înan ra cînas vajiyeno. Yanî çekuyanê hemvengan, manayanê ciya-ciyayan de gurenayîş
o. Çekuyê bi cînas, hîna zaf maniyan de gurenîyenî.

Nimûneyî:

Çende ray bê masiwa bi hemdi ma

Labelê nîrê hisaban **çendi** ma

(3/2)

Hendî ma Şeytani ra perway çî **yo**

Yo kû to ra tim biyo bêhêvi yo

(17/3)

...

Yo °eqil kû eşli yê awe w' her î

Yo çî zano hukmi şahê ekberî

(72/7)

...

Hezretî Cibrîli wehyî arde **ser**

Va ricay to bî qebûl wurze xo **ser**

(179/14)

1.9.3.3 Alîterasyon

Nuşteyanê nesir yan zî menzûman de bi tekrarkerdişê tay veng yan zî heceyan, viraştişê ahengêko weş yê veng an o.

Nimûneyî:

Hendî **ma** Şeytani ra perway çî **yo**

Yo kû **to** ra tim biyo bêhêvi yo

(17/3)

...

Yew tera wendiş biyo ger çî ser o

Kamø boro go hezar °illet bero

(39/5)

...

Nê **eno** °erd û **enê** °ezmani bî

Nê perîy û **cinnî** **nê** însani bî

(68/7)

1.9.3.4 Asonans

Şiîre de herfê vengin ê ke seypê yê, tekrarkerdişê înan o. Ferqê alîterasyon û asonansî, asonans de herfê venginî tekrar benê labelê alîterasyon de herfê bêvengî tekrar benî.

Nimûneyî:

Ewwela tezyîni xo °eylani xo

Lazim o to rê bi qasê hali xo

(24/4)

Yew tera wendiş biyo ger çî ser o

Kamo boro go hezar °illet bero

(39/5)

1.9.3.5 Qelb

Hunerê qelbî, bi vurnayîşê cayê herfan ê ke çekuyêke de yî viraziyeno.

Nimûne:

Rebbi **hemd** û şukrî ancax to ri bê

Kibr û **medh** û fexrî pêro to ri bê

(2/2)

1.9.3.6 Tarsi°

Şiîran de çekuyê ke misrayan anî meydan, eke hetê hûmar, wezn û qafiye ra eynî bibê, hunerê tarsi° viraziyeno. Misrayê ke bi no hawa nusiyayê hawayêk benê sîmetrîkê yewbînan.

Nimûneyî:

Nê eno °erd û enê °ezmani bî

Nê perîy û cinnî nê insani bî

(68/7)

Yew Nubuwwet yew zî T̂a°et name bî

Yew Se°adet yew zî Rif°et ya ebî

(95/9)

Yew Hidayet yew zî Te°zîm des tamam

Yew Şefa°et yew zî Qudret we°s-selam

(96/9)

Be°di yê zî eşto behrê nedretî.

Be°di nedrî eşto behrê qudretî

(100/9)

1.9.3.7 Reddu'l-Acuz Ale's-Sadr

Yew çekuya ke vernî yan orteyê beytêke de viyarena, peyniya beyte de bi hawayêk tekrarkerdişê aye yo.

Nimûneyî:

Key **şima** dî nameyê şahî **şima**

Ame vatiş sunnet o vacî **şima**

(19/3)

Weqto °Ebdullahi de **nûr** bî zuhûr

Kafîran zana kû amew' nîzdî **nûr**

(191/15)

Şî Medîne Xaliqî da nêweşî

Qeybi °Ebdullahi, şerbet werd û **şî**

(237/18)

2. HETÊ MUHTEWA RA WEKENITIŞÊ METNÎ

Wekenitişê muhtewa de zî manaya kelîmeyanê erebkî û fariskiyan, şîroveyê fehmanê ciya-ciyayan, huneranê edebîyanê muhtewayîyan, vetişê manaya beyte ya pêroyî, şîroveyê beyte, bêjo edebî yê şîîre/nezmî yo muhtewayî ser o yeno vindertene.¹⁶⁰

Seba ke na babete babetêka xoser a, ma do hetê muhtewa ra wekenitişê mewlidî ser o nêvinderê. Labelê hewceyo ke no ware de xebatêka zanistî û akademik bêra kerdene. Ma hêvî kenê ke hil-aver hetê muhtewa ra zî wekenitişê mewlidê Melayê Xasî bêro kerdene. Hewna ma hêvî kenê ke seba xebata şîroveyî, havilêka na xebata ma biba.

---

¹⁶⁰ Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*, r. 327

BEŞO HÎRÊYIN

METNÊ MEWLIDÎ YO BITENQÎD

1. DAŞINASNAYÎŞ Û NUSXEYÊ MEWLIDÎ

1.1 Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureşiyî (Selewatullahî 'Eleyhî Fî'l-Bukretî We'l-Eşiyî)

Seke ma cor de zî vatibi, eserê Melayê Xasî yo tewr muhîm Mewlid o. Nameyê nê mewlidî “Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureşiyî” yo. Bi destûrê wezaretê perwerdeyî yê Dewleta Osmaniyan, 1899 de Diyarbekir de çap biyo. No mewlid 29 rîpelî yo. Bi zazakiyêka weşe û zelale nusiyayo. No eser, seba ke esero zazakiyo tewr verên o, ke hetê yew kurdê zazayî ra nusiyayo, destpêkê edebiyatê zazakî hesabeno.

Mewlidê Melayê Xasî, 14 qism,¹⁶¹ 366 beyt û 732 misrayan ra pêk ameyo.

Mewlidê Mela Ehmedê Xasî, heta nika hetê çend kesan ra transkrîbe biyo û zaf kesan nê mewlidî sero nuşte û meqaleyî nuştê. Goreyê fikre ma nê xebatî pêro zî xebatê erjaye yê. Labelê heta ewro nê eserê erjaye yê sero xabatêka akademîke nêviraziyaya. Coka ma waşt ke no ware de kedêka ma zî biba û ma dest bi na xebate kerde.

1.2 Nusxeyê Mewlidî

Heta ewro nusxeyo orjînal ke 1899 de Diyarbekir de çapxaneyê Lîtografya de çap biyo ra teber, di nusxeyê bînî yê mewlidê Mela Ehmedê Xasî kewtê ma dest. Nînan ra yew destxetê Mela Zeynelabîdîn Amedî yo, ke îstînsax kerdo û 1986 de Diyarbekir de weşanayo. O bîn zî nusxeyo ke Miduriya Kitabxaneyê Eseranê Destxetan Yê Diyarbekir (Bi tirkî: Diyarbakır Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürlüğü) de yo, o nusxe yo.

---

¹⁶¹ Esasen mewlid 14 qismî yo. Labelê qismo ke sernameyê ey “Eno Mebhesê tertîbê Mewlûdî û Fedley Wendişî” û qismo ke sernameyê ey “Eno Mebhesê Nuzûlê Wehy o û Mîracî Wo”, nê di qismî her yew xo miyan de di qismî yê, yanî pêsero benê 16 qismî. O semed ra merdim eşkeno 16 qismî zî bihesibno.

1.2.1 Nusxeyo Orjînal¹⁶²

Nusxe: Orjînal-resen.

Nuştox / Xettat: Mela Ehmedê Xasî/Metbû

Tarîxê nuştişî: 1899

Hûmara rîpelan: 29

Hûmara beytan: 366

Çapê rîpelan: 13x21 cm.

Destpêkê Eserî:

Ez bi bismi'llahi ibtîda kena

Raziqê 'aman û xaşan p'ya kena

(1/2)

Peyniya Eserî:

Werzuq'illahumme husne'l-xatime

Lî cemî'il-muslimîn el-fatihe

(366/27)

---

¹⁶² Nusxeyê ke hata ewro kewtî ma dest, înan ra nusxeyo ke tewr verî nusiyayo, nusxeyo ke Roşan Lezgînî latînîze kerdo û Weşanxaneyê Nûbiharî 2013 de weşanayo, o nusxe yo. Çünke no nusxe de mewlidî ra ver rîpelêk de bi tirkiya osmankî, derheqê çapkerdiş û weşanayîşê mewlidî de tay melumatî ameyê dayene. Nê melumatî wina yê: “Diyabekîr vilayet-i celilesi’ne tabîc Lice kazası’ne mulhak Hezan kariyeli mekrumatlu Ehmedul Xasî Efendi’nin Zaza lisaniyle teellif eyledigi iş bu Mewlid-i Şerif Maarîf nezaret-i celilesinde 25 Mart 315 tarihli tahrirat-ı âliyesiyle verilen ruhsat üzerine defâ-ı evvelada dört yüz nüshadan ibaret vilayet-i mezkurede Litoğrafya Matbaasında tabîc ve neşr edildi. Bundan başka etdirilirse mes’ûl tutulacaktır.”

Nê melumatan ra fehîm beno ke no nusxe, bi desturê wezaretê perwerde yê ê wextî, bi tarîxê rûmî 25 adare [1]315 (mîladî 6 nîsane 1899) de Diyarbekir de Çapxaneyê Lîtoğrafya de çarsey heb çap biyo û weşaniyayo. Seba ke ez derheqê nê nusxeyî de tay melumatan bigîra, 06 sibate 2015 de mi Roşan Lezgîn ra randewu girewt û ma komeleya Nûbihar de ameyê têhet. Ez Roşan Lezgîn ra persaya, mi va:

- Mamoste no nusxeyê Mewlidê Melayê Xasî yo ke to transkrîbe kerdo û Weşanxaneyê Nûbiharî de weşanayo, to kamca ra peyda kerd û destxetê kamî yo?

- No nusxe mi Abdurrahman Adak ra girewt. Nusxeyo orjînal o, destxet niyo, metbû yo. Nusxeyo ke reya verêne 1899 de Diyarbekir de Çapxaneyê Lîtoğrafya de çap biyo, o nusxe yo. Wexto ke mi Abdurrahman Adakî ra girewt hima rîpelê ci cêra nêabiriyabî, pêra dusiyaye bî. Eke biabiyêne, biyêne rîpelêko derg û dila. Mi mamoste Abdurrahmanî ra girewt, fotokopiyê ci ant û mi tira rîca kerd nusxeyo orjînal xo rê girewt, fotokopiyê ci zî mi da mamoste Abdurrahmanî.

Transkrîbeyê Malmîsanijî zî no nusxeyo metbû ra transkrîbe biyo. 29 gulane 2015 de Diyarbekir de ez û mamoste Malmîsanij ma yew ca de ronîştîbî, miyanê suhbete de ez persabiya mi vatbi to Mewlidê Melayê Xasî kamcîn nusxe ra transkrîbe kerdo, vatbi mi nusxeyo metbû ra transkrîbe kerdo.

1.2.2 Nusxeyo ke Kitabxaneyê Eseranê Destxetan yê Diyarbekir de yo¹⁶³

Mustensîx: ?

Tarîxê îstînsaxkerdişî: ?

Hûmara rîpelan: 33

Hûmara beytan: 365

Çapê rîpelan: 27x20.5 cm.

Destpêkê Eserî:

Ez bi bismi'llahi ibtîda kena

Razîqê 'aman û xaşan p'ya kena

(1/2)

Peyniya Eserî:

Werzuqî'llahumme husne'l-xatime

Lî cemî'il-muslimîn el-fatihe

(365/31)

¹⁶³ W. K. Merdimîni no nusxe transkrîbe kerdo û hetê Weşanxaneyê Hîvda ra weşaniyayo. Nê kitabî de tarîxê weşaniyayîşî nênuşiyayo labelê goreyê melumatê ke tay çimeyî danî,¹⁶³ no kitab 2008 de weşaniyayo. (Bwn. Roşan Lezgin, "Mewlidê Kirdî", zazaki.net, <http://www.zazaki.net/haber/mewlid-neb-y-ehmed-xas-57.htm>, 22.12.2014)

No kitab di qismî ra yeno pê. Qismo yewin metno destxet o û hetê raştî ra sey orjînalê xo çap biyo. Qismo diyin, rîpelê hetê çepî bi kompîtor û bi herfanî erebkî nusiyayo û rîpelê hetê raştî de zî transkrîbeyê eyo bi herfanê latînkî nusiyayo. Kitab de hem qismo ke newe ra bi erebkî nusiyayo û hem zî qismê transkrîbe de zaf xeletî estê. (Bwn. Roşan Lezgin, Xerepnayîşê Mewlidê Xasî, <http://www.pen-kurd.org/kurdi/roshan-lezgin/mewlude-xasi-kirmacki.html>, 09 sibate 2015)

Destpêkê kitabî de derheqê Mela Ehmedê Xasî û mewlidê ey de çar rîpelî melumatî ameyê dayene labelê derheqê nê nusxeyê destxetî de tu melumat nêameyo dayene. Yanî belî niyo ke no destxet ayîdê kamî yo, kura ra temîn biyo. Seba ney, ez kewta dime, mi e-mailê W. K. Merdimîni peyda kerd û mi ci rê yew e-mail erşawit û ez persaya, mi va:

- No nusxeyo destxet ke to herfanê erebkî ra transkrîbeyê herfanê latînkî

kerdo, destxetê kamî yo, to kura ra temîn kerdo û orjînalê ci kamca yo? W. K. Merdimîni bi e-mail cewab da, va:

- Ez nêzana destxetê kamî yo, wayirê Weşanxaneyê Hîvda dabi mi, mi zî

herfanê erebkî ra tada herfanê latînkî.

Ney ser o ez 2014 aşma êlule de şîya Îstanbul, mi wayirê Weşanxaneyê Hîvda Huseyîn Sîyabend dî, ez ey ra zî eynî pers persaya. Ey va:

- No nusxe destxetê Mela Ehmedê Xasî yo. Orjînalê ey Kitabxaneyê Şarî

yê Diyarbekir de yo. Mi wêra ra temîn kerdîbi. Ez ageyraya Diyarbekir û şîya Kitabxaneyê Şarî yê Diyarbekir. Mi no eser wezîfedarê kitabxaneyî ra waşt, wezîfedarî va:

- Eserê destxetî tiya ra erşawiyayî Miduriya Kitabxaneyê Eseranê

Destxetan Yê Diyarbekir (Bi tirkî: Diyarbakır Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü). Na ray ez şîya wêra, PDFyê ci mi miqabilê heşt lîra de girewt. No nusxe, Miduriya Kitabxaneyê Eseranê Destxetan Yê Diyarbekir, qismê Eseranê Biçeşîdan de, Qeyd No: 46, CD: 2 de qeydkerde yo.

No nusxe 16 pel û 32 rîpelî yo. Çapê rîpelanê ci 27x20.5cm yo. Qaxidêko zerd, çarçikin (kareyin) ser o, bi destxetêko weş nusiyayo. Dormareyê metnî û bêtareyê beytan, tîkane û şeklê di sûtûnan de sey neqşî, bi qelemêka sure, pê di xêzanê têkiştan xêz biyo. Dormareyê qismê sernameyan zî no hawa bi qeleta sure xêz biyo.

Nê destxetî de tay cayê ke xelet nusiyayê xêz biyê, kişte de yan zî ser o raştê ci nusiyayê. Çend cayan de zî lekeyê murekebî rîpelî ra sawiyayo. Bêtareyê nê nusxeyî û nusxeyo orjînal de tay ferqî estê, ma do qismê Metno Pêveronaye de nê ferqan binawnî. Nê ferqan ra oyo ke tewr muhîm o, no nusxe de na beyta cêrêne kemî ya.

Xaliqî va nûri şahê cinn û îns

Ha w' di paştay to de yo eyro celîs

(149/12)

1.2.3 Nusxeyê Zeynelabîdîn Amedî¹⁶⁴

Mustensîx: Zeynelabîdîn Amedî

Tarîxê îstînsaxkerdişî: 1986

Hûmara rîpelan: 29

Hûmara beytan: 366

Çapê rîpelan: 15x23 cm.

Destpêkê Eserî:

Ez bi bismi'llahi ibtîda kena

Razîqê 'aman û xaşan p'ya kena

(1/qism:3, r.2)

Peyniya Eserî:

Werzuq'illahumme hûsne'l-xatime

Lî cemî'il-muslimîn el-fatihe

(366/ qism:3, r.27)

---

¹⁶⁴ Mela Zeynelabîdîn Amedî, eseranê Melayê Xasî yê ke fineno xo dest, înan îstînsax keno û sey kitabî Diyarbekir de çap keno. Melumato ke Mela Zeynelabîdîn peyniya kitabî de dano, no kitab hîcrî serra 1406, menga receb de çap biyo. Hîcrî serra 1406 zî miladî bena 1986. Nê kitabî de tarîxê çap kerdişê kitabî ra teber derheqê eseranê Melayê Xasî de tu malumat çin o. Mavajî Mela Zeynelabîdînî, nê eserê Melayê Xasî kura ra vistê xo dest? Nusxeyê înan ê orjînalî kura yê? Mewlidê Melayê Xasî kancîn nusxe ra îstînsax kerdo? Cewabê nê persan çin bî.

Seba ke ma cewabê nê persan bigîrî, 13 çile 2015 de ma şiyê cayo ke Mela ders dano feqîyan. Wêra ma seyda ziyaret kerd û biney suhbet ra pey persê xo persayê. Seba ke seyda zazakî nêzano ma suhbetê xo kurmanckî kerd. Goreyê melumatê ke ma tira girewtê, Mela Zeynelabîdînî mewlid û eserê bîn yê Melayê Xasî, birarzayê Seydayê Xasî Mela Arifî ra girewtê. Mela Arif, Camiyo Gird (Ulu Cami) yê Diyarbekir de qismê şafîyan de melayî kerda. Goreyo ke Mela Zeynelabîdîn vano, no nusxe destxetê Mela Zahîdî bi û destxetê ci zaf weş bi. Mela Zahîd Muftiyîya Diyarbekir de katib biyo. Mela Zeynelabîdîn vano mi eserê Melayê Xasî, Mela Arifî ra girewtê û mi xo rê nusxeyêk nuşt, tepa teslîmê Mela Arifî kerdê.

2. SAZKERDIŞ Û HEDERNAYÎŞÊ METNÎ

Wekenitişê metnanê kehenan de di waştîşê serekeyî estê. Nînan ra waştîşo yewin, metnê ke serdemê Edebiyato Kurdî Yo Klasîk de bi herfanê erebkî nusiyayê, nê metnan tadayîşê herfanê latînkîyan û resnayîşê wendoxan o. Nê warî de zaf metnê kurdî û nînan ra ê ke bi kurdkiya zazakî nusiyayê, tadiyahê herfanê latînkî yanî latînzê biyê û benê. Waştîşo diyin yê wekenitişê metnanê kehenan zî şerh û tehlîlê metnî rê îmkân hedernayîş o.¹⁶⁵

Merheleyê serekeyê ke warê ronayîş û weşanayîşê metnanê kehenan de viraziyenê, ma eşkenê înan sey tesbîtê metnî, wekenitişê metnî, tetqîqê metnî, tenqîdê metnî, tamîrê metnî, teşkîlê metnî û weşanayîşê metnî rêz bikerê. Meqsedê na xebate, xebatanê xo ra pey rê nusxeyêko sexlem vetîş ro meydan, yanî şerh û tehlîlê metnî rê îmkân hedernayen o. Nînan ra şerhê metnî, seba ke metn bêro fehm kerdene viraziyeno, tehlîlê metnî zî seba ke miyanê tarîxê edebiyatî de cayê metnanê edebîyan, daşinasnayîşê edebiyatê serdemanê vîyarteyan, zengîniya înan a kulturî û hukmê erjê înan veciyo meydan viraziyeno.¹⁶⁶

2.1 Tesbît, Tedqîq, Tenqîd, Tamîr, Teşkîl û Weşanayîşê Metnî

Nê qismî de seba ke ma metnêko sexlem xo dest finê, ma do metnê mewlidê Melayê Xasî, bi dore goreyê termanê corênan biwekenê.

2.1.1 Tesbîtê Metnî

Heta ewro mewlidê Melayê Xasî sero latînzekerdiş û çend meqaleyên ra teber, xebatêka akemedîke nêviraziyaya. Coka ma waşt ke no ware de kedêka ma zî biba, tayn bo zî wa wedartişê kêmaniyêke de yew havila ma zî bireso edebiyat, ziwan û şarê ma.

Seba ke mewlidê Melayê Xasî sero heta ewro xebatêka akademîke nêviraziyaya, ma semedê tezê xo metnê mewlidê Melayê Xasî vîjna.

2.1.2 Tedqîqê Metnî

Seke ma cor de zî behs kerdibi heta ewro hîrê nusxeyê mewlidê Xasî kewtî ma dest. Nînan ra yew destxetê Mela Zeynelabîdîn Amedî yo. No destxet nê serranê peyênan de Mela Zeynelabîdîn Amedî îstînsax kerdo û 1986 de Diyarbekir de dayo çap ro û weşanayo.

¹⁶⁵ Mine Mengi, “Metin İncelemesi Araştırmaları, Terimleri ve Bunlardan biri: Metin Tahlili”, Türkoloji Araştırmaları, <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi5/sayi5pdf/mengimine.pdf>, 01.10.2014

¹⁶⁶ e.e.

Nusxeyo diyin, Kitabxaneyê Eseranê Destxetan Yê Diyarbekirî de qismê Eseranê Biçeşîdan de, Qeyd No: 46, CD: 2 de qeydkerde yo. Merdimînî no nusxe latînzê kerdo û 2008 de hetê Hîvda Îletîşîm ra weşaniyayo.

Nusxeyo hîrêyin, nusxeyo ke reya verên Malmîsanijî 1985 de transkrîbe kerdo û Kovara Hêvî, humara çarine de weşanayo û dima Roşan Lezgînî latînzê kerdo û verê cû 2009 de keyepelê zazakî.net de waşanayo û tira pey zî 2013 de sey kitabî hetê Weşanxaneyê Nûbiharî ra çap biyo û weşaniyayo yo.

Nê heme hîrê nusxeyan de zî rîpelê kemî yan dirnayeyî çin ê, yanî rîpelê metnî tam ê. Tena nusxeyo ke Kitabxaneyê Eseranê Destxetan Yê Diyarbekirî de yo de tay cekuyê ke xelet nusiyayê ameyê siya kerdene, kîşte yan serê cekuyan de raştê ci nusiyayo.

Nusxeyê Zeynelabîdîn Amedî eşkera yo ke nusxeyo tewr newe yo. Nusxeyo ke Kitabxaneyê Eseranê Destxetan Yê Diyarbekir de yo, belî niyo ke çî waxt û hetê kamî ra îstînsax biyo.

Nusxeyê ke hata ewro kewtî ma dest ra nusxeyo ke tewr keheno, nusxeyo ke reya verên Malmîsanijî 1985 de û Roşan Lezgînî zî 2013 de latînzê kerdo û Weşanxaneyê Nûbiharî weşanayo, o nusxe yo. No nusxe, nusxeyo orjînalê ke 1899 de Diyarbekir de hetê Çapxaneyê Lîtoğrafya ra 400 nusxe çap biyo, o nusxe yo.

2.1.3 Tenqîdê Metnî (Critical Edition)

Tenqîdê Metnî, seba resayîşê metnê destnuştêyê nuştoxî, gurenayîşê tay wasite û metudan o. No termo ke xebatanê metnan de gurenayeno îngîlîzkî de çekuya critical editon ra ameyo girewtene. Dima çekuya tenqîdê metnî vera nê termî de ameya gurenayene. Verê cû tenqîdê metnî ra meqsed, cakerdişê metno orjînalê ke destê nuştoxî ra veciyayo yan zî nusxeyo ke hetê tarîxî ra hîna zaf nêzdiyê ey o vetiş meydan bi. Bi no hawa nusxe yan nusxeyê ke tewr nêzdiyê nusxeyê orjînalî qebul biyêne, ê esas ameyêne girewtene. Labelê ewro, encamê tenqîdê metnî de resayîşê metnê orjînalî ra vîşêr, meqsedê metnêk sexlem û raşt vetiş orte vejîyayo vernî.¹⁶⁷

Ma zî xebatê xo de seke ma cor de binê sernameyê Nusxeyo Orjînal de behs kerde bi, heta ewro hîrê nusxeyê destxet yê mewlidê Melayê Xasî kewtê ma dest. Nînan ra oyo ke tewr verî nusiyayo û orjînal o, nusxeyo ke Roşan Lezgînî transkrîbe kerdo û Weşanxaneyê Nûbiharî weşanayo û orjînalê ci nika kitabxaneyo taybet yê Roşan Lezgîn de yo, o nusxeyo. Seba ke nusxeyo orjînal ma fînyo xo dest karê ma tikêna bi asan.

---

¹⁶⁷ Mengi, e.e

Çunke êdî hewce nêkerd ke ma nusxeyêko newe înşa bikerî. Labelê reyna zî tay ferqî ke bêntareyê nê hîrê nusxeyan de estê, ma do cêr de binê sernameyê Metno Pêveroneye de cêrenotan de binawnê.

2.1.4 Tamîrê Metnî

Tamîrê metnî zî yew parçeyê tenqîdê metnî yo. Nê qismî de cigêrayox xebetê xo yê metnî sero de cehd keno ke çeku yan îbareyê ke kemî yê, zor waniyenî yan nêwaniyenî, înan tesbît bikero, biwano û bi no qayde fehmkerdîşê metnî temîn bikero.

Tamîrê metnî de seba tesbîtkerdişê îbare yan çekuyê ke nêwaniyenî de ganî merdim ê çeku yan îbareyê ke înan reyde gureniyayî, hetê mana, şekl û təkiliya vengî ra pêverono û bi no hawa ê çekuyan tamam bikero. Hewna tamîrê metnî de ganî wezn, sîmetriyo bêntareyê çekuyan, hunerê edebî, uslûbê şairî, uslûbê ê wextî bigîriyo çiman ver.¹⁶⁸

Hîrê nusxeyê mewlidî ke ma dest de yê, orjînalê înan de yanî metnê ke bi herfanê erebkî nusiyayê de çeku yan îbareyê ke nêwaniyenê, hema-hema çin ê. Tay cayan de qusûrê qitekê ke estê, înan zî ma do cêr de binê cêrenotanê sernameyê Metno Pêveroneye de binawnê.

2.1.5 Teşkilê Metnî

Teşkilê metnî yan zî goreyê gurenayîşê eyo ewroyîn ronayîşê metnî, merheleyanê tesbît, tenqîd û tamîrê metnî ra dima yan zî xebatê ke nê merheleyan de ameyê kerdene, netîceyê înan o. No merhele de metno orjînalê ke qelema nuştoxî ra vejîyayo; vetîşê ci orte ra zêdeyêr, meqsed û xayê heta ke dest ra yeno, viraştîş û ronayîşê metnêkê pêt û raştî yo.¹⁶⁹

Seba ke destê ma de metno orjînal esto, no merhale de karê ma asan bi. Çunke mewlidê Melayê Xasî, hende mukemelo ke tay qusûranê qijkekan ra teber merdim nêşkeno çeku yan îbareyêk bibedelno. Tena çend cayan de çend çekuyê ke goreyê qafiye û weznê erûzî de tede qusûr estê, ma ê çekuyan de tesaruf kerd. Ê zî cêr de binê cêrenotanê sernameyê Metno Pêveroneye de nawniyayê.

---

¹⁶⁸ Mengî, e.e.

¹⁶⁹ Mengî, e.e.

2.1.6 Weşanayîşê Metnî

Xebatê metnanê klasîkan de gama peyêne, weşanayîşê metnî, yanî metno ke bi alfabeya kurdkî ya erebkî nusiyayo ra tadayîşê eyo ke alfabeya kurdkî ya latînkî biyo, weşanayîşê ey o. Yanî bi vateyêko bîn weşanayîşê transkrîbeyê metnî yo.¹⁷⁰

No xebat seke ma cor de zî ardibi zıwan hetê zaf kesan ra viraziyayo. Reya peyêne zî Roşan Lezgînî transkrîbe kerdo û piya bi çapê sey xo (bi tirkî: tıpkıbasım) hetê weşanxaneyê Nûbiharî ra weşaniyayo. Nê xebatî heme zî goreyê şert û wextê xo xebatê erjiyaye yê. Labelê transkrîbeyê ke heta ewro viraziyayê, bi qaydeyanê transkrîbsiyên zanistî yê miyannetewî nêviraziyayê. Coka ma metnê mewlidê Melayê Xasî, sere ra heta peynî, herf bi herf newe ra transkrîbe kerd. Herfê ke alfabeya kurdkî ya latînkî de çin ê, metnê mewlidî de ma ê herfî nawnayê. Sey herfanê **ص, ذ, ح, ث, ا, ء**, **غ, ع, ظ, ط, ض**.

2.2 Nusxeyo ke Ser o Ameyo Xebitîyayene

Xebatê xoyê transkrîbsiyonî de nusxeyo orjînalê ke Roşan Lezgînî transkrîbe Kerdo, ma o nusxe xo rê esas girewt. Tena transkrîbeyê Roşan Lezgînî de tay çekuyê ke kêman yan zêd nusiyayê, hewna tay vengê ke goreyê zanayîşê ma xelet transkrîbe biyê ma raşt kerdê û vengê ke goreyê standardanê transkrîbsiyon yê miyannetewî tanêdiyayê ma ê vengî, goryê alfabeya transkrîbsiyone ya miyannetewî tadayê û îşaret kerdê.

---

¹⁷⁰ Mengî, e.e.

3. METODOLOJÎ

Metodo ke hedernayîşê metnê bi tenqîdî de ma teqîb kerdo, cêr de bi dore do sey madeyan bidiyo.

1. Seba ke ma nusxeyo orjînal fînabi xo dest û miyanê hîrê nusxeyan de nusxeyo ke tewr raşt û tam bi, semedê tesîskerdişê metnê bitenqîdî ma metno orjînal xo rê esas girewt. Labelê tay cayan de ma formê çekuyan yê nusxeyanê bînan zî tercîh kerdê.

2. Tesîskerdişê metnê raştî ra pey, ma ferqê nusxeyanê bînan binenotan de nawnayê. Seba nameyê her nusxeyî zî ma sembolêk/kilmîyêke tercîh kerd. Ê zî wina yê: NO (Nusxeyo Orjînal), NM (Nusxeyo Ke Kitabxaneyê Eseranê Destxetan Yê Diyarbekir De Yo û W. K. Merdimînî Transkrîbe Kerdo), NZA (Nusxeyê Zeynelabidîn Amedî).

3. Latînzekerdişê metno orjînal yê kurdkî-erebkî de semedê herfê ke alfabeya kurdkî ya latînkî de ca nêgînê, ma alfabeya transkrîpsiyone ya miyannetewî ya ke weşanayîşê eseranê bitenqîd ê zanistî de yena gurenayene, tercîh kerd.

Labelê seba ke herfa “خ” ya ke alfabeya transkrîpsiyone de sey “H, h” nawniyena alfabeya kurdkî ya latînkî de sey “X, x” û herfa “ق” ke alfabeya transkrîpsiyone de sey “K, k” nawniyena alfabeya kurdkî ya latînkî de sey “Q, q” nawniyena, ma nê her di herfî goreyê alfabeya transkrîpsiyone nêgurenayê. Çünke nê her di herfî xora alfabeya kurdkî ya latînkî de estê.

4. Ma xebata xo de hem hûmarê rîpelan yê metnê orjînalî û hem zî hûmarê beytan dayê.

Nimûne:

r. 10

Va binûsne yew çinîk o geyri min

Hem Muḥemmed qaşid o qey emri min

(113/10)

Tiya de reqemê 113î hûmara beyte û reqemê 10î zî hûmara rîpelî ya.

Hûmarê rîpelan zî ma beytanê verênan yê rîpelan ser o, sey r. 1, r. 2., r. 15. nawnayê.

5. Seba nawitişê rêza beytan, ma beyta yewine ra dest pêkerd hetê çepê beytan de reqemê “1”î rona û dima kîştê her panc beytan de reqemo ke raştê rêza ê beytan yeno rona.

6. Nuştişê tay çekuyan de bêntareyê nusxeyan de ferq esto. Yanî eynî çekuye nusxeyan de ciya –ciya nusiyaya. Ma vajî; çekuya “cewab”î nusxeyo orjînal de sey “cuwab”, nusxeyanê binan de “cewab” nusiyaya. Ma nînan ra nuştişê metnê orjînalî tercîh kerd.

7. Nusxeyo orjînal de tay çekuyî ke tede hunerê med esto û ganî sey heceyê yew û nê bihesibiyê yanî yew heceyo derg û yew heceyo kilm biwaniyê, seba ke weznê erûzî pêbigîro heceyê înan o diyin abiyo. Ma vajî, nusxeyo orjînal de çekuyê ke sey “kerd”, “berd”î nusiyayê, ma transkrîpsiyon de sey “kerd[i]”, “berd[i]” nuştî. Labelê tay cayê ke nê çekuyan û sey nînan de eke weznê erûzî pêgirewto ma tekilê nê çekuyan nêbiyê, sey yew hece mendê.

Nimûne:

Be°di kullê nûştişê eşyan kû **kerd**

Xaliqê Cebbarî fermanêke **kerd**

(129/11)

Na dunya ra yo Hêbîbo enwerî

°Emri yê zî pêro vîst û **panc** şerrî

(238/19)

Haşilî qet eşkenê roşnê çira

Hukmi rocî **sist** kero hukmê xo ra

(80/8)

8. Tay çekuyê ke miyanî metnî de bi formanê ciyayan gureniyayê, ma ê çekuyî goreyê rastnuştişî tadayî. Mesela çekuya “vato” yî tay cayan de sey “vato”yî vengo peyên derg, tay cayan de zî kilm sey “vatu” nusiyayo. Reyna bestoxê “û”yî tay cayan de sey “û”yî derg, tay cayan de zî sey “u”yî kilm nusiyayo. Transkrîpsiyonê çekuyanê winayan de cayê ke weznê erûzî nêxerepîno, ma goreyê rastnuştişî nuştê. Xora qaîdeyanê erûzî ra yew zî “î” yo ke sufiksê îzafeyê fariskî yo û “û, yû” yê ke bestox ê, seba weznê erûzî eşkiyeno kilm zî derg zî biwaniyê.

9. Ayet, hedîs yan îbare û beytê ke erebkî, fariskî yê, ma bi şeklê îtalîk nuştê û cêrenotan de zî manayê înan ê zazakî dayê.

10. Metnî de cayê ke hetê ma ra zêdnyayê, miyanî îşaretê parantêzê çargoşeyinî [ ] de nawniyayê.

11. Goreyê raştnuştişê nikayinî, îzafeyê nameyan yê nêrkîyan de herfa îzafe “-ê”, yê makiyan de zî “-a” gurenîyeno. La metnê Mewlidê Melayê Xasî de îzafeyê nameyan yê nêrkîyan “-ê” ney, sey îzafeyê fariskî “-i” gurenîyayo. Goreyo ke ma tesbît kerdo tena çend beytan de seba herfa îzafe “-ê” gurenayo. Nînan ra çend beytî nêyî:

Ti bi heqqi hürmetê namey xo ke

(362a/27)

Kewti war bî ummetê yê ‘am û xas

(104b/9)

Secde berd panc ray bi qeybê Sermedî

(91b/8)

Eke tiranskripsiyonê metnî, goreyê raştnuştişê nikayinî bibo, hetê erûzî ra zaf qusûrî yenî meydan. Coka ma xebata xo de seke ma cor de zî va, qaîdeyanê erûzî ra yew zî “i” yo ke sufiksê îzafeyê fariskî yo seba weznê erûzî eşkiyeno kilm zî derg zî biwaniyê. O semed ra seba ke weznê erûzî raşt bêro ma tay cayan de derg tay cayan de zî kilm latînzê kerdo.

Nimûne:

Ez bi bismi’llahi ibtîda kena.

Raziqê ‘aman û xaşan p’ya kena

(1/2)

Rebbî hemd û şukrî ancax to ri bê

Kibr û medh û fexrî pêro to ri bê

(2/2)

Nê di beytan de herfê “i, î, ê” yê ke bold nusiyayê metno orjînal de sey “i”yî kilm nusiyayê. Labelê seba ke weznê erûzî nêxerepiyo ma “i” yo kilmo ke çekuya “ibtida” de yo, sey “î”yî derg û çekuya “raziqi” de “i” yo peyen zî sey “ê” nuştö.

12. Miyanê nuştöxanê kurdan de herfa “y” ra ver nuştişê “i” yan “î”yî de heta ewro mutabeqetêk çin o. Goreyê tayînan “î”yo ke “y” ra ver yeno, vuriyeno beno “i”. Tayî zî vanê ney, kokê çekuye ganî nêbedeliyo sey xo bimano. Hetta vanî “y” ra ver eke “i” bêro ganî “î” binusiyo.¹⁷¹

¹⁷¹ Bwn. Mistefa Aydogan, *Rêbera Rastnivîsînê*, Weşanxaneyê Rûpelî, İstanbul, 2012, r. 75–81; Kamuran Ali Bedir-Xan, *Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer*, Özgürlük Yolu Yayınları, Paris, ç.2. Heziran 1986, r. 11–12; Celadet Alî Bedir-Xan, *Elfabêya Kurdî & Bingehên gramera kurdmançî*, Wêşanxaneyê Nefel, Stockholm, 202, r. 40–41

Metnê Mewlidê Melayê Xasî de “y” ra ver hema-hema qet “î” çin o. Tena çend cayan de, mesela beyta 212. de çekuya “nêdîyo” de “y” ra ver “î” nusiyayo. No rid ra metno orjînal de senî nusiyayo ma zî transkrîpsiyon de wina nušto. Ma vajî, piya, zerresiya, biya, sînesiya, xelasiyya ûsn.

13. Peydatê “rê”yî, mintiqa ra mintiqa ciya vajiyêno. Tay cayan de “rê” tay cayan de zî sey “ri”, “rî”, “re”, “r” vajiyêno.¹⁷²

Melayê Xasî mewlidê xo de nê forman ra formê “ri”yî gurenayo. Ma zî xebata xo de metno orjînalê ke bi herfanê erebkî nusiyayo de senî nusiyayo wina latînîze kerdo. Xora eke sey “rê” ke Grûba Xebate ya Vateyî sey standart qebul kerdo binusiyo, zaf cayan de weznê erûzî xerepiyeno.

Nimûne:

Rebbi hemd û şukrî ancax to **ri** bê

Kibr û medh û fexrî pêro to **ri** bê

(2/2)

Labelê çend cayê ke seba weznê erûzî hece ganî derg biwaniyo, ma sey “rê” nušto.

Nimûne:

Va mi **rê** b’yarê teber ez bani yê

(277b/21)

14. Kurdkî de, ha kurmanckî ha zazakî, di vengê “Rr”yî estê. Nînan ra yew kalind, yew zî tenik o. Nuştiş de semedê vengê “Rr”yê kalindî di herfê “Rr”yî têkişte de sey “RR”, “rr” nusiyenê. Seba ke yew têmiyanekî nêvejiyo ma zî xebata xo de semedê vengê “Rr”yê kalindî, di “rr”yî gurenayê. La seba ke di “rr”yê ke çekuyanê erebkiyanê şeddeyinan ra biabiriyê, ma nê “rr”yê qalindî şeklê boldî de nuştê.

Nimûne: zerresiyah (5/2), çend serrî (97/9), herrî (130, 131, 132/11)

15. Tay çekuyê ke metno orjînal de sey di heceyan nusiyayê, seba ke hece û arûz de qusûr nêviraziyo ganî sey yew hece kilm bêrî wendiş, ma nê çekuyan de herfêka vengine finaya û herinda aye de apostrof (’) ronayo.

¹⁷² Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnuştişê Kirmanckî (zazakî)*, r. 79–80

Nimûne:

Raziqê °aman û xaşan **p'ya** kena

(1b/2)

Va mi rê **b'yarê** teber ez bani yê

(277b/21)

Hewna metno orjînal de tay çekuyan de zî tay herfê venginî nêusiyayê, herinda înan de zî apostrof (') roniyayo.

Nimûne:

Yo bi şew ame **w'** kû loma ma bizan

(33a/4)

Hem bedel de reħmete **w'** keyf û surûr

(40a/5)

Ni'şkeno yo zî biko te°rîf hema

(76a/7)

4. METNO PÊVERONAYE/BITENQÎD YÊ MEWLIDÎ

MEWLIDU^oN-NEBIYYI^oL-QUREYŞIYYÎ

(Selewatu^ollahi ^oEleyhi Fî^ol-Bukretî We^ol-^oEşsiyyî)¹⁷³

Bismillahirreḥmanirreḥîm¹⁷⁴

Remel: Fa^oilatun / fa^oilatun / fa^oilun

- . - - / - . - - / - . -

r. 2

- 1 Ez bi *bismillahi ibtida* kena.
Raziqê ^oaman û xaşan p^oya kena¹⁷⁵

Rebbi ḥemd û şukrî ancax to ri bê
Kibr û medḥ û fexrî pêro to ri bê

Çende ray bê *masiwa* bi ḥemdi ma
Labelê nêrê ḥisaban çendi ma¹⁷⁶

Ḥemd û şukrê to eda qeṭ nêbenî
Ma ser a Rebbî ti zanî vînenî

- 5 Ḥali miskîn û feqîr û naqîşan
Rûreş û zerresiyahê zey hesan

Her nefes de vaci ḥemd û şukri to
Wacib o bêşubhe ancî heqqi to

---

¹⁷³ NM de sernameyê mewlidî çin o.

¹⁷⁴ Bi nameyê Ellah o ke Rehman û Rehîm o.

¹⁷⁵ 1a bismillah: bi nameyê Ellahî; ibtida: destpêkerdiş; 1b Çekuya “piya”, ganî sey yew heceyi, kilm biwaniya. Coka ma sey “p^oya” nuşta. Eke wina nêbo hem peymeyê heceyî hem zî peymeyê erûzî xerepêno.

¹⁷⁶ 3a masiwa: dinya, kâinat, alem, mexluqat; Ellahî ra teber heme çî

Maneno îne ser o şukrê çiman
Dest û ling û p'ya bi e'za[y]ê bînan¹⁷⁷

Key yeno ca Rebbi heqqê şukri to
Ger ezel ra ta ebed ma zikri to

r. 3

Tim biker qeṭ ḡafilî nêbin *mudam*
Her meḡal û ger eda ker ma tamam¹⁷⁸

10 Labelê ma zanê reḡma bêḡhisab
To heta esta û ma bî dilkebab

Wazenê ma luṭfi to hergo hewe
Tim bi zariy yû fiḡan roc û şewe

Ez *qesem*¹⁷⁹ daim bi zatê to kena
Hem bi yew yew ez şifatê to kena

Ger ebed yew ḡemdi to qeṭ nêkero
Reḡmetey to ancî yo go her bero

Çunkî reḡmey to bi qeybê yê biya
Ger çiqā şermende û sînesiya

15 Rebbi ḡalê ma bi xo to ra *eyan*
Lazimey hendî çiya vaco ziwān¹⁸⁰

7b و دَسْتُ (Deset u) | دَسْتُ (Dest û) NM, NZA. Link] ling NM.

¹⁷⁷ Roşan Lezgîni û Merdimîni, çekuya پيا sey piya, Malmîsanijî sey pa transkîbe kerda. Labelê seba ke weznê erûzi pêbigîro ma p'ya tercih kerd. Her çend NO û NZA de “link” bo zî heme transkrîpsiyonan de sey “ling” transkrîbe biya coka ma zî “ling” tercih kerd.

11b Tim bi zariy yû] NM Tim zariy yû

¹⁷⁸ 9a mudam: daîm, tim û tim

¹⁷⁹ 12a qesem: sond, siwend

¹⁸⁰ 15a eyan: eşkera

Xaliqê ma tim ti yê *Barî Xuda*
Şafi^cê ma zî Muḥemmed Muştefa¹⁸¹

Hendî ma Şeyṭani ra *perway* çi yo¹⁸²
Yo kû to ra tim biyo bêhêvi yo

Ey berayê dînî tim goşdari bê
Hem bi qelbê xo bi xo hişyari bê¹⁸³

Key şima dî nameyê şahê şima
Ame vatiş sunnet o vacê şima

20 *Eş-şelatû weş-şelamû ya Hebîb*¹⁸⁴
Daima to ro bivarê ya ṭebîb

Wazenê ger ma xelaşiyya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû we^s-selam*¹⁸⁵

ENO MEBḤEŞÊ TERTÎBÊ MEWLÛDÎ Û FEDLEY WENDIŞÎ¹⁸⁶

r. 4

Lazim o tertîbi mewlûdî tamam
Ma ser o vacin bizanê xaş û °am

Ger ti yew mewlûd xo rê wendiş bidî
Lazim o tertîb bizanî pê bidî

---

¹⁸¹ 16a Barî Xuda: Homayo pîl; 16b şafi^c: şefeetkar

¹⁸² 17a perwa: ters, pawitiş

¹⁸³ Her hîrê nusxeyan de بَرا (bera), transkrîbeyê R. Lezgîn, Malmîsanij û Merdimînî de sey بَرا (bira) transkrîbe biyo.

18a دینی (dînî) [دینی (dînî) NM, NZA.

¹⁸⁴ 20a Ey Hebîb (Muḥemmed), selat û selamê Homayî to ser o bê.

¹⁸⁵ 21b selat û selam. Selat: dua; Selam: selametî, weşiye, aşitiye, başiye. Sûreya Eḥzab, ayeta 56in ra îqtîbas biyo.

¹⁸⁶ Sernameyê qismê diyinî de çekuya “fedley” NM de “fedlî”

23a, b (بیدی) bidî] (بیدی) bidî: ZA.

Ewwela tezyîni xo °eylani xo
Lazim o to rê bi qasê hali xo¹⁸⁷

25 *Ca biyarî be°di cû °ûd û buxûr*
Şerbet û mûman zî ronî bêqusûr¹⁸⁸

Henkî nan û şole zî rone bira
Vende çende merdiman qasê xo ra

Ger bipersê wendişê roc û şewe
Wendişê şew baştir o hergo hewe

Çunkî şew bî ame şahê enbiyan
Na dunya hem Mekke de ey °aşiqan

°Illetê şew çunkî °işyanî kemî
Tim bena waqîc bi ibnî Ademî¹⁸⁹

30 *Xaşşeten yew rey di dunya ay şewî*
Qet gunehkarîke nêbî yew hewî

Ger biyo vatiş delîli ma çi yo
*Neksi lat û pût û narê fursi yo*¹⁹⁰

°Illeto yew zî dunya bîbî zêlam
Kufr û şirkî ra hema bîbî tamam

24a Ewwela tezyîni xo °eylani xo] Ewwela tezyîni xo **û** °eylani xo NM

¹⁸⁷ Ewwela: vere cû; tezyîn: xeml

¹⁸⁸ 25a °ûd û buxûr: (bi tirkî: tûtsü) yew dar a ke boya ci weş a.

28a enbiya] enbiyan NM, NZA.

¹⁸⁹ 29a °Illetê: NM de herfa “°I” de hem ser/fethe hem zî cir/kesre esto.

¹⁹⁰ 31b Neks: dêmdayîş, serûbinkerdiş; lat: nameyê yew pûtî yo; narê fursi: adirê Farisan

Yo bi şew ame w' kû loma ma bizan
Kufri dunya kerdebî şew bêguman

Haşilî qeṭ nîni vatiş weşfi yê
Ma bi fek te'rîf biker hem medḥi yê

35 Yo kû xellaqi cîhanî medḥi yê
Kerdo ma hendî çî vacin weşfi yê¹⁹¹

Wazenê ger ma xelaşiyîya tamam
Vatişê ma eş-şelatu we's-selam¹⁹²

* * *

r. 5

Nefîi mewlûdî şîma persê biran
Qeṭ ebed nîne ḥisabê defteran¹⁹³

Belkî yew-yew lazim ê vacin şîma
Pê bizanê pîliyey ay şahi ma

Yew tera wendiş biyo ger çî ser o
Kamo boro go hezar 'illet bero¹⁹⁴

40 Hem bedel de reḥmete w' keyf û surûr
Nazilê qelbî bibo hem feyz û nûr

Meclisa mewlûd biyo wendiş tede
Go bibo ğerq ay di nûrê Eḥmede¹⁹⁵

33b kufri] kufri NM. Kerdebî] kerdibî NM

¹⁹¹ Na beyte transkrîbeyê Mihanî de çin a.

¹⁹² 36b Sureya Ehزاب, ayeta 56in ra îqtîbas viraziyayo. eş-şelatu we's-selam: dua û weşîye ey ser o bo.

37a bizan] biran NM.

¹⁹³ 37a Nefî: havile, feyde

38b şahi ma] şahi şîma NM

¹⁹⁴ 39a NO de çekuya "wendiş"î de yew kesre vîş nusiyayo. 39a 'illet: nêweşî, derd

Ḥaşilî kamo kû goşdarî biko
Yan biwano yan sebeb bo bêşik o¹⁹⁶

Cennetê firdewsi ê rê hem verî
Boro yo taşêke away kewşerî

Hem cewabê qebre zî ê rê *sehal*
Go bibo tavil bido *emma yusal*¹⁹⁷

45 Ḥezretê Şiddîqi vato yew kelam
Baş bizanê pê bigîrê xaş û am

Xerc kero yew dirheme kamo tamam
Yo hevalê min di cennet de *mudam*

Ḥezretê Farûqi zî *t'ezîmi* yê
Vato ma ra pê bizanin qedri yê¹⁹⁸

Qedri yê kamo bigîro bêriya
Zey Muḥammed Eḥmedî b'yaro dunya

Ḥezretê Uşmani yû Kerrari Şef
Hur dinan vato eceb çîkew şeref

50 Yew bido yew dirheme bi qelbo şedîd
Zey di Bedr û hem Ḥuneyn de bo şehîd¹⁹⁹

41b nûri Ehmede] nûr u rehmede NM.

42a buko] biko NM.

44a cewabi] cewabi NM, NZA.

¹⁹⁷ 44a sehal: rehet; 44b emma yusal: persê ke persiyenê

45b bizanê] bizani NM.

¹⁹⁸ 47a t'ezîm: ezamet, pîliye

49b Hur dinan] Her dinan NZA.

¹⁹⁹ 50a Na misra 12 heceyin a. La eke çekuya “dirheme” û edatê “bi” sey “dirheme b' ” bêra wendiş hem weznê hece hem zî weznê erûzî raşt beno.

r. 6

Hem bigîro qedri ê zî ey biran
Yo dunya ra nêvecîno bêîman

Şeyxi Beşrî vato Zey Kohê Uşud
Zerdi ma bê go di yew mewlûd de bid

Fexri Razî vato weqta ronenê
Nan eger yew boro loqmeyke tenê

Pîze de go nan biko cûş û *tereb*
Go biwazo tim *‘efû vaco e Reb*²⁰⁰

55 Ay kû ez werda gunehkar o *‘efû*
Wazena ê rê bi namey to *‘efû*

Sirri Seqî vato ca w’ mewlûd tede
Wanenê yo cennet o yê ha y’ tede

Çunkî qey *hubbê Hebibî başefa*
Ê yenê pêser kenê zewq û şefa²⁰¹

Ê zî vato yew *hedîşêkew nefîs*
*Men ehebbenî huwe ‘indî celîs*²⁰²

Cennetê Firdewsî de *hetta hetta*
Bes niyo hendî çî vacî ey *feta*²⁰³

---

²⁰⁰ 54a *tereb*: coş, şabiyayîş; e *Reb*: Ya *Reb*

²⁰¹ 57a *hub*: hes, muhebet, sînayîş; *Hebib*: sînayox, Hz. Muhemmed; *başefa*: bi kêf

²⁰² 58b *Keso ke mi ra hes keno*, (cenet de) mi reyde yo. *Hedîs ra îqtîbas*, Tîrmîzî, menaqîb, 32; *Hakîm*, *Mustedrek*, III, 150

²⁰³ 59b *feta*: egîdo pîl

60 Şeyx Cuneydiyyo celaluddîni ma
Vato hem Me°rûfi Kerxî zî teba

Hinkî nef°ê wendişê mewlûdi yê
Ger biyê vatiş şinê vîst per belê

Qedri yê ger ma bizanin ende bes
Kafi yo ma rê heta axirnefes

Haşilî ma kor ê bêhedd û qiyas
Ma çi zanê qedri mewlûdi binas

Belkî zano qedri yê Rebbê Kerîm
Medhi yê loma di Qurano °eżîm

65 Kerdo vato ya Muḥemmed ya Emîn
*Ente minnî reḥmetun li°l-^calemîn*²⁰⁴

r. 7

Wazenê ger ma xelaşiyya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû we°s-selam*

---

²⁰⁴ 65b Ma ti aleman rê sey reḥmetî erşawitî. Ayet ra îqtîbas, Sureya Enbiya: 107

ENO MEBËŞÊ ÇINÎBİYAYIŞÊ EŞYAN Û SIRRÊ HOMA YO

°Ewwulî xellaqî kullê *masiwa*
Tim tenî bî baş bizanê bê *newa*²⁰⁵

Nê eno °erd û enê °ezmani bî
Nê perî yû cinnî nê insani bî²⁰⁶

Nê enê roci w' şewî nê nizd û dûr
Nê zemanî nê mekanî bê*futûr*²⁰⁷

70 Yani nê haca w' tiya enka w' verî
Qeş çinî bî hem çinîk î zey verî²⁰⁸

Lebelê fikr û *teemmul* qeş meke
Eqli heywanî ebed ver pê meke²⁰⁹

Yo °eqil kû eşli yê awe w' *herr* î
Yo çi zano hukmi şahê Ekberî

Ger bipersî hikmetê Homa tira
Go bibo zey meşke perçe ey bira

Axirî qet yew bi °eql û mahirî
Nir'seno *me°rifetê* yê Qadirî²¹⁰

67b bizane] bizani NM, NZA. Seba weznê erûzî ma “bizanê” nuşt.

²⁰⁵ 67a masiwa: dinya, kâinat, alem, mexluqat; Ellahî ra teber heme çî; 67b newa: veng, seda

²⁰⁶ 68a °ezmani: °ezmanî NZA.

69a roci w'] roc û NM, NZA.

²⁰⁷ 69b futûr: şik, şubhe

²⁰⁸ 70a yani: her hîrê nusxeyan de metnanê orjînalane de يان (yani) yo, la transkripsiyon de Merdimîn û R.

Lezgîni sey ياني (yanî), Mihanî û Malmîsanîjî zî sey ياني (yanê) transkrîbe kerdo.

²⁰⁹ 71a teemmul: fikriyayîş, xorîn fikriyayîş

73a tera] tira NM.

²¹⁰ 74b me°rifet: zanayîş

75 Belkî ancax ehli qelbê *muḥreqî*
Yo bizano *cuz*²¹¹ike sirrê heqî²¹¹

Ni'şkeno yo zî biko te'rîf hema
Cewherê me'rîfetê xellaqi ma

Çûnkî heddê herf û şewtan qeṭ niyo
Sirri xellaqê cihan pê vaciyo

Hem *me'aniyyê* di qelbê 'aşiqan
Bêri vatiş yê bi *nutqê naṭiqan*²¹²

r. 8

Çûnkî herf û şewtî tim cîhati yê
Sirr û me'ney cîhetan ra xali yê

80 Hâsilî qeṭ eşkenê roşnê çira
Hukmi rocî sist kero hukmê xo ra

'Eql û herf û şewti ma zî yo qeder
Eşkenê sirran bi fek biyarê teber

Wazenê ger ma xelaşîyya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû we's-selam*

---

²¹¹ 75a muḥreq: veşaye; cuz: parçe, parçeyo tewr qic

²¹² 78a me'ani: manayî, zafhûmariya mana, manayî; nutq: vate, qale; naṭiq: vatox, qalkerdox
80a eşkeni] eşkenu NM.

ENO MEBĤEŞÊ XELQÊ PEYĠEMBERÊ MA Û XELQÊ EŞYAN O

°Ewwulî darey yeqînî Rebbi ma
Kerde xelq û pa bî çar şaxî hema

Be°di cû yê padişahê *sermedî*
Henkî nûrê xo girewt qey EĤmedî²¹³

85 Va bibe EĤmed hema şahê *Wedûd*
Şekli teyra tawuse ame wucûd²¹⁴

Be°di cû na dare ser *Rebbu'l-umem*
Zikri yê kerd bêhisab nîno qelem²¹⁵

Be°di yê zikran hema Rebbê *wera*
Arde yew °eyney heya na yê ver a²¹⁶

Weqtu nûrê EĤmedî anya tera
Bêhisab yê kerd heya Rebbê xo ra

Areqêke da hema şeş çilki yê
Kewtî war çar bî tera çar yari yê

90 Yew tera zî bî gulî boy tim yenê
Yîne ra yew zî birinc o ma wenê²¹⁷

---

²¹³ 84a sermed: bê peynî, ebedî, Homayo ebedî

²¹⁴ 85a wedud: merhemetin, şefqetin; Homayo ke ebdanê xo yê hewlan ra hes keno û merhemet ro înan keno.

²¹⁵ 86a Rebbu'l-umem: Rebbê heme umetan/miletan

²¹⁶ 87a wera: heme mexluqat, alem

88a weqtu: weqti NM. Transkrîpsiyonan de weqto.

²¹⁷ 90b Yîne ra yew zî: Transkrîbeyê Roşan Lezgînî de sey “Yîne ra zî yew” transkrîbe biyo.

Be°di cû nûrê hebîbê Eħmedî
Secde berd panc ray bi qeybê *Sermedî*²¹⁸

Yo sebeb ra ma ri panc ferzî tamam
Wacib ê tim ma nimac ker her *mudam*²¹⁹

r. 9

Be°di cû duyyes *ħicabê* nadirî
Ardî nay ro yê Xudayê Qadirî²²⁰

Nameyê perdan bi xo yew Merħemet
Yew Keramet yew zî Minnet Menzilet

95 Yew Nubuwwet yew zî T̄a°et name bî
Yew Se°adet yew zî Rif°et ya ebî

Yew Hidayet yew zî Te°zîm des tamam
Yew Şefa°et yew zî Qudret we°s-selam

Be°di cû nûrê Ĥebîbê serwerî
Mendo hergo perde de yo çend şerrî

Hergo yew de kerdo zikrêkew temîz
Ĥeddi yê zano tenê Rebbo °Ezîz

Be°di zikrî Xaliqê °erd û sema
Eştu yo nûr beħri °irfanî hema

---

²¹⁸ 91b qeybê Sermedî: Tiya de çekuya “qeybê” de sufiksê îzafeyî, sey “ê” gureniyayo. Sermed: Nameyê Homayî yo, mana ci ebedî, bê peynî yo.

92b Wacib ij Roşan Lezgînî “Wacib o”, Malmisanij û Merdimînî “Wacib ê”, Mihanî sey “Wacibê” transkrîbe kerdo. Nimac] nemac NM.

²¹⁹ mudam: daîm, tim, her tim

²²⁰ 93a Ĥicab: perde

95a name bî: name yî NZA.

99b eştu: eşti NM.

100 Be°di yê zî eştu behrê *nedrefî*.
Be°di nedrî eştu behrê *qudrefî*²²¹

B°êdi cû eşt merhemet beħro °uman
Weqtu yê ra zî teber ame heman²²²

Baskî şaytê henkî çilkî kewti war
Se hezar û vîst hezar û zêde çar²²³

Weqtu yê çilkî kû yê ra bî berî
Hergo yew bî rûhi yew peygemberî

Baskî şaytê ancî çilkî bêqiyas
Kewti war bî ummetê yê °am û xas

105 Xaliqî yew cewhere yê nûri ra
Kerde peyda be°di cû anya tera

Bî di felqey tavilî ay yew hewî
Yê bi heybet da nezer nîmey yewî

Tavilî hêlya bî behrêkew °uman
Heybetan ra dû wu kef da yê heman

r. 10
Kef bî °erd û °ewwulê yê Mekke ra
Yo sebeb ra Mekke bî *Ummu°l-Qura*²²⁴

100a,100b eştu] eşti NM.

²²¹ 100a nedret: nadîr, kemiye; qudret: hêz, zengîni, îqtîdar

101a beħru °uman] beħri °uman NM.

²²² Transkrîpsiyonan de Malmîsanij, Merdimîn, Mihanî û R. Lezgîni sey “behro °uman” nušto, ma zî wina tercih kerd. °Uman: Umman, behr. Qismêk Oqyanusê Hîntî ra Behrê Umman vajiyeno.

²²³ 102b weznê erûzî yê na misra “Fe°ilatun / fa°ilatun / fa°ilun” o.

104b ummetê yê] ummetey yê NM.

²²⁴ 108b Ummu°l-Qura: Dayika şaristanan (Mekke).

Dû zî ʿezmanî tera amey wucûd
La heqîqet ancî zano yo *Wedûd*

- 110 Nişfu bîn ra zî viraştiş da *cedîd*
Lewh û kursiy yû qelem ʿerşo *mecîd*²²⁵

Wazenê ger ma xelaşiyya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû weʿs-selam*

ENO MEBĤEŞÊ EMRÊ HOMA YO QEY QELEME

Beʿdi cû va ey qelem nûştiş bike
Va ʿz di emrê to de wa vatiş bike

Va binûsne yew çinîk o ğeyri min
Hem Muħemmed qaşid o qey emri min

Weqtu ana va şinawut ay qelem
Tavilî şî secde û bêheş bî hem

- 115 Secde ra weqto wurişte Rebbena
Va ti Xellaqê min ê ez vîna

Labelê kam o kû namey yê hema
Ame nûştiş nameyê to dir bi ma

Xaliqî va Ewwel û Axir ez a
Yo zî meħbûbê min o ʿaşiq ez a

---

²²⁵ 110a *cedîd*: newe, newe ra; *mecîd*: berz
112b to de wa] to de ra NZA.

Ger bi qeybê hubbi yê nêbay mi zî
Çîke nêardê wucûd û nê ti zî

Va binûsne herçî ‘işyanî biko
Yo go hîşşey yê ci rê agir biko

120 Herçî nêgeyro bi ‘eksê emri ma
Heqqî yê firdews o dîtîş wechi ma

Ummetê peygemberanê başefa
Pêro ano nûştî hetta Muştefa

r. 11

Ummetê yê rê zî dest pêkerd qelem
Ko binûsno vaco yê zî *ke’l-umem*²²⁶

Tavilî heybet girot vinderte hem
Xaliqî va bes *teeddeb* ya qelem²²⁷

Heybetan ra bî di şeqqî secde berd
Be’di secdî va çi vacî Rebbu ferd

125 Va binûsne ummetey yê rê surûr
*Ummetun muznîbetun rebbun ğefûr*²²⁸

Yo sebeb ra sunnet o şeqqê qelem
Weqti qet’ê ma biker *ey ze’l-himem*²²⁹

---

²²⁶ 122b *ke’l-umem*: sey miletanê/umetanê bînan

123b *teeddeb*: teeddub NZA.

²²⁷ *Teeddeb*: şerm, şermkerdiş

²²⁸ 125b Hedîs ra îqtîbas: “Ummet gunehkar o, Reb zaf efûkar o”.

²²⁹ 126b *ey ze’l-himem*: ey wayîrê hîmetan, wayîrê ardiman

Be°di cû nûştî heme teqdîri tam
Çi bibo peyda ila yewmil-qiyam²³⁰

Wazenê ger ma xelaşîyya tamam
Vatişê ma eş-şelatû we°s-selam

ENO MEBÛŞÊ XELQÊ ADEMÎ YÛ NÛRÊ PEYÛEMBERÎ YO KEWTÊ
PAŞTEY YÊ

Be°di kullê nûştîşê eşyan kû kerd
Xaliqê Cebbarî fermanêke kerd

130 Qeybi Cebraîli va Henkî ھررî
B'yare °erdan ra bi şeştî tewwirî²³¹

Nêbo rengike tera b'yarî kemî²³²
Pê virazin ay ھررî ra Ademî

Ûikmetê rengi ھررî însani pê
Hergo yew rengêke bî nêbî ze pê

Ha bi şekl û ha şeca°et dilberî
Ha bi cûd û ha bi teb° û enwerî²³³

Arde Cebraîli war o kerde ro
Henkî away reħmetî kerde piro

---

²³⁰ 127b weznê erûzî yê na misra “Fe°ilatun / fa°ilatun / fa°ilun” o.

130b tewwirî] tewwurî NM.

²³¹ 130b Çekuya “biyare” ganî kilm, sey di heceyan (b'ya-re) bêra wendiş. Nêke hem hetê hece hem zî hetê erûzî ra qusûr yeno meydan. tewwir: çeşid, bêj

²³² 131a “biyare” (b'ya-re) bwn. cêrenoto corên.

131a rengike] dengike NZA.

132b yew] yo NM.

²³³ 133a şeca°et: cesaret, wêrekî; cûd: comerdî; teb°: tebîet, xuy; enwer: nurin, zaf rind

135 Be^odi cû zey mîr ^oecelna yew zeman.
Nêdusa pêra wu cêra bî heman²³⁴

r. 12

Kerde ser aw henkî behrê huzni ra
Yobînan tavil girot bêhemdî ra

Ma zî loma daima mehzûn benê
Can yeno pêser *muheyzer* manenê²³⁵

Be^odi cû va Xaliqo kû *zu^l-hikem*²³⁶
^oIlmi min de kerdo *sebqet* huzn û gem

Qeybi îbnê Ademî ey îns û cin
Kamo ehlê şebri bo yo ehli min

140 Kam keso kû nêkero şebro kerîm
Ez go ronî yê ser o huzno ^oezîm

Be^odi cû Adem tamam kerd şekli yê
Hezretê Cibrîli puf kerd rûhi yê

Tavilî Adem wurişt ronîşt verê
Hezretê Cibrîli secde berd ci rê

Be^odi cû herçî melek pêro tamam
Secde berdî Ademî rê xaş û ^oam

---

²³⁴ 135b nêdûsa: na çekuye her hîrê nusxeyan de zî qismo orjinal de “nêdûsa” ya. Labelê transkripsoyonan de Mihani “nêdûsa, Malmisaniy, R. Lezgîn û Merdimîni sey “nêdusa” transkribe kerda. Seba ke weznê erûzî raşt bo ma zî “nêdusa” tercîh kerd.

²³⁵ 137b muheyzer: heyretkar, heyret de mende, bêqerar

²³⁶ 138a zu^l-hikem: Wayîrê hîkmetî. 138b sebqet: averberdiş

Tavilî nûrê Muḥammed xatemî
Bî *mucella* yo di paştay Ademî²³⁷

145 Cenneto berzex de nay ro va hema
Lazim o na dare ra dûr bê şîma

Şef bi şef vindertî yê pey de melek
Bî *muḥeyyer* Ademî va ez gerek²³⁸

Persî xellaqê cihan ra no sebeb
Yê çira vinderti min pey de °eceb

Weqtu persa Xaliqî ra kewn û ḥal
Va eno ḥikmet çi yo ya *ze'l-Celal*²³⁹

Xaliqî va nûri şahê cinn û îns
Ha w' di paştay to de yo eyro *celîs*²⁴⁰

150 Ḥikmet û heybet zî pêro awe wo
Ni°met û cennet zî pêro awe wo

r. 13

Ademî va Xaliqê °erş û felek
Ḥeskena bêrî *muqabil* we w' melek²⁴¹

Ḥikmetê Xellaqi ra dî ame nûr
M'yani *wechê* yê de tavil bî *zihûr*²⁴²

---

²³⁷ 144b *mucella*: bereqniyaye

146b *muḥeyyer*: teḥeyyur NZA.

²³⁸ 146b *muḥeyyer*: heyretkar, heyret de mende, bêqerar
147b pey de] pey di NM.

148a weqtu: weqti NM.

²³⁹ *ze'l-Celal*: wayîrê celalî/pîlî

²⁴⁰ Na beyte qîsmo orjînal yê NM de çin a. Labelê qîsmê transkrîpsiyonî de esta. *Celîs*: çi yo pîl û sexlem.

²⁴¹ 151b *muqabil*: têhet, têkişt

²⁴² 152b Çekuya “miyani” ganî kilm, sey di heceyan (m'ya-ni) bêra wendiş. Nêke hem hetê hece hem zî hetê erûzî ra qusûr yeno meydan. *wech*: rî; *zihûr*: asayîş, peydabiyayîş

Ademî va Rebbî ez hêvî kena
Yê biya qarşî xo rê ez vînena

Kerd[i] emrikew leîf 'ilmi xo de
Nûr bî nazil ame gişta eşhede

155 Yo sebeb ra gişta raşte *efdel* a
Zey çepe ey *ehli hubb û muhtela*²⁴³

Loma weqto nengûyê xo qesnenê
Destu raşt de ewwulî dest pêkenê

Destu raşt ra zî kû gişta nûr tede
Be'di cû hîri hemey ya kişte de

Be'di yîne pîle zî kû qesnenê
Destu çep tertîb tede niv' razenê

Çunkî giştê desti raştî *efdel* ê
Ma verî vato şima zanê belê

160 Lazim o ma hikmetê tertîbi vac
Çunkî hergo derdî rê esto 'ilac

Weqtu yo nûr ame gişte bî sekan
Nûri çar yaran zî amey yê bînan

Nûri Şiddîqî di raştê şidqi de
Bî sekan Farûqi zî Şiddîqi de

154a kerd] kerdi NM, NZA.

²⁴³ 155a *efdel*: havilin, bi feyde; 155b *ehli hubb û muhtela*: şarê eşq û heskerdişî

Nûri ʿUsmanî zî raştê ʿUmerî
Yê ʿElî kişta çepey peygemberî

Weqtu Adem çim gina gişta şede
Ay kû nûrê Muşţefayî ha w' tede

165 Bî *muferreḥ* va bi îlhamê Rebî
Es-selamû hem ʿ*eleykum ya ebi*²⁴⁴

r. 14

Da cewab nûrî ver a Rebbê *wera*
We ʿeleykumuʿs-selamû va *tera*²⁴⁵

Yo sebeb ra ma selam bid sunnet o
Reddi yê zî ferzikew kifayet o

Wazenê ger ma xelaşiyîya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû weʿs-selam*

ENO MEBḤEŞÊ EŞTIŞÊ ADEMÎ YO CENNET RA Û MARDIŞÊ
KALIKANÊ PEYĠEMBERÊ MA WO

Ḥezretê Hewwa nezer da Ademî
Va çî nûr o va yê Fexrê ʿalemî

170 Xaliqî hur dî *muzeyyen* kerdibî
Hem di cennet de *muxeyyer* kerdibî²⁴⁶

---

²⁴⁴ 165a *muferreḥ*: o ke rehet o; 165b *Selamê Homayî* to ser o bo ey piyê mi.

²⁴⁵ 166a *wera*: heme mexluqat, alem; 166b *Weznê erûzî yê na misra* “*Feʿilatun / faʿilatun / faʿilun*” o. 266b *Selamê Homayî* to zî ser o bo.

167b *ferzikew*: *ferdikû* NZA.

²⁴⁶ 170a *müzeyyen*: *xemilnaye*; *muxeyyer*: *serbest*, *vîjnayîş* de *serbest*

Be^çdi cû kû Ademî bêemrî kerd
Xaliqî va yê bigîrî b'erzî ^çerd

Tavilî *libas* û *tezyîn* bî vinî
Yîne ra wo eştî na dunya genî²⁴⁷

Bî fiğan û zariyey yê hergo hew
Qeṭ ebed nêbî sekan yo roc û şew

Bî tamam ḥetta kû hîrê sey serre
Kerdi zergûn ḥesri yê dar û çere

175 Vatişê yê zî eno bî roc û şew
Rebbena vatê zelemna hergo hew²⁴⁸
Be^çdi cû yew roc wurişt ronişt hema
Yew nezêr da ^çerşi xellaqê sema

Dî kû nuşto yew çinîk o tim ez a
Hem Muḥemmed *mursel o mursil ez a*²⁴⁹

Va di bextê ay Muḥemmedyî de wa
Min ^çefû ke Rebbi ez bêçare wa

Ḥezretî Cibrîli weḥyî arde ser
Va ricay to bî qebûl wurze xo ser

---

²⁴⁷ 172a *libas*: kinc, cil; *tezyin*: xeml

²⁴⁸ 175b *Rebbena, zelemna*: Nê îbareyî ayete ra îqtîbas biyê. Wexto ke Hz. Adem û Hz Hawwa cenet ra erziyenê, dua kenê vanî: “Rebbê ma! Ma zulm ro xo kerd, eke Ti ma efû nêkî û bi merhamet ro ma muemele nêkî, êyê ke zerar de yê ma do înan ra bibî.” Sûreya E^çraf: 23

²⁴⁹ 77b *mursel*: resul, qasid, o ke erşawiyayo. *Mursil*: erşawitox, o ke erşaweno

r.15

180 Be°di °efwey Ademî ra *bî'l-yeqîn*
Ame paştey Şîşi yo nûro verîn²⁵⁰

Şîşi ra zî ame lacê yê hema
Nişkena hendî bimarî qey şima

Çunkî hetta bêro °Ednanî riso
Go bibo nizdî se namî pêriso

Hem tede esto xilafêkew tamam
Yew muheqqeq nêşkeno vaco kelam

Labelê °Ednani ra pey yê hema
Vîst û yew pî bêşik ê vacî şima

185 °Ewwulî °Ednan û Me°d û hem Nizar
Yew Muđer bî yew zî Îlyas namedar

Mudrike yew yew Xuzeyme yew Kenan
Neđr û Malik Fehr û Ğalib zî heman

Hem Luey hem Ke°b û Murre hem Kilab
Hem Quşey zî hewt û des amey hesab

Yew zî yo °Ebdulmenafo *murte°ib*
Yew zî Haşim yew zî °Ebdulmattelib²⁵¹

---

²⁵⁰ 180a bî'l-yeqîn: bê şik, qet°î, eşkera
182a riso] reso NM. 182b pêriso] pêreso NM.
183a xilafikew] xilafiko NZA.
184b Vîst: Vîst NZA.
185a nizar: nezar NZA.
187a murre] merre NM. Kilab] kelab NM.
188a yo] yew NZA.
²⁵¹ murte°ib: bi hereket, dinamik; o ke terseno

Şîşi ra hetta tiya nûr bî *nihan*
Fuc^{eten} pê yê de bî *zahir* heman²⁵²

190 Wazenê ger ma xelaşîyya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû we^s-selam*

ENO MEBHEŞÊ °EBDULLAHÎ YÛ CUHÛDÊ ŞAMÎYAN O Û WAŞTIŞÊ
AMINA CI RÊ

Weqtu °Ebdullahi de nûr bî *zuhûr*
Kafîran zana kû amew' nîzdî nûr²⁵³

Be^{di} cû geypay bi qetlê yê hema
Hafîzê yê Xaliqê °erd û sema

Tim qicî ra pawutê yê kafîran
Cayke °Ebdullahi bikşê bê biran

r. 16

Rayke hewtay heb cuhûd p'ya bî heval
Şondî wendî kerdi °eqdêkew be^{tal}²⁵⁴

195 Yo hetta ger nêro kiştîş ma hema
Go bigeyrin roc û şew tim yê dima

Ma ebed nêgeyrenê a ger *meram*
Nêkerin îcra kû vacin ax û Şam²⁵⁵

---

²⁵² 189b *nihan*: nimite, mûnîk; *fuc^{eten}*: nişka ra; *zahir*: eşkera

191a *bî*] bû NZA.

²⁵³ *zuhûr*: eşkerabiyayîş, vejîyayîş orte

194b °eqdikew] °eqdikû NZA.

²⁵⁴ °eqd: peyman

195a *kiştîş*] giştîş NZA.

196b *kû*: gû NM.

²⁵⁵ 196a *meram*: waştîş, meqsed

M'yani Şamî ra wuriştî, hergo hew
Şîne reyra nê bi roc daîm bi şew²⁵⁶

Kewti çol û kerbelayê kafirî
Şî heta dorê Mekî zey adirî

Kerde casûsî heta yew rocike
Ame °Ebdullah tenê şî çolike

200 Weqtu dî kewtî dima zey vergi har
Şî bi yê berxê ciwanî, hey hewar

Pêro p'ya şî yew tera nêbî kemî
Labelê hafiz bî Rebbê °alemî

Weqtu şî yê het cihûdê şamiyan
Tavilî yew °eskerê rewḥaniyan

Ame ezman ra cuhûdî țar û mar
Kerdî pêro eştî şî yê zey ğubar²⁵⁷

Mend[i] °Ebdullah tenê yo xanedan
Hifzi yê kerd Xaliqê insan û can

205 Yew Weheb bî zuhriyan ra namedar
Yo zî yo roc amebî şeyd û şikar²⁵⁸

---

²⁵⁶ 198a Miyani: Çekuya “Miyani”, ganî sey di heceyan biwaniya. Yanî heceyêko derg û heceyêko kilm (M'ya-ni) Coka ma sey “M'yani” nušta. Eke wina nêbo hem peymeyê heceyi hem zî peymeyê erûzî xerepêno.

²⁵⁷ 203b ğubar: toz, wele

204a Mend] mendi NZA, mende NM.

205a namedar] namidar NZA.

²⁵⁸ 205b şikar: şeyd

Yê zî weqto dî eno hûkmo °ecîb
Bî *muheyyer* va eno hikmetgerîb

Weqtu yê dî yê ro yew hikmet gina
Va mi yew keyneyke esta Amina²⁵⁹

Go bidî yê ger bibo yê ra qebûl
Laiqê yê wa tenê a yew *betûl*²⁶⁰

r. 17

Be°di cû ame Weheb şahibkemal
Şî keye va kê xo ra hal û hewal²⁶¹

210 Hem *teşewwur* qelbi min de vîna
Tim beno kû ez bidî yê Amina²⁶²

Hem şî °Ebdulmuţtelib dî va tera
Esta yew keyneyke min zaf nadir a²⁶³

Laiqi ay nêdîyo min qet tu qûl
Ĝeyri °Ebdullahi ger yê ra qebûl

207a yê ro] yi ro NM.

²⁵⁹ Çekuya “Amina”, her hîrê metnan de qîsmo orjînal ke bi alfabeya kurdiya erebkî nusiyayo de “أمینا” (Amîna) ney, “أمنأ” (Amina) nusiyaya. Labelê heme transkrîpsiyonan de sey “أمینأ” (Amîna) transkrîbe biya. No xelet o, çunke eke vengê “î”yî sey “i” biwaniyo weznê erûzî xerepîno.

208b Laiqi] Layiqi NM.

²⁶⁰ betûl: xama, ezebe, keyneka nêzewiciyaya

²⁶¹ 209b Çekuya “كیه” (kê) transkrîpsiyonê Malmîsanijî de “kiyê, yê R. Lezgînî de “kiye”, yê Mihanî de “kê” û yê Merdimînî de zî sey “key” tadiyahaya.

210b bidî yê] bidî yi yê NM.

²⁶² Amina: bwn. binenotê 220î ra. 210a teşewwur: fikriyayîş

211a şî] şî NM.

²⁶³ 211a Seba ke hem hetê zayend û yehûmarî-zafhûmarî ra hem hetê zemîrî ra û hem zî hetê erûzî ra hîna raşt o, ma “şî” tercih kerd.

212a Laiqi] Layiqi NM. nêdîyo] nidiyo NM.

Go bibo ez go bidî yê serwerî
Ay bi emrê yew Xudayê ekberî

Hem şî °Ebdulmuṭṭelib va ay xeber
Kerd[i] °Ebdullahi de tavil eşer

215 Be°di cû şî yê bi °urfê ay zeman
Waşte °Ebdullahi rê şahê cihan

Yew weqeyke zerd û yew sîm hem se pes
Hem devey zî zey pesan day ende bes

Weqtu arde hem yene bî ay şewî
Hem receb bî aşme bîbî yewşewî

Wazenê ger ma xelaşîyya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû we°s-selam*

ENO MEBḤEŞÊ INTÎQALÊ NÛRÊ PEYXEMBERÎ YO Û HEWNANÊ
AMINA WO

Be°di cû nûro kû ma kerdo *şena*
Ame bî meyman bi qeybê Amina²⁶⁴

220 Weqtu yo nûr Amina de bî *zuhûr*
Amina zî dî °eceb *°izz û surûr*²⁶⁵

Bêhisab nîno ebed vatiş tamam
Ma biker tefşîl bizano xaş û °am

214b kerd] kerdi NM, NZA.

²⁶⁴ 219a nûrû: nûru NM.; 219b Amina: bwn. binenotê 220î ra. şena: pesn, pesndayîş

²⁶⁵ 220a zuhûr: peyda; 220b °izz û surûr: qîymet û şabiyayîş

Amina va weqtu min zana ku nûr
Ame û meymaniyey min bêfutûr²⁶⁶

r. 18

Yew şewêke ez di hewnêkew şîrîn
Min dî ame merdumêkew enwerîn²⁶⁷

Merheba fike Muhemmed va hema
Name min persa û va ez Adem a²⁶⁸

225 Hem receb bî ay şewa kû Ademî
Merheba va qeybi Fexrê ʿalemî

Beʿdi cû şeʿban de yew şew ame Şîs
Va *selamun* hem ʿeleyke ya reîs²⁶⁹

Ame aşma bîne Îdrîso *refîc*
Va mi ra to rê mubarek bo *şefîc*²⁷⁰

Ame aşmey çarine Nûh başefa
Es-selamû va ʿeleyke *Muştefa*²⁷¹

Ame aşmey pancine Hûd hewni min
Va *selam* û hem *beşaret* qeybi min²⁷²

---

²⁶⁶ 222b futûr: tenbeliye

223a şîrîn] şîrîn NM, NZA.

²⁶⁷ 223b enwer: nurin, bi nur

²⁶⁸ 224a Merheba fike Muhemmed: Muhemmedo ke to de yo rê merheba

226b selamun] selamu NM, NZA.

²⁶⁹ selamun ʿeleyke ya reîs: salamê Homayî to ser o bo ey reîs

²⁷⁰ 227a refîc: berz, pîl, rêzdar; 227b şefîc: şefeetkar

²⁷¹ Selamê Homayî to ser o bo ey Mustefa

229a,b men] min NM, NZA. Heme transkrîpsiyonan de “min”.

²⁷² Selam û beşaret: selam û mizgîn.

230a benam] binam NM.

230 Weqtu bî *zûlhîcce* Îbrahîm *benam*
Ame va hemlê mi ra yê yew selam²⁷³

Va di aşmey hewti Îsma^cîl *zebîh*
*Bareke^lllahû lekî hemle^l-melîh*²⁷⁴

Ame aşmey heşti Mûsa qey mi va
*Ebşirî ya Amine bi^l-Muştefa*²⁷⁵

Ame new aşman de ^cÎsa va mi ra
To ri mujdyanî bi sultânê wera

Hem dî hewnê bêhisabê nadirî
Ger biyê vatiş bi emrê Qadirî

235 Go bibo derg no kitabo nazenîn
Belkî mûcib bo bi ^ciczê hazirîn

Weqtu bî şeşşeme hemlê ay ci rî
Kerd[i] ^cEbdullahi qeşde təcirî²⁷⁶

Şî Medîne Xaliqî da nêweşî
Qeybi ^cEbdullahi, şerbet werd û şî

---

²⁷³ *zûlhîcce*: menga hîcrî-qamerî ya 12in; *benam*: bi nam, bi şohret, namedar.

²⁷⁴ *zebîh*: qurban kerde; 231b Bereketê Homayî to ser o bo ey hemlo weşik.

²⁷⁵ 232b Mizgîn bo to rê ya Amina, seba Mustefa yo ke to reyde yo.

236b Kerd]: kerdî NZA.

²⁷⁶ *ticirî*: her hîrê nusxeyan de zî qismo orjînal de “*ticirî*” yo labelê transkrîpsiyonan de sey “*têcirî*”, “*tîcirî*” tadiyahoy.

r. 19

Na dunya ra yo Hebîbo enwerî
°Emri yê zî pêro vîst û panc şerrî

Weqtu °Ebdulmuṭṭelib bî baxeber
Amina berma û va Ah û keser

240 Va zerey min bî di nîmî wey li min
Xaliqî verda yetîm no hemli min

Dar û ber pêro tedir bermay bi hal
Hem çîqa heywani der sehl û cibal

Yew melek nêmend wuruşî va Kerîm
Nê Hebîbê to Muḥemmed bî yetîm²⁷⁷

Da cewabêkew leṭîf ay yew Rebî
Baştir a yê rê bi pan' sey may û pî

Ey gelî °aqiltemam û °aliyan
Ma çî zanê qedri durrê gâliyan

245 Wazenê ger ma xelaşîyya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû we's-selam*

240a di nîmî] dû nîmî NZA.

²⁷⁷ Hebîb: sînaye, heskerde, Hz. Muḥemmed (s)

243a cewabikew: cewabikû NZA.

ENO MEBËŞÊ WELEDNAYÎŞÊ PEYĞEMBERÊ MA WO
(Şellelahu °eleyhî we °ela alihî we sellem)²⁷⁸

Şî rebî°ul-ewwelî ra des şewî
Amina bî gerqi nûrî yew hewî
Amina va weqtu bî duyyes şewî
Ez tenê menda di xelwe bê yewî

Ay şewî hem bî duşenbe bêfutûr
Min dî çar cînî mi rê amey huzûr

Meryema yew yew zî Sara Asiya
Yew zî ay Hewwa kû bî umme°l-wera

250 Xidmetê min kerdi yîne bêquşûr
Qeş mi nêdî ezyetêke bî zuhûr

Be°di cû teyšan biya ez bêhisab
Min dî ame şerbetêkew zey gulab

r. 20
Labelê nê şekker û nê engemîn
Çîke zey yê şerbetî nêbî şirîn

Werdişê yê dir rehet bî canî min
Min dî yew teyrêke ame banî min

Tavilî min dî hebîbê min Emîn
Ame dunya qûm û qewme°l-ħazirîn

255 Ğeyri însanî çîqa eşya bî va
*Merħeba ya seyyide°l-kewneyni va*²⁷⁹

---

²⁷⁸ Selamê Homayî ey û aileyê ey ser o bo.
251b zey gulab] zî gulab NZA.

Merheba ey sirri subhan merheba
*Merheba ey rûhi rûhan merheba*²⁸⁰

Merheba ey fexri ʿerşî merheba
Merheba nesley Qureyşî merheba

Merheba ya şahibeʿd-dîniʿl-mubîn
*Merheba ya şadiqeʿl-weʿdiʿl-emîn*²⁸¹

Merheba ya men sereyte biʿl-Herem
*Merheba ya men denewte biʿl-qedem*²⁸²

260 *Merheba ya qurrete ʿeyniʿl-wera*
*Merheba ya men nubiʿte fiʿl-Hira*²⁸³

Merheba ya ʿalimeʿl-ʿilmiʿl-ezel
*Merheba ya şafiʿen yewmeʿl-wecel*²⁸⁴

Merheba ey rehmeten liʿl-ʿalemîn
*Merheba ya men şefiʿul muznibîn*²⁸⁵

Wazenê ger ma xelaşîyya tamam
Vatişê ma eş-şelatû weʿs-selam

252b şîrîn] şîrîn NM, NZA.

253a Werdiş] bê hereke وردش (wrds) NZA. 253b bani min] banê min NM.

²⁷⁹ Ti xêr ameyî ey efendiyê her di dinyayan.

²⁸⁰ 256a Ti xêr ameyî ey sîrrê Homayo ke subhan (heme kêmanî ra durî) o, ti xêr ameyî.

²⁸¹ 258 Merheba ey wayîrê dînê eşkerayî. Merheba ey oyo ke wedê (soz) xo de emîn û raşt o.

259b biʿl-qedem] biʿl-qidem NM.

²⁸² Merheba (Ti xêr ameyî) ey oyo ke şîyo mintiqaya Hereme. Merheba ey oyo ke aver şîyo û biyo nîzdî.

²⁸³ 260 Merheba ey roşnê çiman ê kâinatî/alemî. Merheba oyo ke Hira de vengda ci diyayo.

²⁸⁴ 261 Merheba ey alimê ilmê ezeli. Merheba ey oyo ke rojê tersî de şefaet keno.

²⁸⁵ 262 Merheba ey oyo ke aleman rê sey rehmetî erşawiyayo. Merheba ey oyo ke gunekaran rê şefaet keno. Na beyte de Sûreya Enbiya, ayeta 107in (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ) ra îqtibas viraziyayo.

ENO MEBÛEŞÊ HENÎ ÊCAYÎBAN O AMEY WUCÛD ŞEWÊ MEWLÛDÎ

Weqtu ame na dunya tavi hema
Secde berd qey Xaliqê êrş û sema

265 Secde ra weqto wurişt va Rebbena
Ummetey min êaciz a ez vînena

r. 21

Qeybi nefse min rica qet nêkena
Belkî qey yîne rica to ra kena

Goş ci şanê himmetê şahê şima
Tayne ez vacî tera qeybê şima

Yew di Kîsra de tera Nûşîrewan
Vati namey yê diyo weqto zeman

Adirî rê kerdi êbadet mudam
Qasi yew henar serre bêşek tamam

270 Adirê yîne çiray nêbî çinî
La şewey mewlûdi de yo bî çinî

Hem bi qey Nûşîrewanî banike
Bî di Kîsra de tera eywanike

Vîst û yew qeşer bî çares kewti war
Ay şewî de banî himmet ra neçar²⁸⁶

269a kerdi] kerd NM.

272a kewtî war] kewti war NM.

²⁸⁶ Seba ke weznê erûzî raşt bêro ma “kewti war” tercîh kerd.

Beħri *Sawa* z'wa bî yo zî a şewî
Aw tede nêmente eşla yew hewî²⁸⁷

Hem şewey mewlûd tede bî yo şiba
Yew cihûd bî şarî ra persa û va

275 Persê yew mewlûd qureyşî kami rê
Bî di emşo Mużhir û Îslami rê

Ame vatiş va kû °Ebdullahi rê
Yew weled emşo biyo yê şahî rê

Yo cihûd tavil wurişt şî qeybi yê
Va mi rê b'yarî teber ez bani yê

Weqtu dî yê va bi Tewrato Mubîn
Go biko baţil eno dîno verîn

Xatemê peygemberan o bîl-yeqîn
Îsmi yê Eħmed Muħemmed hem Emîn

280 Wazenê ger ma xelaşiyya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû we's-selam*

---

²⁸⁷ 273a sawa: Nordorê paytaxta Îran Tahran de yew gol a. Tarix de hetê Mecûsiyan ra pîroz hesebiyayêne.
274a şewey] şewa NM.

r. 22

ENO MEBĤEŞÊ ĤELÎMAY SE°DIYAN O (*Ređiyellahu te°ala °enħa*)²⁸⁸

Amina va hewni min de bî beyan
Go bido yê şit Ĥelîmay Se°diyan

Çende rocî be°di cû yew kariwan
Ame Mekke name vatê Se°diyan

Yîne dir bî hem Ĥelîmay Se°diyan
Şî xo rê berd seyyidê însan û can

Ay zî yew lacêke qic bî Dûmrete
Hur dî p'ya bî şitwerê ay ĥurmete

285 Yew herêke bî tedir yo zî leđer
Labelê nêr'sayne ci esla tu her

Çunkî paştey yê ser o nûru°l-enam
Bî bizanê her zî Ye°fûr bî bi nam

Se°diyan weqto kû dî hukmê herî
Bî muheyyer va Ĥelîma ra verî

Ma xo rê vatê eno her go direy
De bimano nêşkeno bêro çirey²⁸⁹

Ma di enka vînenê zey yew ģezal
Meş keno reyra bi emrê layezal

---

²⁸⁸ Reħmetê Homayî aye ser o bo.

²⁸⁹ 288b Na beyte de weznê eruzî, “Fe°ilatun/Fa°ilatun/Fa°ilun” o.

290 Hem şima hîrê tenî p'ya nişti ci
Ancî yew her nêr'seno pey ra bi ci²⁹⁰

Tavilî Homay zuwanikew feşîh
Vist[e] yê fek yê bi şewtêkew melîh

Va °Eceb min de memanê Se°diyan
Ez bi nê şiklî eger şî asiman

Çunkî ništo min Muħemmed *zu°l-°elem*²⁹¹
Yo kû qey yê xelq bibî °erş û qelem

Eyro paştey min bi xo efdeltir a
Masiwa ra baş bizanê ey *wera*

r. 23

295 Se°diyan pêro °eceb mendî tamam
Va xiyal o yan birra wo no kelim

Şî keye axir Hêlîma serwere
Kerd[i] wey hetta kû bî hîrêserre

Va Hêlîma qet ebed yew rayke fer
Min necaset nêdî ê wa hem eşer

Weqtu °ewwul bî xeberdar yo nezîr
Va hema *Ellahu ekber min kebîr*²⁹²

290a hîri] hîrê NM.

²⁹⁰ Transkrîpsiyonan de Malmîsanij, Mihanî û R. Lezgînî sey “hîrê” û Merdimînî sey “hîre” tadayo. Seba ke weznê erûzî raşt bêro û xora raştê çekuye “hîrê” yo ma zî “hîrê” tercih kerd.

291a zuwanikew] ziwanikû NZA.

²⁹¹ 293a *zu°l-°elem*: wayîrê elemî, wayîrê derdî, wayîrê dejî

295a mendî] mindî NM.

296b Kerd] Kerdi NZA.

²⁹² 298b Manaya ci: Allah tewr pîlê pîlan o.

Be°di cû ancî Helîma nazike
Kerd[i] espar û verê yê şa Meke

300 Berd û teslîm kerd bi qeybê Amina
Ay zî bî şa ma zî şa ke Rebbena

°Emri yê weqto tamam bî şeş şerrî
Amina zî şî dunya ra ay şerrî

Weqtu yê rê heşt serrî bî *munqelib*
Qebri rê meyman bî °Ebdulmuttelib²⁹³

Mend Ebîtalib tenê pî Heyderî
Bî ci rê hafîd bi emrê Ekberî

Wazenê ger ma xelaşîyya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû we°s-selam*

ENO MEBHÛŞÊ NUZÛLÊ WEHY O Û MÎ°RACÎ YO

305 Be°di cû anya kû dunya fani ya
Hem bi qiymet qasi yew dasî niya

Va xo rê Rebbî ti zanî vînenî
Çîke ra hesnêkena bê to tenî

Tim eno fikr û meram bî hergo hew
Geyri yê yew çî çînê bî roc û şew

Yê heta çewres şerre kerde tamam
Tim di qelbê yê de bî Rebbu°l-enam

299b Kerd] Kerdi NZA.

²⁹³ 302a munqelib: înzîlqn biyaye, qelebiyaye, vuryaye.

r. 24

Hem bi xo zanayne yo xalî niyo
Go ci rê °ezmani ra çîke biyo²⁹⁴

310 Yo bi nê fikr û xiyalî rocike
Tavilî anc'ya şî m'yanê kohike²⁹⁵
Name[y]î koy zî tera vatê Hıra
Zaf tera hes kerdî ay *xeyru'l-wera*²⁹⁶

Tavilî anya kû qelbi yê heman
Bî ze roc weqto yeno m'yanê çiman

Bî tebeddul rengê yê mil şî ver o
Hezretî Cibrîl bî nazil yê ser o

Arde *Îqra bismi* qelbê yê de va
Tavilî şa bî Muhammed Muştefa²⁹⁷

315 Hendî zana kû tamam bî we°di yê
Yew resûl eşla çinîk o be°di yê

Hendî ewca ra tepya hergo hewe
Arde wehyî hem bi roc û hem şewe

309b bîyo] biyo: NM.

²⁹⁴ Seba ke erûz raşt bêro, ma“biyo” tercîh kerd.

310a xiyalî] xeyalî NM.

²⁹⁵ 310b çekuyê “anciya” û “miyane”, transkrîpsiyonê Malmîsanijî de “anciya”, “miyanê”, yê R. Lezgînî de sey “ancîya”, mîyanê” tadiyahaya. La eke wina bo misra bena 13 hece û weznê erûzî xerepîno. Coka ma nê çekuyan de qesr viraşt û sey “anc'ya” (anc-ya), “m'yanê” (m'ya-nê) nuştê.

²⁹⁶ 311b *xeyru'l-wera*: tewr xeyrinê şarî

²⁹⁷ 314a *Îqra bismi*: Bi nameyê Ey biwane. Sûreya °Eleq/96, Ayeta yewin (أَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) ra îqtîbas. Bi nameyê Rebê xo yê ke (heme çî Ey) xelegnayo biwane.

Be°di wehyî şî tamam duyyes şerrî
Yew şewêke emri şahê ekberî

Ame Cebraîli ser va sermedî
B'yare °ezmanî Hebîbê Ehemedî

Pê muşerref bê eno °erş û felek
Hem mufferreh bê bi yê herçî melek

320 Vîst û hewt şew şî receb ra bî°t-tifaq
*Cae Cibrilû ileyhî bi°l-Buraq*²⁹⁸

Va tera kû Xaliqê to yew selam
Kerdo vato bêre min het ey meram

Cade hêz da şî bi away zezemî
Guslikew sunnet eda kerd ay demî

Be°di cû yê kerd nimacêkew gerîb
Hezretî Cibril tede mendib °ecîb

r. 25

Weqtu yo fariğ nimac ra bî tamam
Linge eşte zengû ay *xeyru°l-enam*²⁹⁹

325 Kerdi qesdê Qudsî şî ewca verî
Bîbî hedre hem heme peygemberî

318b Hebîbi] Hebyîbî NM.

²⁹⁸ 320b Cebraîl seba ey bi buraq ame.

322b Guslikew: Guslikû NZA.

²⁹⁹ 324b xeyru°l-enam: tewr xetrinê mexluqan

325a Kerd]: Kerdî NM.

Mescidul-Eqşa de çim rey mendibî
Hem çiqqa cinn û melek nêmendibî

Pêro ameybî hema şef-şef tamam
Yo zî ame yîne rê da yew selam

Bî mufferreh hem bi tertîb û edeb
Şî ziyaret kerdî yo şaho °Ereb

Be°di cû şa yîne vernî bî imam
Kerd nimacêke bi qey *Rebbi°l-enam*³⁰⁰

330 Hem niyaz kerd û du°ayî hem rica
*Rebbi edxilne°d-du°ae we°r-reca*³⁰¹

Be°di cû tavil wurişt *tacu°l-enam*
Şî şiya meşhûre ser *fihî°s-selam*³⁰²

Şî ser a Cibrîlî na baskê xo ser
Berd[i] şî °ezmanî yo *xeyru°l-beşer*³⁰³

Hem ci rê bî a *cemî°ê zu°n-niqab*
Ha çî cennet ha cehennem ha *°iqab*³⁰⁴

Hem çî sirrî bî di kenzey sermedî
Pêro day dîtîş bi qeybê Eħmedî

---

328 şaho °Ereb] şahê °Ereb NM

³⁰⁰ 329b *Rebbi°l-enam*: Rebbê heme mexluqatî

330a rica] reca NM.

330b reca] rica NZA.

³⁰¹ Rebê mi, daxilê dua û hêviya mi be. Na misra de Sûreya Îsra, ayeta 80in ra îqtîbas viraziyayo.

³⁰² 331a *tacu°l-enam*: tacê mexluqatê; 331b *fihî°s-selam*: miyanê selam de, miyanê emniyet de

332b *Berd*] *Berdi* NM. beşe] beşer: NM, NZA

³⁰³ *Xeyru°l-beşer*: tewr xeyrinê însanan. Nusxeyo orjînal de peyniya çekuya “beşer” de “r” nêusiyayo.

³⁰⁴ 333a *cemî°ê zu°n-niqab*: heme perdeyî; 333b *°iqab*: ezab, ceza

335 Həşilî weqta kû şî Sidre heman
Həzretî Cibrîl zî ewca bî sekan

Va de şore ya Muħemmed hem emîn
Va çira nînê birawo nazenîn

Va kû yew linge tiya ra nêşkena
Berzî ger berzî hema ez veyşena

Hem çi mexlûqo kû Homay xelqi yê
Kerdo t'ya ra wet çinîk o heqqi yê

r. 26

Linge berzo ğeyri to ey nazenîn
Belki heqqê to tenê yo *bi'l-yeqîn*³⁰⁵

340 Wazenê ger ma xelaşiyya tamam
Vatişê ma *eş-şelatû we's-selam*

* * *

Weqtu Cebraîli ra fer bî Həbîb
Ame şerman ra ci rê xewfo ğerîb

Bî muħeyyer hendî nêzana seyîn
Şo huzûrê ay kû *Rebbu'l-‘alemîn*³⁰⁶

Tavilî venda ci xellaqê *wera*
Udnu minnî ya Həbîbî va tera³⁰⁷

339b Belki] Belki NM.

³⁰⁵ Çekuya “belki” transkripsiyonan de sey “Belki” tadiyahaya labelê seba ke weznê erûzî xerepîno ma sey orjînalê ci “Belki” terciħ kerd. bi'l-yeqîn: bê şik, qet'î, eşkera

³⁰⁶ 342b rebbu'l-‘alemîn: Rebê (Homayê) heme ‘aleman

343b Udnu] Udni NM.

³⁰⁷ wera: mexlûq, ‘alem, şar. Udnu minnî ya həbîbî: Biwaze mi ra, ey Həbîbê mi.

Ĥîne nûdiye^l- ĥebîba bi^l-wedûd
Ġaşe fî beĥri^t-tecellî w^{eş}-şuhûd³⁰⁸

345 Xaliqî perde wedart û va Emîn
La texef unzur bixeyrî^r-raziqîn³⁰⁹

Dî cemaley yê di rey bê rey b û şek
Labelê nîna ebed vatiş bi fek³¹⁰

Ĥaşilî hendî çi vacî ey beşer
Yo kû Homa yê bero ^eerşê xo ser

Weşfi yê hendî yenê vatiş tamam
Ger hema vacê *ila yewmi^l-qiyam³¹¹*

Hem kalamê Xaliqî vatê tedir
Qeş yenê nûştiş bibê beĥrê *ĥebur³¹²*

350 Hem henî sirrî tera estê heman
Nêşkeno vaco ebed yîne zuwan

Çunkî meydani fek û ĥerfan niyo
Sirri *subĥane^l-lezî* pê vaciyo³¹³

344ab ĥebîba] ĥebîbu NZA, NM.

³⁰⁸ Wexto ke bi hawayêko şefqetkarane vengda Hebîbî beno, noqê awa beĥrê eşkera û ver çimanî beno.

³⁰⁹ 345b Meterse, biewne rizqdayoxo (Ellah) tewr xeyrinî ra.

346a cemali: cemaley NM.

³¹⁰ Seba ke weznê erûzî raşt bêro ma “cemaley” terciħ kerd.

347a vacî: facî NZA.

³¹¹ 348b *ila yewmi^l-qiyam*: Heta rojê qiyametî

349b *ĥebur*: ĥubur NM.

³¹² *ĥebur*: şabiyayîş

³¹³ 351b *subĥane^l-lezî*: Homa yo ke her bêj kêmanî û nuqsaniyan ra durî yo. Sûreya Îsra, ayeta yewine (...سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى...)

Haşilî ancî hema *Rebbu'l-umem*³¹⁴

Kerd[i] nazil Mekke de şahibkerem

Be^cdi cû mend yew şerrêke *la cerem*

Kerd[i] hîcret şî Medîne *zu'l-^celem*³¹⁵

r. 27

Des şerrî zî mend Medîne de tamam

Umri yê hîrê yû şeştî *we^s-selam*³¹⁶

355 Wazenê ger ma xelaşîyya tamam

Vatişê ma *eş-şelatû we^s-selam*

HAZA DU^cAU MEWLIDIⁿN-NEBIYYÎ

(*Şellellahu ^celeyhî we ^cela alihî we şehbîhî we sellem*)³¹⁷

Ya ilahî kemterîn û qaşir î

Ma heme Rebbî ti zanî nazir î

Rehmetey to zaftir a zey qehri to

Ma îman ardo bi no vatiş bi to

Ger çiqra ma ^caşî yû şermende yê

Labelê ma tim di xewfê to de yê

Ger ti banî fi^cli ma ra ey Xuda

Ma ri hendî nêbena eşla reca

³¹⁴ 352a *rebbu'l-umem*: Rebbê umetan, Rebê miletan

352b Kerd] Kerdî NZA.

³¹⁵ 353a *la cerem*: bê ciyabiyayîş; 353b *zu'l-^celem*: wayîrê elemî, wayîrê derdî, wayîrê dejî

353b Kerd] Kerdî NZA.

³¹⁶ 354b *we^s-selam*: hende, ehend, qala peyene

³¹⁷ *Selat û selamê Homayî Ey* (Hz. Muhemmed), *aileyê Ey û eshabeyanê* (embazanê) *ey ser o bo.*

360 Ma xo rê zanê kû †aşıyyê tamam
Labelê ma rehmetey to a meram

Ma sera vazdin çinîk o ma mecal
Ėeyri yew dergahi to ya *Ze^l-celal*³¹⁸

Ti bi heqqê ĥurmetê namey xo ke
Ma feqîr û bêkesan meĥrûm meke³¹⁹

Ehli îmanî çîqa estê tamam
Ademî ra şo *ila yewmi^l-qiyam*³²⁰

Rebbi feĥfir ma lehum yewme^l-ĥisab
*La tuweddi^hum kelîlen bi^l-^hiqab*³²¹

365 *Rebbena lew lem yekun lutfun ^hemîm*
*Eyne Xaşı fi^hş-şirate^l-musteqîm*³²²

Werzuqi^lllahumme ĥusne^l-xatime
*Li cemî^hil-muslimîn el-fatiĥe*³²³

---

³¹⁸ 361b *Ze^l-celal*: 99 nameyanê Homayî (Esmau^l-Ĥusna) ra yew o. Homayo ke wayîrê pîliye yo.

³¹⁹ 362a Na misra de peymeyê erûzî “Fe^hilatun/Fa^hilatun/Fa^hilun” o.

³²⁰ 363b *ila yewmi^l-qiyam*: heta rojê qiyametî

³²¹ 364 Ya Rebî! Rojê hesabî de seba înan to ra teber çew çin o înan efû bikero. Ti înan ezab de zeif û perîşan nêkerî.

365b *şiraf^hil*] *şiraf^hel* NM.

³²² Rebê ma, eke lutfê to pêroyî nêbiyêne, go Xaşı senî rayero raşt de bimeşayêne.

366a *ĥesnel*] *ĥusnel* NM, NZA.

³²³ Ey Rebê ma! Ti do eqîbetêko hewl nesîbê heme musulmanan bikerî, *el-fatiĥe*. Qaliba weznê erûzî yê na misra; “Fe^hilatun / fa^hilatun / fa^hilun” o.

NETÎCE

Mewlidî, edebiyatê klasîk de bejê edebî-dînî yê ke derheqê Hz. Pêxemberî de nusiyayê miyan de cayêko zaf muhîm gînê. Nuştişê mewlidan wextê Hz. Pêxemberî de dest pêkerdo û hima zî dewam keno.

Zaf ziwanan de mewlidî nusiyayê labelê tewr zêde bi erbkî nusiyayê. Goreyê zanayîşanê ma yê ewroyînan edebiyatê kurdkî de tradîsyonê mewlidî bi mewlidê Mela Huseynê Bateyî *Mewlidi'n-Nebî* dest pêkerdo. Mewlidê kurdkî yê ke nê mewlidî ra pey nusiyayê zafê înan bin tesîrê nê mewlidî de mendê. Labelê mewlidê ke bê tesîrê mewlidê Bateyî nusiyayê zî estê. Ma na xebata xo de mewlidê Mela Ehmedê Xasî *Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureşiyî* wekenit û ma resayê nê netîceyanê cêrînan:

Mela Ehmedê Xasî, nêmeyo diyin yê seserra 19in û nêmeyo verên yê seserra 20in de cuyayo. Bi eseranê xo, taybetî zî bi mewlidê xo yê zazakî, edebiyatê kurdkî yê klasik yê zazakî de cayêko zaf erjaye girewto û biyo serwer û sertacê edebiyatê zazakî. Goreyê zanayîşanê ma yê ewroyînan, tekstanê Peter Lerchî ra dima nuştexo tewr verên yê edebiyatê kurdkî yê zazakî yê nuşteki Mela Ehmedê Xasî yo. Bi nuştişê mewlidê xo îspat kerdo ke sey lehçeyanê bînan yê kurdkî bi zazakî zî edebiyat viraziyo.

Eseranê Melayê Xasî de gurenayîşê ziwanan û huneranê edebiyatan ra fehm beno ke perwerdeyêko zaf hewl girewto. Eseranê ey de erebkî, fariskî, tirkî, kurmanckî û zazakî bi westayî gurenayê. Hewna eseranê ey ra fehm beno ke perwerdeyêko baş yê dînî, tasawwufî zî diyo.

Mewlidê Melayê Xasî hetê ziwani ra zî eserêko bihêz o. Her çend eser de çekuyê erebkî û fariskî zêde bibî zî zafê nê çekuyan miyanê kurdan de şixuliyenê. O semed ra ma eşkenê vajê mewlidê Meleyê Xasî de ziwaneko zelal û asan gurenayê. Wexto ke merdim weş bala xo bido ci biwano yan bigoştaro rehet fehm keno. Zemîrê “min” ke ewro roj miyanê kurdanê zazayan de vuriyayo biyo “mi” Melayê Xasî mewlidê xo de hem formê “min” hem zî formê “mi” gurenayê. No zî mojneno ke no vuriyayîş o wext ra destpêkerdo. Nika zemîrê “min” miyanê kurdanê kurmancan de xo pawito labelê miyanê kurdanê zazayan de ewro edî vengê “n” kewto tena “mi” mendo û zafêr formê “mi” gurenayê. Reyna Melayê Xasî mewlidê xo de çekuya “roc”î zafêr sey nêrkî û çekuya “şewe” zî zafêr sey makî gurenayê. Lazimo ke raştnuştişê zazakî de no sey qaîdeyêk qebul bibo.

Reyna ma tesbît kerd ke Melayê Xasî, tay îstîsnayan ra teber herfa “y” ra ver herfa “î” nêgurenayê, herfa “i”yî gurenayê. No hal kurdkiya kurmanckî de sey qaîdeyêk

raştnuştîşî qebul biyo û nuşttoxê kurmanckî nuştewanê xo de gama ke vengê “î” ra pey vengê “y” bêro nê vengê “î”yî vurnenê kenê “î”. Lazimo no hal zî sey qaîdeyêk bêro qebul kerdene û raştnuştîşê zazakî de bêro gurenayene. Çünke vurnayîşê vengê wî winayî zaf ziwanan de estê. Mesela tirkî de çekuya “çiçek”î wexto ke cumle de bigurenîya “çiçeği koparma” beno. Seke aseno vengê “k”yî vuriyeno beno “ğ”.

Hetê erûzî ra zî eserêko serkewte yo. Tay xebatan de weznê erûzî yê mewlidê Melayê Xasî amebi dayene labelê zafê înan xelet bi. Ma xebata xo de tesbît kerd ke weznê erûzî yê mewlidê Melayê Xasî sey zafêrê mewlidan behrê remelî ra “Fa’îlatun / Fa’îlatun / Fa’îlun” o. Tay cayan de qusûrê erûzî bibê zî zafê înan şaşî û xeletiyânê transkrîpsiyonan ra yê. Heta ke ma dest ra ame ma nê xeletiyê raşt kerdê. Tay beytê ke tede qusûrê erûzî asayêne ma bi med û qesr nê qusûrê wedarnayê.

Mewlidê Melayê Xasî, zaf hetan ra eserêko mukemel o. Hetê eyo edebî zî gelek averkewte yo û warê xo de nimuneyêko serkewte yê edebiyatê kurdkî yê klasik yê zazakî yo. Reyna hetê qafîye, redîf û hunerê edebîyan ra zî eserêko gelek dewlemend o. Ma eşkenê vajî hema-hema heme hunerê edebîyê ke eseranê edebiyatê klasik de yenê gurenayene Melayê Xasî bi westayî û hawayêko serkewte mewlidê xo de gurenayê. Ma xebata xo de bi nimûneyan nê hunerî yew bi yew nawnayê.

Derheqê tarîxê biyayîşê Melayê Xasî de, tarîxê nuştîş û weşanayîşê mewlidê ci û hûmara beytan yê mewlidê ci de têmanîyekiyêke estbî. Goreyê qenaetê ma na têmanîyekî, teqwîmê hîcrî tadayena teqwîmê mîladî ra yena meydan. Ma na xebata xo de cehd kerd ke na têmanîyekî biwedare. No ware de goreyê tesbîtanê ma Melayê Xasî, mîladî 1867 de ameyo dinya û 18 sibete 1951 de zî dewa xo Hezan de wefat kerdo.

Tarîxê nuştîş û weşanayîşê mewlidî de zî têmanîyekiyêka winasî esta. Na zî reyna tadayîşê teqwîmî ra yena meydan. Ma na xebata xo de na mesela zî hel kerd û tesbît kerd ke mewlidê Melayê Xasî 1899 de Diyarbekir de çap biyo.

Ma biyerê hûmara beytanê mewlidî. Hûmara beytanê mewlidî de zî tay çimeyan de zanayîşê xeletî ameybî dayene, ma no zî tesbît kerd ke mewlidê Melayê Xasî 14 qism, 366 beytî û 732 misrayan ra ameyo meydan.

Ma na xebata xo de mewlidê Mela Ehmedê Xasî, hetê şeklî ra goreyê metodanê îlmiyan wekenit. Labelê hewceyo ke hetê muhtewa ra zî mewlidê Melayê Xasî ser o xebatêka îlmî biviraziya. Ma hêvî kenê ke na xebata ma seba cigêrayoxan biba çimeyêko pêt û sexlem û havilêka ma bireso şarê ma û edebiyatê ma.

ÇIMEYÎ

ADAK, Abdurrahman: *Destpêka Edebiyata Kurdî Ya Klasîk*, Nûbihar, İstanbul, 2013

AKAR, Metin: *Türk Edebiyatında Manzum Mi'rac-Nâmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987

AKDAĞ, Soner: "Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i Üzerine", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum, 2008

ALKIŞ, Abdurrahîm: *Melayê Cizîrî'nin Dîvanında Tasavvufî Mazmunlar*, Weşanxaneyê Nûbiharî, İstanbul, 2014

ANTER, Musa: *Hatıralarım*, Aram Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2011

AYDOĞAN, Mistefa: *Rêbera Rastnivîsînê*, Weşanxaneyê Rûpelî, İstanbul, 2012

BADILLI, Kemal: *Türkçe İzahlı Kürtçe Grameri (Kürmançça Lehçesi)*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1965

BANOĞLU, Tahsin: *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, ç. 9., Ankara, 2011

BATEYÎ, Melayê: "Mewlûd", amd. Huseyn Şemrexî, Weşanxaneyê Nûbiharî, İstanbul, 2011

BEDİR-XAN, Celadet Alî: "Zarê Dumilî û Mewlûda 'Usman Efendî'", *Hawar*, h.23, Şam, tîrmeh 1933

.....: *Elfabêya Kurdî & Bingehên gramera kurdmancî*, Wêşanxaneyê Nefel, Stockholm, 2002

BEDİR-XAN, Kamuran Ali: *Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer*, Özgürlük Yolu Yayınları, Paris, ç.2. Heziran 1986

BEYSANOĞLU, Şevket: *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, C. 2., ç. 2., San Matbaası, Ankara, 1997

- CÎHANÎ, Perwîz: *Şîroveya Mem û Zîna Ehmedê Xanî*, Edt. Suleyman Çevik, Weşanxaneyê Nûbiharî, İstanbul, 2013
- CÎWAN, Mûrad: *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi*, Weşanê Jîna Nû, ç. 1., Swêd, 1992
- ÇAĞMAR, M. Edip: *Edebi Açıdan Arapça Mevlitler*, İlahiyat, Ankara, 2004
- ÇELEBÎ, Süleyman: *Mevlid-i Şerif Vesiletü'n-Necat*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, amd. Mehmet Akkuş-Uğur Derman, Ankara, 2013
- DAĞILMA, İbrahim: “Ahmedê Xasî'nin Hayatı ve Mevlid Adlı Eserinde Tema”, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Sayı:1, Ocak 2015
- DEVELİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yayınları, 24. Baskı, Ankara, 2007
- DİLÇİN, Cem: *Örneklerle Türkçe Şiir Bilgisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2005
- ERKOL, Ahmet: “Dünden Bugüne Lice Sempozyomu”, *Seyda Ahmed El-Hassi ve Kitabı't-Tesdid Bi Şerhi Muhteseri't-Tevhid İsimli Eseri*, Mardin Artuklu Üniv. Yayınları, Mardin, 2012
- GRÛBA XEBATE YA VATEYÎ: *Ferhengê Kirmanckî (Zazakî)-Tirkî*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, çapa hîrêyine ya hîrakerdîye, 2009
- .....: *Rastnuştişê Kirmackî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005
- .....: *Türkçe-Kirmanca (Zazaca) Sözlük*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, çapa hîrêyine ya hîrakerdîye, 2009
- GÜNDÜZ, Deniz: *Türkçe Açıklamalı Kürtçe (Kırmanca/Zazaca) Dil Dersleri*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2006
- HÛNÎ, Mela Mehemed Elî: *Kirdkî (Zazakî) MEWLID Yûsûf û Zelîxa&Qesîdeyê Kerbela*, roportajkerdoxî: W. K Merdimîn&N. Celalî, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2004

- ISSI, Murat: Peymân, “Diyarbakırın İlk Hususi Gazetesi”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308–9633 Sayı: VII, Nisan 2012
- ÎLHAN, Zîver: *Mewlida Mela Huseynê Bateyî (Metn Lêkolîn)*, Teza Lîsansa Bilind, Mêrdîn, 2013
- İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2004, c. 29
- ÎZOLÎ, D: Ferheng (Kurdî-Tirkî)*(Tirkî-Kurdî), Weşanên Deng, İstanbul, ç. 6. 2011
- KARADEMİR, Fevzi; Gümüş, Nezir; İlhan, Ziver; Korkut, Ahmet: *Kurdî-Tirkî * Tirkî-Kurdî Ferheng*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014
- KIRKAN, Ahmet: *Usman Esad Efendîyo Babij û Mevlidê Ci “Bîyîşa Pêxemberî”*, Tezê Lîsansê Berzî, Mêrdîn, 2013
- .....: “Beşanê Edebîyatî ra Mulemma, Di Şaîranê Kurdan ra Di Şîrê Bêhempayî: Mulemmaya Ehmedê Xanî û Mulemmaya Ehmedê Xasî”, *Kovara Şewçila*, h.7 payîz 2012
- KIZIL, Hayrettin: “Seyday-yı Hasi ve Mevlidi”, *Dünden Bugüne Lice Sempozyumu*, Mardin Artuklu Yayınları, Mardin, 2012
- KOCAKAPLAN, İsa: *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Weşanxaneyê Damla, İstanbul, 1998
- KORKUSUZ, M. Şefik: *Cumhuriyet Öncesi Diyarbakır'da Maârif*, Kent Işıkları Yayınları, İstanbul, 2009
- .....: *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakır Velileri) I-II*, Kent Yayınları, İstanbul, 2004
- KÖKSAL, M. Fatih: *Mevlid-Name*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011
- KÜLEKÇİ, Numan: *Edebi Sanatlar*, Weşanxaneyê Akçağ, Ankara, 1995
- LEZGİN, Roşan: “Derheqê Xasî û Eseranê Ey de”, *Şewçila Kovara Edebî Hunerî*, wisar 2014

- .....: “Edîtorî ra”, *Newepel*, Rojnameyo kulturî yo 15 raje, Sibate, 2014, h.60
- .....: Dersê Ziwanî (Kirdkî, Kirmanckî, Zazakî, Dimilkî), Weşanxaneyê Roşna, Diyarbekir, 2012
- MALMÎSANÎJ, Mehemed: “Nimûney Edebiyatê Dimilkiyê Klasîk û Dînî-Biyîşê Pêxemberî (Mewlûda Nebî)”, *Hêvî*, h. 4, Parîs, êlule 1985
- .....: *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir’de Kürt Ulusçuluğu (1900–1920)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2010
- MEM (Mela Mehemed): “Vanê Şairî Sey Ecacê Pêlê Bhra a...”Ê Mim Ez Anî Nîya, Roportajkerdoxî: Roşan Lezgîn&Yekta Lezgîn, *Vate*, h. 16, Zimistan 2000
- MENGÎ, Mine: “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler”, *Dergah*, VII/93 (Kasım 1997), s. 8–10. Divan Şiiri Yazıları, Ankara: Akçağ, 2000
- MURADAN, Mela Mehemedê: “Ez Ina Zê Yew Mûsîbetêk Vîna”, rop. û trk. W. K. Merdimîn & N. Celalî, *Vate*, İstanbul, Payîz 2003
- NURSÎ, Bediuzzaman Said: *Mektubat*, Weşanxaneyê Zehra, İstanbul, 2004
- OKTAY, Adnan: “Klasik Edebiyat Teknikleri ile Bir Değerlendirme: Melaye Ehmedê Xasî’ nin Kirmanca (Zazaca) Mevlidi”, *Zaza Halkı; Tarih, Dil, Kültür ve Kimlik Sempozyumu Tebliğ Notu*, Erivan, 2011
- ÖZEL, Ahmet: “Mevlid”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, c.29
- PALA, İskender: *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2007
- PEKOLCAY, Ayşe Necla: *Mevlid*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993
- PUEXÎ, Mela Kamilê: “Mewlidî Nebî”, trk. W.K. Merdimîn, *Vate*, Zimistan-Wisar 2003
- Rebbanî, İmam: *Mektubat*, tad. M. Metin Zirek, Yeni Şafak Kültür Serisi, İstanbul, 2006

Qurano Kerîm

- SADÎNÎ, M. Xalid: *Mela Huseynê Bateyê Jiyân, Berhem û Helbestên Wî*, ed. Suleyman Çevîk, Weşanxaneyê Nûbiharî, İstanbul, 2010
- SARI, Mevlüt: *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1984
- SARIKOYUNCU, Prof. Dr. Ali: *Millî Mücadelede Din Adamları II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007
- SEDİYANÎ, İbrahim: “I. Dünya Savaşı Öncesi Kurulan Kürt Cemiyetleri”, *Kürt Tarihi Dergisi*, h. 7, 2013
- TEMO, Selim: “Dört Dil, Beş Pencere (Merheba Ya Men...)”, *Esmer*, h. 12, 2005
- TIRAŞCI, Mehmet: “Cizre ve Çevresinde Kürtçe Mevlitler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları”, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre*” ed. M. Nesim Doru, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012
- .....: “Zazaca Mevlitler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları”, *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, ed. Murat Varol, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 04–06 Mayıs 2012
- UZUN, Mehmet Selîm: “Mewlid û Edebîyatî Kirdkî de Cayê Mewlidî”, *Vate*, h. 40, Payîz 2013
- UZUN, Mustafa: “İktibas”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000
- XASÎ, Mela Ehmedê: *Mewlidê Kirdî*, amd. Roşan Lezgîn, Weşanxaneyê Nûbihar, İstanbul, 2013
- .....: *Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureşiyî*, Destxetê Zeynelabidîn Amedî, Diyarbakır, hîcrî 1406 (mîladî 1986)
- .....: *Mewlûde Nebî*, Herfanê Erebkî ra tadayox: Mihanî, Weşanxaneyê Firatî, İstanbul, 1994
- YANMIŞ, Mehmet: “Diyarbakır’da Mevlit Geleneği ve Bazı İller İle Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.21., h. 1, 2012

YERGİN, Mehmet: “Zazakî de Metnê Dînî”, *Nûbihar*, h. 119, Îstabbul, 2012

.....: “Mela Mehmed Elîyê Hunî û Mewlidê Ey” *Şewçila Kovara Edebi Hunerî*, h. 2., hamnan, Îstanbul, 2011

YILDIRIM, Prof. Dr. Kadri: *Ehmedê Xanî'nin Fikir Dünyası*, Ağrı Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul, 2011

ÇIMEYÊ ÎNTERNETÎ

Avşar, Ziya: Tenkitli Metin Neşrinde İmlâ Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler, <http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/3avsarziya.pdf>, 09 teşrîne 2014

Çelik, Muzaffer: “Zeynel Abidin Çiçek Hoca İle Röportaj”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı:VIII, Kasım 2012, <http://e-sarkiyat.com/makaleler/8.sayi/10.pdf>, 13 çile 2015

Gümüş, Zehra “Sarf Ve İmlâ Encümeni'nin “Usûl-i İmlâ” İsimli Eseri Ve İmlâ Meselelerimiz”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/15gumuszehra.pdf>, 12.02.2014

Koçoğlu, Turgut: “Metin Nesrinde İmlâ Üzerine Görüşler Ve Uygulamalara Dâir”, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1408215870_25ko%c3%a7o%c4%9flu_turgut.pdf, 12.02.2014

Lezgîn, Roşan: “Mulemmaya Ehmedê Xasî”, Zazakî Net, <http://www.zazaki.net/haber/mulemmaya-ehmed-xas-231.htm>, 10 nîsane 2014

Lezgin, Roşan: Xerepnayîşê Mewlidê Xasî, <http://www.pen-kurd.org/kurdi/roshan-lezgin/mewlude-xasi-kirmacki.html>, 09 sibate 2015

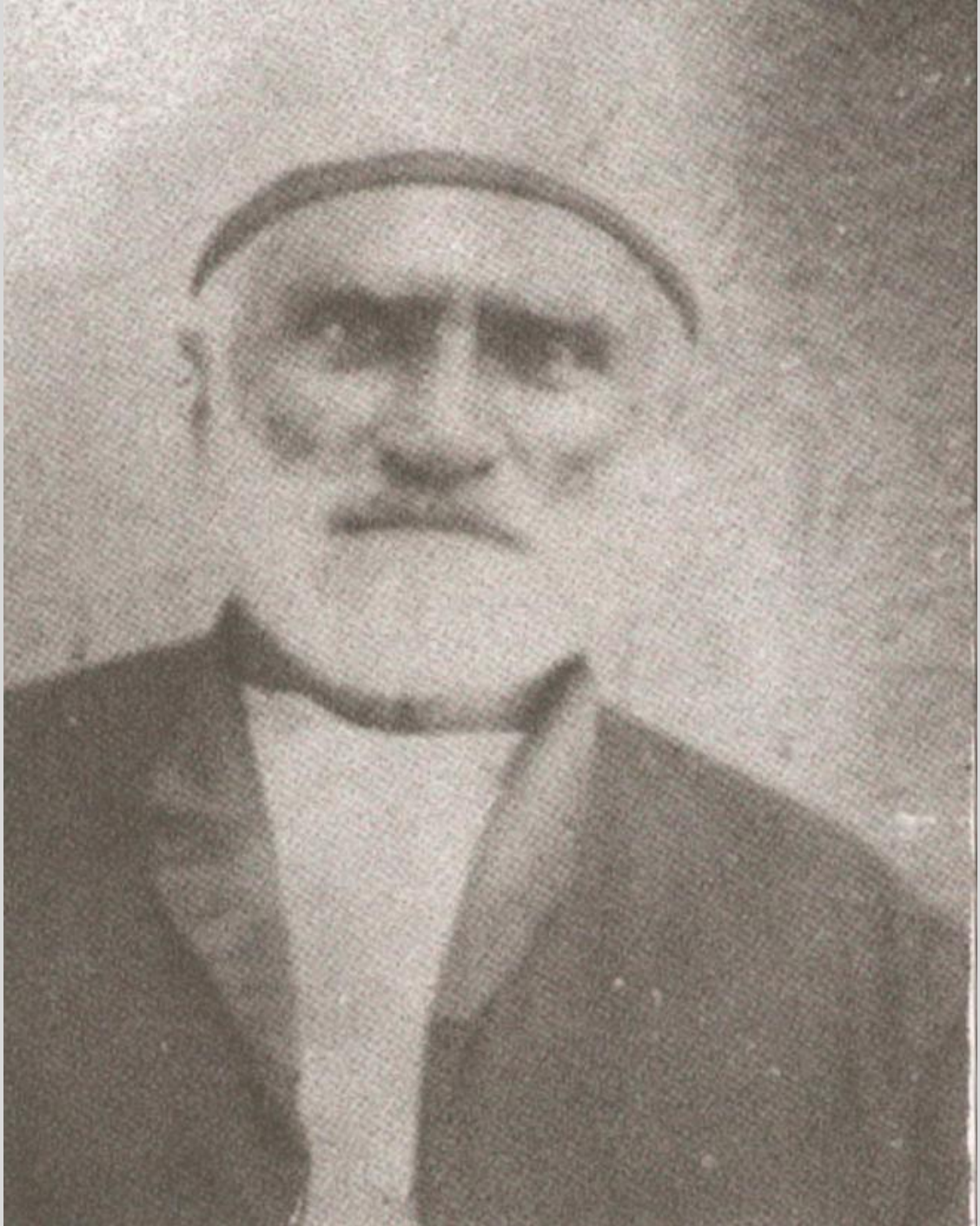
Malmîsanij: “Malmîsanij İle Güncel Bir Röportaj”, röportaj:Hülya Yetişen, zazakî.net, <http://www.zazaki.net/haber/malmsanij-ile-guncel-bir-roportaj-742.htm>, 10 nîsane 2014

Mengi, Mine: “Metin İncelemesi Araştırmaları, Terimleri ve Bunlardan biri: Metin

- Tahlili”, Türkoloji Araştırmaları,
<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi5/sayi5pdf/mengimine.pdf>, 10 çile
2015
- Nişanyan, Sevan: *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*,
<http://www.nisanyansozluk.com/>, 20 kanûne 2013
- Okiç, M. Tayyib: “Çeşitli Dillerde Mevlit ve Süleyman Çelebi Mevritlerinin
Tercemeleri”
<http://edergi.atauni.edu.tr/index.php/ilahiyat/article/view/4732/4550>, 20
kanûne 2013
- Öncü, Talat: “Osmanlıca Metinlerin Latin Harfleri ile Transkripsiyonu Uygulaması”,
Talat Öncü Özel Kütüphanesi, <http://www.oncu.com/osmtransklavye/>, 09 çile
2015
- Tanyıldız, Ahmet: “Sürelî Yayınlar Bağlamında Bazı Çevriyazı Sorunları”,
<http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi5/tanyildizahmet.pdf>, 12.02.2014
Türk Tarih Kurumu, *Tarih Çevirme Kılavuzu*
<http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385>, 01 hezîrane 2014
- Uçaman, Abdurrahman: “Xoceyê Xasî”,
<http://www.kovarabir.com/abdurrahman-ucaman-xoceye-xasi/>, 25 nîsane 2014
- Yavuz, Nilgün: “Yabancı Dilde Deyimlerin Öğretimi İçin Bir Araç Geliştirme
Denemesi”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/27/1603/17281.pdf>, 10 çile
2015
- Yergin, Mehmet: “Mewlidê Melayê Xasî de Tesîrê Mewlidê Mela Huseynê Bateyî”,
Internasyonal Jurnal of Kurdish Studies, No. 1/1 (January 2015)
http://ijoks.com/issue1/yerigin_98-109.pdf, 30 çile 2015

ÎLAWYÎ

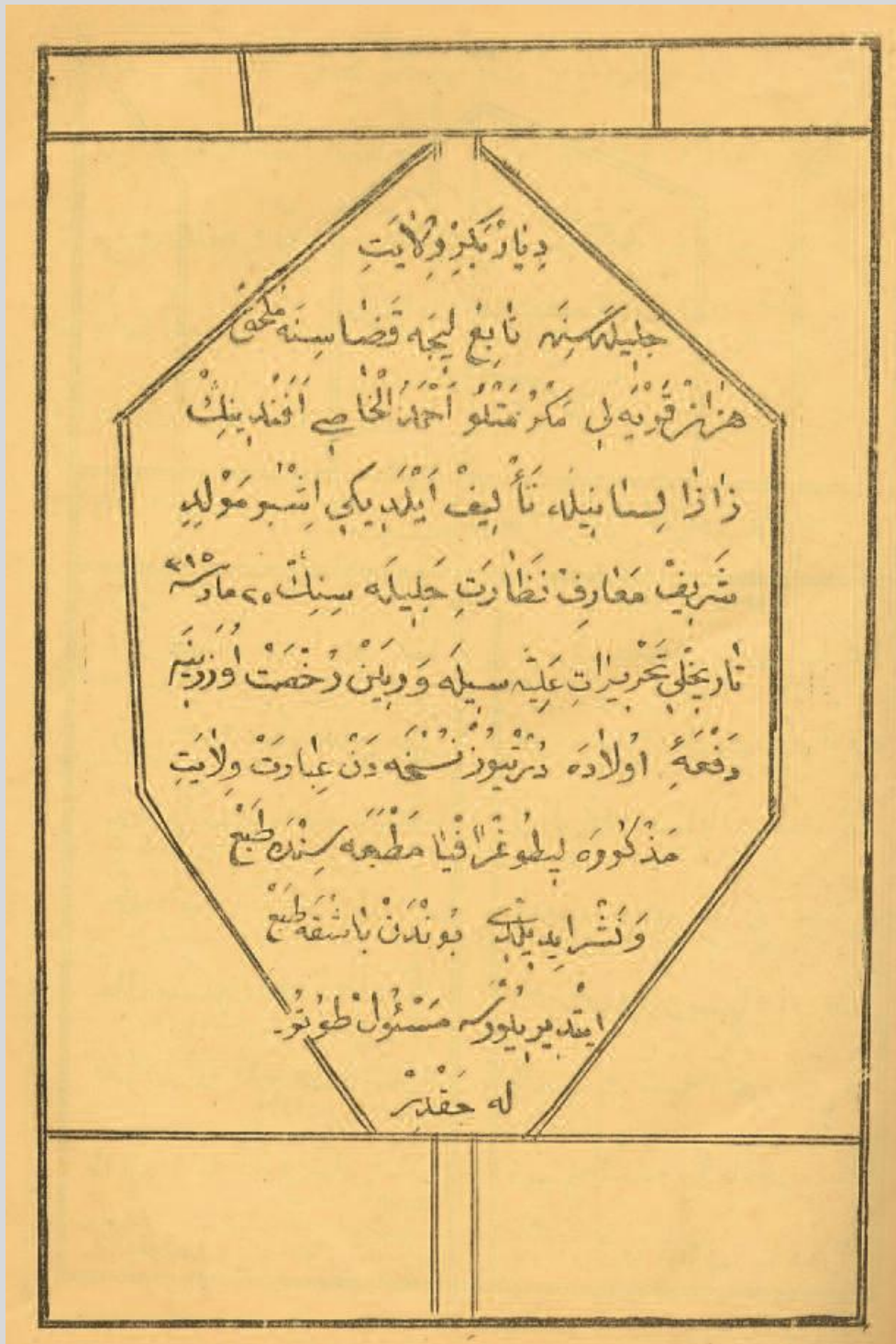
Îlawe 1: Rismê Mela Ehmedê XASÎ (1867–1951)

Îlawe 2: Mezelê Mela Ehmedê Xasî, 11 nîsane 2014, êne

Îlave 3: Rîpelo tewr verên ê nusxeyê orjînalî yê Mewlidê Melayê Xasî

دِسْ صِرِي زِي مَنْدَ مَدِينَه دَه تَمَامْ	عَمْرِي هِيرِي شِسْتِي وَالسَّلَامْ
وَأَزِنِ كَرْمَا خَلَا صَبَا تَمَامْ	قَاتِسْ مَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامْ
هَذَا دُعَاءُ مَوْلِدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ	
يَا إِلَهِي كَثِيرِينَ وَقَاصِرِي كَمِ	مَا هَمَّ رَبِّ تِرَانِ نَا ظِيرِ
وَحَمِي تُو زَا فِرَا زِي قَهْرِي تُو	مَا اِيْمَانِ اَزُوو بِنُو قَاتِسْ بِنُو
كِرْحِي مَا عَاصِي وِ شَرْمَنْدِي	لَا بِي مَا تَمِرِ وِ خَوْفِ بُو دَهِي
كُرْتِ بَانِي فِعْلِي مَا دَا اِي خُدَا	مَا رَهَنْدِي فِي بِنَا اَصْلَا رَجَا
مَا خُوو زَانِ كُو عَاصِي تَمَامْ دَا	لَا بِي مَا رَحْمِي تُوَا مَرَامْ
مَا سَرَا قَا زُوْنِ جِنِي كُو مَا صِحَاك	عَيْرِي بُو دَر كَاهِ تُو يَا دَا الْجَلَاك
بِنِ بَحِي حَرْمِي نَامِي خُو ك	مَا فِقِيرِي كِسَانِ مَحْرُوْمِ مَك
اَهْلِي اِيْمَانِي جِي قَا اسْتِ تَمَامْ	اُوْمِ دَا سُؤْلِي يَوْمِ الْقِيَامْ
رَبِّ قَا غَفْرَا مَا لَهْمْ يَوْمِ الْحِسَانِ	لَا تُو دَرِي عَهْمْ كَلِيْلَا بِالْعِقَابِ
رَبَّنَا تُو لَمْ يَكُنْ لَطْفُ عَجْمِ	اِيْنِ خَاصِي فِي الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيْمِ
وَأَرْزُقِ اللَّهُمَّ حَسَنَ الْعَالَمَةِ	
لِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ الْفَاتِحَةَ	

Îlave 5: Rîpelo verên ê nusxeyo ke Kitabxaneyê Destxetan yê Diyarbekirî de yo û hetê W. K. Merdimînî ra transkrîbe biyo.

<p> ۳ تَمَّ زَرْقُ فَعَانِ رَوْحُ وَسُوءَهُ هَمَّ بِيُو نُورِ أَزْ صِفَاتِ تَوَكُّلِنَا رَحْمَتِي تَوَاجِجِي يُو كُو هَمَّ بَرُو كَرِ حَيْثَا شَرْمَنَكُ وَسَسْبِي سَبَا لَازِمِي هَنْدَكُ جِيَا فَاجِ زَوَانِ شَافِعِ مَازِي حَمْدِ مَصْطَفِي يُو كُو نُورِ نَسَمِ بِيُو هِيَقِي نُورِ هَمَّ نَقَلِ حَوَّجُو هَشِيَارِي آمَهَ قَاتِسِ سُنَّتِ قَاجِ شِمَا دَامَا نُورُو بَقَارِ يَا طَبِيبِ قَاتِسِ مَا الصَّلَوَةُ وَالسَّلَامُ </p>	<p> ۴ وَارِنْ مَا لَطْفِ تُو هَمَّ كُو هَمَّ هَمَّ اَرَقَسَمَ دَا نَمَّ بَدَاتِ تَوَكُّلِنَا كَرُو اَبَدِ يُو حَمْدِ تَوَقُّطِي كَرُو چُونَكِ رَحْمِي تَوَقُّطِي يِي سَبَا رَبِّ حَالِ مَا جُو نُورِ اَعْيَانِ خَالِقِ مَا تَمَّ رَبِّي بَارِي حُنْدِ هَنْدَكِ مَا شَيْطَانِ رَا بَرُو يِي جِيُو اِي بَرُو دِينِي تَمَّ كُو شَدْرِي كِي شِمَارِي نَامِي شَاهِ شِمَا الصَّلَوَةُ وَالسَّلَامُ يَا حَبِيبِ وَارِنْ كَرِ مَا خَلَا صِيَا تَمَّ </p>	<p> بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ رَا زَرْقِ عَامَانِ وَحَاصِلِ بِيَا كُنَا كَرُو مَعِ وَفَحْرِي پِرُو تَوْرِي لَآبِي نَبِي حِسَابَانِ چِنْدِمَا مَا سَرَّارِ تَرَانِ فِئْتِنِي رُو شِشِ وَزَرِ سِيَا هِي لَهْسَانِ وَاجِبِ يِي شَبَهَةِ اَجْمَعِي تَوُ رَسَتْ وَلِنَكِ وَيَا اَعْصَابِنَا كَرُ اَزَلِ رَا اَبَدِ مَا ذَكَرِ تَوُ هَمَّ مَحَالِ كَرُو اَا كَرُو مَا تَمَّ تُو هَنْدَا سَتَا وَمَا يِي دِلْمَانِ </p>	<p> ۵ اَزْ بِسْمِ اللَّهِ اَبَدِ كُنَا رَبِّ حَمْدِ وَشُكْرِي اَجْمَعِي تَوْرِي چِنْدَكِ اِي يِي سَوَابِ حَمْدِمَا حَمْدِ وَشُكْرِي اَدَا قَطُّ نَبِي نَبِي حَمْدِ حَالِ مَسْكِينِ وَفَقِيرِ وَرَا حَمْدِ هَمَّ نَفْسَكِ قَاجِ حَمْدِ وَشُكْرِي تَوُ مَا نَسُوا اَيْتَه سَرُو شُكْرِ حَمَانِ كِي يُو جَارِ حَقِّ شُكْرِي تَوُ تَمَّ بَكْرِ قَطُّ عَافِي يِي بِنِ مَدَامِ لَآبِي حَارَانِ رَحْمَانِ حِسَابِ </p>
<p> اَبُو مَجْنُونِ تَمَّ مَوْلُو دَاوُودِ وَنَبِي مَا سَرُو قَاجِ نَبِي حَالِ خَاصِ عَمَانِ لَازِمُو تَرْتِيبِ مَوْلُو دَامَامِ </p>	<p> وَارِنْ </p>		

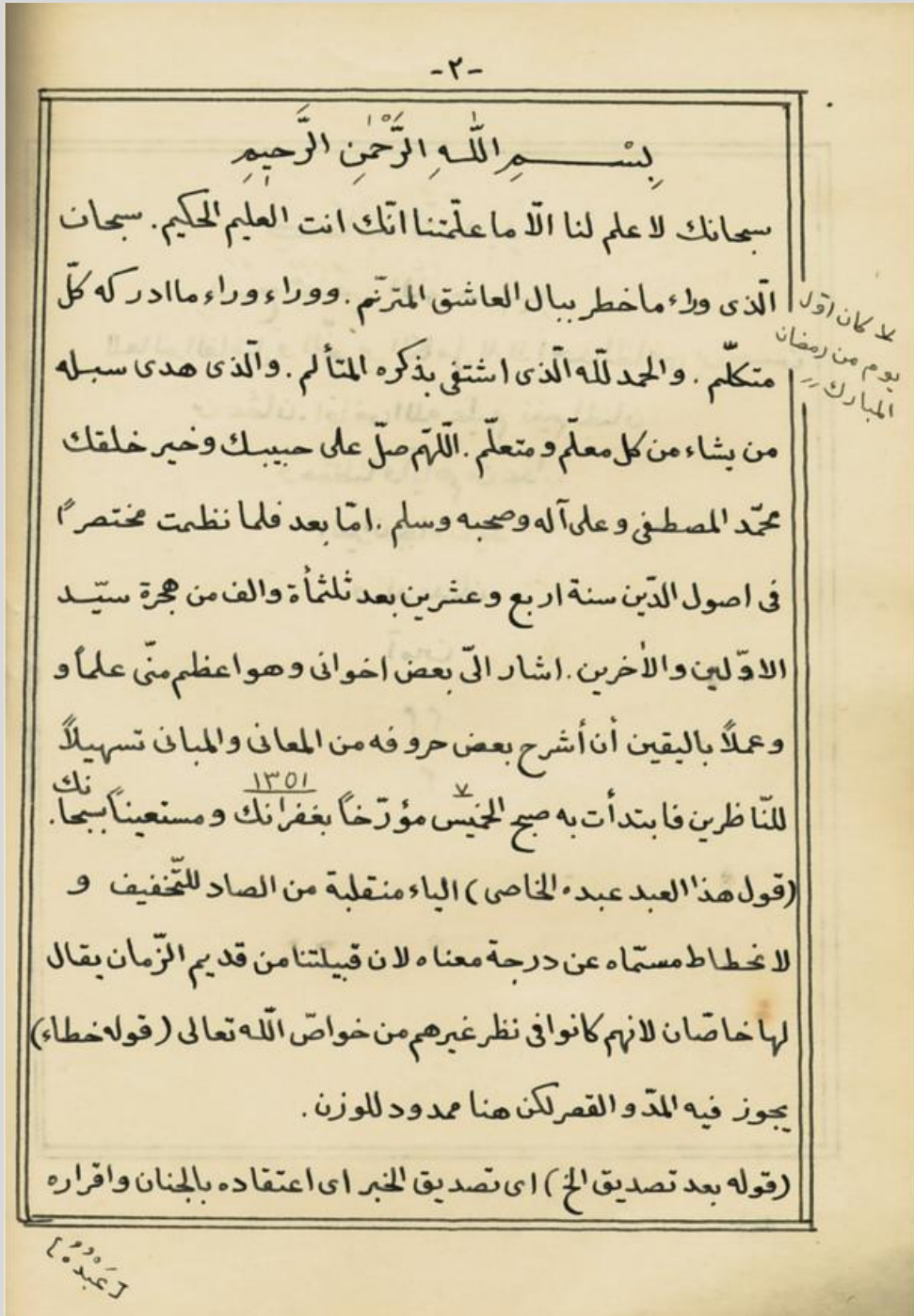

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

<p> رَازِقِ عَامَانُوحَاصَانِ بِيَا كُنَا كَبْرُومَدْحُوخِرُو پِرُو تُو رَبِّي لَا بِلِي نَزِي حِسَابَانِ چَنْدِ مَا مَا سَرَارِبِ نَزَانِ فِينِنِي رُو رَشُو زَرَّه سِيَاهِ زِي هَسَانِ وَاجِبُ بِي شَبَهِ انْجِي حَقِّ تُو دَسْتُولِنَكُو بِيَا بِاعْضَاءِ بِيَانِ گَر اَز ل رَاتَا اَبْدِ مَا ذَكْر تُو هَر مَحَال گَر اَدَا گَر مَا تَمَامِ تُو هَتَه اَسْتَا وَمَا بِي دِل كَبَابِ تَم بَز اِيُو فَعَانِ رُو جُو شُو ه هَم بِيُو يُو اَز صِفَاتِ تُو كُنَا رَحْمَتِي تُو انْجِي يُو گُو هَر بَرُو گَر چَقَاش مَنده و سِنَه سِيَا </p>	<p> اَز بِسْمِ اللَّهِ اِبْتِدَا كُنَا رَبِّ حَمْدُ و شُكْرِي انْجَاخ تُو رَبِّي چَنْدَه رَايِي بِي مَا سَوَابِ حَمْدِ مَا حَمْدُ و شُكْر تُو اَدَا قَط نَبِيِنِي حَالِ مَسْكِينُو فَقِيرُو نَا قِصَانِ هَر نَفْسَه فَاج حَمْدِ شُكْر تُو مَا تَنُو اِنَه سَرُو شُكْرِ حَمَانِ كِي يَنُو جَارِبِ حَقِّ شُكْر تُو تَم يَكْرِ قَط غَا فِلِي بِي بِنِ مُدَامِ لَا بِلِي مَا زَانِي رَحْمَانِي حِسَابِ وَازِنِ مَا لَطْفِ تُو هَر گُو هُو ه اَز قِسْمِ دَائِمِ بَدَاتِ تُو كُنَا گَر اَبْدِ يُو حَمْدِ تُو قَط بِي كَرُو چُونَكِ رَحْمَتِي تُو بَقِيْبِي بِي بِيَا </p>
---	--

[رَبِّ حَالِ]

<p>مَا رَهِدِي نِي بِنَا اَصْلًا رَجَا لِأَبِي مَا رَحِمْتِي تَوَا مَرَامًا غَيْرِ يُوَدُّ رِثَاةً تُوِيَا ذَا الْجَلَالِ مَا فَقِيرٌ وَبِي كَسَانٌ مَحْرُومٌ مَكَ أَدِمِ رَأْسُو إِلَى يَوْمِ الْقِيَامِ لَا تُؤَدِّعُهُمْ كَلِيلًا بِالْعِقَابِ ابْنِ خَاصِي فِي الصَّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ</p>	<p>كَرَبْتِ بِنِي فِعْلٌ مَا رَا أَيُّ خُدَا مَا خُورِ زَانِ كُو عَا صِي تَمَامًا مَا سَرَا قَا زِدِنِ جِنِي كُو مَا مَجَالًا تِي بِحَقِّ حُرْمَتِي نَامِي خُوكَ أَهْلِ إِيْمَانٍ جِقَا اسْتِ تَمَامًا رَبِّ فَاغْفِرْ مَا لَهُمْ يَوْمَ الْحِسَابِ رَبَّنَا لَوْلَمْ يَكُنْ لَطْفًا عَمِيمًا</p>
<p>وَأَرْزُقِ اللَّهُمَّ حَسَنَ الْخَاتِمَةِ رَجْمِ الْمُسْلِمِينَ الْفَاتِحَةِ</p>	
<p>تمام ب قراشتشی مولد کردی بیاردمی خالق و برکت پیغمبر ما صلی الله علیه وعلی آله وسلم بدست احمد خاصى هزاره هجرى و شیس صرده بتاریخ عربى بعد انى بزاینن ما فرق کرد و بینانى کاف عربى و غیر عربى بهر نقطان یعنی ما کاف عربى سرو نقطه نیرونای او غیر عربى سرو ما هیرى نقطى رونای زى گشت و کشته اخرى انى چى اینان فرق بینه بنقطان نیبونین زانایش والسلام . تم</p>	

- ۱۰ -

جَاهِلْ أَوْلَانِ زَوَالِي :: مَوْسِرْ فَنَادَهُ بَنَزْرُ
كَلَامِي حِكْمَتِ أَمِيرِ :: مِسْكِ تَتَارَهُ بَنَزْرُ
خَاصِي مَقَالِي صَادِقُ :: شَمْسِي نَهَارَهُ بَنَزْرُ

[عَزَلُ لِلْخَاصِي أَيْضًا]

مَرْحَبًا يَا مَنْ عَلَا بِالْحَسَنِ تَقْوِيمَ الْبَشَرِ
حَافِظُ خَالِقِ شَوْدِ أَرْجَشِمِ بَدَنَامِ وَنَظَرِ

مُوجِدِ اسْبَابِ وَالَاتِ وَمَا مِنْهَا صَدْرُ
دَلِيلِ قَبْدِ الشُّكْرِ غَمِّ كَرِّهَا وَقْتِ سَحْرِ

أَهْوَا لِي قَرِينِي :: بِ قِينِي نِيَمْنَدُ أَثْرُ

فَاقِ حَقًّا شَانَهُ أَقْرَانَهُ مِنْ غَيْرِ شَكِّ

خَاطِرِ مَا دَرِ بِبِشِ مَا نَنْدِي أَنْ أَصْحَابِ سَكِّ

رُوحِهِ دِيدِي رَوَانِمِ بَنْدَهُ كَيْتَدِمِ قَالِمَهُ تَكِّ

يَكِّ بَيْنِ تَا يَكِّ بِي بَيْنِ وَكِّ دُو جِشْمِ نَهْ فَلَكَ

حَسَنِ خُلُقِ بِنَسَبَتِي يَا :: نَسَبَتِي مَا خَيْرُ وَشَرِّ

مَنْ يَلِينِي لَمْ يَذُقْ بِلْ ذَاقِ مِنْ حَمْرِ الْعَدَسِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Îlawe 11: Kitabxaneyê Destxetan yê Diyarbekirî. Nusxeyê Mewlidê Melayê Xasî yo ke W.K. Merdimînî transkrîbe kerdo no kitabxane de yo.

بِسْمِ اللّٰهِ
الرَّحْمٰنِ
الرَّحِیْمِ

سبحان من جعل العلماء ورثة الانبياء وجعل مدارجهم افضل من روافد الشهداء فخذوا و فقهنا الصريف الباس
على النحو الصحيح و مكنتنا من ايضاح المعاني المنطق الفصيح و نشكته علما ارشدا نابا و لب المناظرة في الكلام
الى الحكمة و التصواب و خصصنا بافهام الخطاب و فصول و ابواب و نصائل علم من هو منبع القسور و الحزن
و الحكمة الالهية و جمع الاصول و الفروع و الاخلاق و الجملة الطبيعية و على آله المتناضين المستبينين جبريات
العلوم و كلياتها عن علومه الدقيقة عباراتها و اشعارها و بعد فلما كان في بدء العصور التي عندى من الشفقة
كما حقيقتنا لانها بالذخول في هذا المسلك الملقى و دريانه و رايانه عندنا و عند من رفقته ليس يحق اعتمده الصالح
ابا صالح احمد بن الحسن المشهور بالخامس حمله الله تعالى فامع البديع و المعاصر فاجزته في العلوم العقلية و القلبية
اجازة عامة شاملة كما اجازته شيخه و استاذ في ملاذ الله و كان باقيا اهل زمانه من عباد الله الصالحين ابا العارف
و الكالات المعروف حواجه على تنويع القلوب و حشره الله و ايانا تحت طاعة جيبه العرف الفريض على الله عليه و على السلام
كل بكرة و عشق و هو اخذ العلوم عن استاذ و ملاذه ابي الحقيق و ابيه المنور ابي الفضل و ابي المعالي السيد الخايمي
عبد الغني احمد الملقب ببلدة ابي صابرة الله عن الكاظمي الذي تراه و جعل الجنة منواه و هو اخذ العلوم من سيد اواند و سمع
منه و ابا القاسم و جيبه الدين السيد احمد رشيد الامد و القلوب اسكنه الله تعالى بمجوعة جنانه بلطفه العتيق
و هو اخذ العلوم من استاذ الفاضل و الشيخ الذي ساهل السيد الحاج حافظ على ائدى الشيرازي باسكيحي زاده رحمه
الله تعالى في الآخرة و زاده و هو اخذ العلوم من سيد العلماء و سمع لفضلاء قاصم الريعوب و الاسفم و القاسم
و اولادهم السيد المحافظ حسن ائدى عليه درجة الملك المنور هو تلميذ الحاج مصطفى ائدى المشهور بديس عام
ائدى و هو تلميذ السيد مصطفى ائدى العريف و بعضا يفتي و هو تلميذ المحقق و الخبر الموفق احمد ائدى المشهور بقاقر
باد و هو تلميذ مولا نا عثمان الترخايمي و ولد اتم التوقاى مسكنا و هو تلميذ ملك الفضائل في تسمية الخصال حسن ائدى
الارض روى الشيرازي زاده و هو تلميذ محمد العينا في ولد و السيواسي مسكنا المادون بالاقفاء و تلميذ الشيرازي
و قرى هو الحديث من المشايخ الكملة في الاحاديث النبوية و الشيوخ المهرق في الاحبال الحمدي كاشيخ ابي الضياء و الفخر
الشيرازي عليه عينه و اخذ العلوم العقلية من العالم الرياني و لفاضل الصمدية مولا نا علي الكوراني و من العالم العلامة و الخبر
زين العابدين الكوراني و هو تلميذ مولا نا الشيخ عبد الله الحجزبي و هو تلميذ مولا نا احمد مجيد و هو تلميذ مولا نا ميرزا جاب الشيرازي
تلميذ مولا نا خواجه جمال الدين الشيرازي تلميذ محقق حيدر الدين الذي تلميذ مولا نا محمد الدين الكوراني تلميذ ابي
المحقق الشريف الحجزبي تلميذ مبارك شاه تلميذ المحقق قطب الدين الشيرازي تلميذ الكاتب القزويني تلميذ الامام
خز الرزي تلميذ الامام حجة الاسلام الغزالي تلميذ امام الحرمين عبد الملك بن عبد الله بن يوسف الجويني و هو تلميذ والده
عبد الله بن يوسف بن محمد بن حنوية الشيخ محمد الجويني و هو تلميذ ابي بكر الفخار تلميذ ابي زيد المرزبي تلميذ ابي اسحق
المرزبي تلميذ احمد السمرقندي تلميذ ابي قاسم الاقراطي تلميذ اسماعيل و ربيع و هما تلميذ احمد بن ادريس الشافعي رحمه الله
تلميذ مسلم و هو تلميذ ابن حزم تلميذ عطاء تلميذ ابن عباس رضي الله عنهما و هو تلميذ رسول الله ص الله تعالى عليه و سلم
و ابيته الامام الشافعي تلميذ مالك تلميذ نافع هو تلميذ ابن عمر رضي الله عنهما و هو تلميذ رسول الله عليه الصلوة و السلام
و كان له حجة اجماع الى يوم الدين و ابي صيد و ابي بكر بن عبد الله و طاعت و بانها ادم الشيرازي المطاع الجليل و طاعته

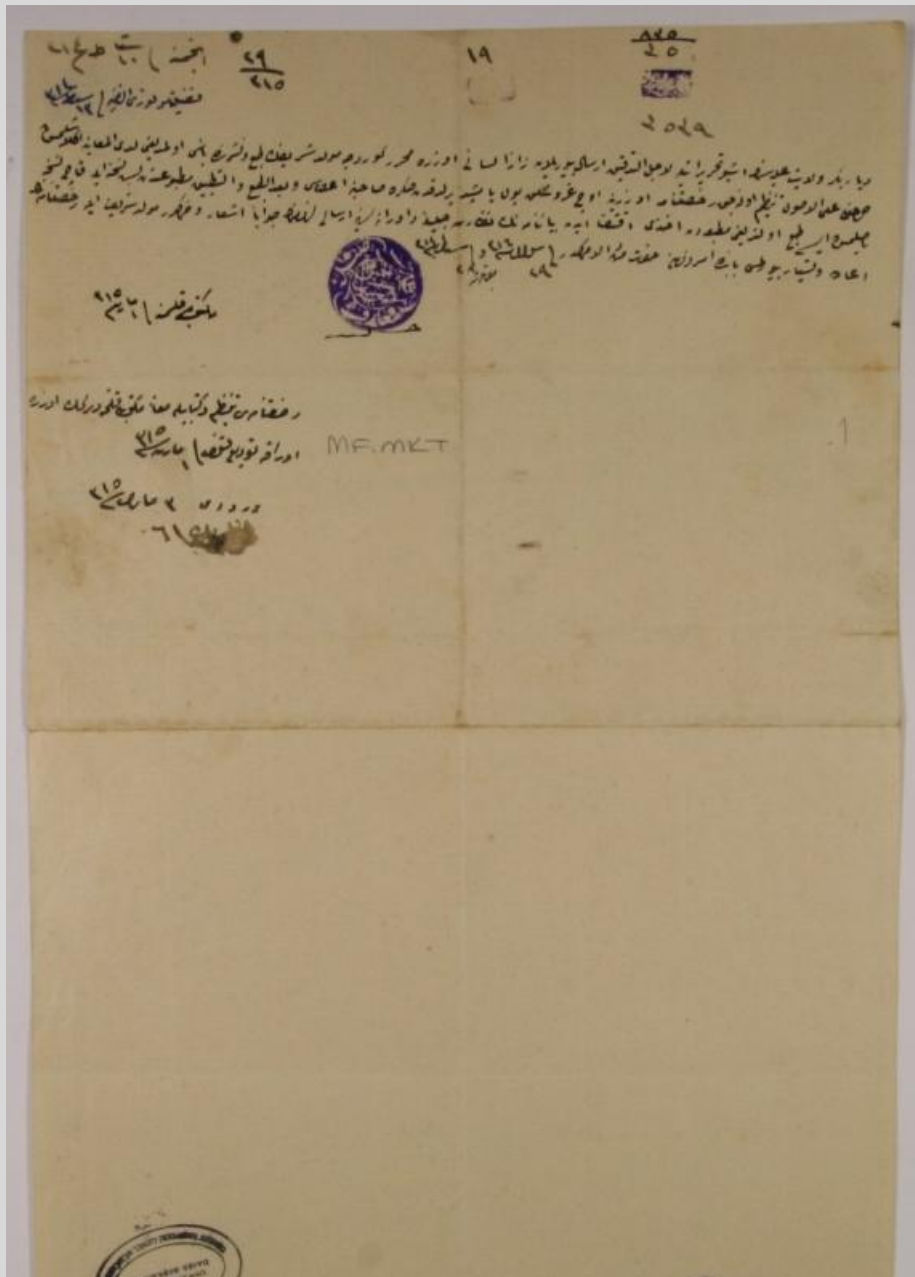

İlave 14: Belgeyi muftiyâ ra istîfakerdîşê Melayê Xasî

Diyaret İşleri Reisliği				HULÂSA
Musevvit	Tarihi tesvit	Tarihi tebyiz	Mümeyyiz	
		29/8/1941		
Başvekalet Yüksek Makamına				
Varide Numarası	Sadıra Numarası		Adedi Lefli	
	Umumi	Hususi		
2449	2985			Yezî işleri dairesi müdürlüğü ifadesile gelen 29/8/1941 tarih ve 5-1717/4185 sayılı tezkereyi alıyoları cevabıdır.
				Sicil kayıtlarımızın tetkikinde: İccede mekûut hasıhan isminde bir müftüye tesadüf edilememiştir.
				Ancak 1283 doğumlu ahmet hasî isminde bir müftü- nün kaydı mevcut olup kendisinin İD/Kânunu ewel/334 tarixinde vazifeye mâbaşeret eylediğini ve İccâ kay- makamlığının 31/5/1930 tarih ve 112/357 sayılı cevabi yazısına nazaran 924 senesinde istifa suretile ayrıl- mış olduğunu tazimleriyle arz eylerim.
				Diyaret İşleri Reis Vekili
				Sicil

Îlawe 15: Desturnameyê çapkerdişî yê Mewlidê Melayê Xasî

T.C
Mardin Artuklu Üniversitesi
Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

MELA EHMEDÊ XASÎ’NİN MEVLİDİ:
“MEWLİDU’N-NEBİYYİ’L-QUIREŞİYYÎ”
(İNCELEME-METİN)

Mehmet YERGİN

12711011

Danışman
Yard. Doç. Dr. Hayrullah ACAR

Mardin 2015